

B.

(Soms is het niet uit te maken, of een stamwoord begint met *b*, *w* of met *mb*; wat men niet onder *b* of *w* vindt, zoeken men dus onder *mb* en omgekeerd.)

1. **ba-**, voorvoegsel, in bet. weer te geven met ons -erd, -aard; zie de Sprkk.; *barapi*, vragerd, vraagal.

2. **ba** (vgl. *iba*), het ontkennende bestanddeel der ontkenningen *bare'e* (zie afz.) en *banja*, thans nog in sommige verbindingen gebruikt en in bijzondere taal (raadsels, poëzie), *ba ntede*, *ba lepe*, geen drop, geen druppel, *kalili*², *ba ntepoënde*, ze staan in een kring, maar komen niet tot dansen (raadsel op de huiswanden); Todj. *bamore'e*, *bapare'e* = B. *bare'emo* (niet meer), *bare'epa* (nog niet).

banja, wdl. „het niet er van, des neen”, ontkennend predikaat: niet, geenszins, het is niet (Mal. *boekan*), *banja banoea*, *kandepa jaoe*, het is geen huis, 't is een hut, *banja ntje'e taoe madjoe'a*, dit is de zieke niet, *banja ewase'e taoe morago*, zoo is de reizang niet, *ri anoe banjamo da kandjo'o'enja*, *lairiamo kandjo'o'enja*, waar hij niet heen moest gaan, daar gaat hij heen, *anoe banja ntje'e koeto'o*, terwijl ik dat toch niet gezegd heb; *banja* of *banja dja* wordt ook syn. met *ne'e* gebruikt, *banja dja mandioe ane moini koro*, ge moet niet baden als ge bezweet zijt, *banja to'o mpapamoe da nōeto'o*², ge moet den naam van je vader niet uitspreken.

baroo, zie 1. *roo*.

3. **ba**, verkorting van *bara*, misschien, maakt het volgende woord onbepaald, *banja ba ntje'e koeto'o*, dat is het niet wat ik zeg, *ba si'a*, *ba banja*, misschien is hij het, misschien niet; *badja*, misschien slechts, wellicht maar, *badja kalose ndajanja pai napano'o*, misschien heeft hij het slechts in ontstemming gezegd.

4. **ba** (Mak. Boeg. id.), soms *be*, aanspraakwoord van de kracht van ons „zeg!” om iemands aandacht te trekken, *ba*, *Ine*, *ara be ndidongae aoe nato'omo roo?* zeg, Moeder, heeft u niet gehoord wat hij zoeven heeft gezegd? *ewase'e*, *ba!* zoo is het, hoor!

baa, Str. B. (het Boeg. *bang*), oproeping tot

de dagelijksche Moh. godsdienstoefening; *mobaa*, deze oproeping verrichten, *ana toeama nabaangi noe goeroe ane nepa napoana noe inenja*, bij een pasgeboren jongen wordt door den godsdienstleeraar de *baa* in 't oor geroepen; *tebaanakamo*, *nakawoo*² *kamo ntaoe*, het is reeds alom bekend geworden, de menschen praten er al druk over.

1. **ba'a** (vgl. *mba'a*, op *wa'a*, dus: „een andere, een tweede, de gelijke van, zoo goed als”), in P. en de Meerstreek: *papa ba'a*, *ine ba'a*, oom, tante; de To PmB. mogen den naam van oom en tante noemen, met *ba'a* er voor, *i ba'a Toringko*, Oom T., *i ba'a Mandioe*, Tante M.

2. **ba'a** (vgl. 2. *baba*), Amp., afsluiting, stop, prop, *ba'a balo*, stop van den bamboe, *niba'anja wombo*, hij sloot de deur.

baabaa (vgl. 1. en 2. *bamba*, enz. en Nap. *babaka*), ingang, deur, poort, *mesoea ri baabaa*, de deuropening binnengaan.

1. **baba** (klanknab., vgl. *bamba*, *woelaba*, enz. en Tontmb. *wawa*); *mobaba*, met de lippen trillen, de lippen doen trillen, *boti dja nababa taoe*, apen bewegen de lippen tegen de menschen, *mobaba-baba*, geluid maken op den mond van kleine kinderen, door ze spelenderwijze met de hand op de lippen te slaan; *ntongo mongkodo*² *paoe joenoe*, *sababa moeni paoenja*, terwijl een ander nog druk aan 't praten is, komt hij alweer klets! met zijn gepraat; *kababa*², aldoor aan 't rammelen, aan 't kletsen zijn, *pondjumo*, *siko dja kababa*², houd je toch stil, je blijft maar door-kletsen; *kambaba*² *oë ri wojo*, *mosologoegoe*, het water klokt in den bamboe, het maakt klokkend geluid, *timpoenja tepapombabamo*, zijne kuitzen zijn in trillende beweging.

mobaraba, praten, spreken, babbelen, *ntopa sangaja*, *ntopa sangaja nabarabaki*, *ewa tonji woengka eo*, nu eens dit, dan eens dat bebabbelt hij, zooals een vogel doet (die van den eenen tak op den anderen springt), *noe-*

ndjaa ndibarabasi, wat bepraat ge? *mobarabara*, gedurig praten.

montalambaba, klokken, borrelen, opborrelen, bv. water waarin lucht wordt geblazen.

2. **baba** (vgl. 1. en 2. *bamba*), *baba oeë*, *baba ngkoronja*, riviermond.

bábaki (vgl. 1. *bamba*, enz.), uitwendig toegebrachte brandwond, die jonge mannen zich op den arm maken, om zich met het litteeken te versieren (Tor. II, 80), syn. *torokiki*; *mobabaki*, zulk een litteeken hebben of maken, door een stukje zwam op de huid te laten verbranden; *mababaki*, over een groot oppervlak zich uitstrekkend, v. e. wond, gapend, *taoe naroentjoe ngkadjoe*, *mawela*, *mababaki*, iemand die tegen een stuk hout is gestooten en een gapende wond heeft.

bábangi (vgl. 1. *bamba*, enz.); *mobabangi*, veel geluid bij iets maken, veel over iets spreken, een gerucht verbreiden, *mobabangi potoemanginja*, hij maakt veel geluid bij zijn schreien, *ne'e noepobabangi gaga porongokoe*, maak mijn huwelijk niet te veel bekend, *sindjaoe taoe da ndasoko*, *ne'e ntani ndapobabangi*, *bwi nadonge*, daar is iemand die moet opgepakt worden, het moet niet ruchtbaar gemaakt worden, opdat hij het niet hoore.

bábari (Tontmb. *wa'mbar*, vgl. *bambari*); *mobabari*, zich uitspreiden over een zeker oppervlak, spec. van menschen die in een groot aantal naast elkaar op den vloer slapen, *komi setoe*, *anake*, *nipobabarimo ri tambale*, *gori ngkatedoengkalakami*, jullie, kinderen, gaat maar naast elkaar slapen op de voorgalerij, net waar je komt neer te vallen.

bábati, syn. m. *toepako* (veenmol), gebr. a. h. Meer.

babe (Bad. id. „gluren”); *mebabe*, kijken, zich zelf bekijken, *mebabe ri toeke*, *mampebabe kami*, uit het venster kijken, om ons te bekijken, *dja napebabe koronja*, *bara morengko*, *bara waimbe'i*, ze keek maar naar zich zelf, misschien was ze netjes aangekleed, of wat dan ook; *bampebabe*, iemand die telkens zich zelf bekijkt, ijdelruit.

baboeno (Loin. Nap. id., Moen. *boeboeno*, Balant. *boboeno*, Gor. *bokoelo*), lansat, op M. Selebes

alleen wild (*Lansium domesticum*, Cl. 1983), *boengkoë baboeno*, lansat-pit, *notarampa baboeno*, de lansat bloeit, *baboeno meta'imawoe*, de lansat-vruchten zijn zoo groot als varkenskeutels, *moraro baboeno*, de l.'s zijn bijna rijp; *mebaboeno*, op l.'s uitgaan.

babongkosoe, PmB. n. v. e. slingerplant.

1. **Bada** (in de landstaal *Bada'*), n. v. e. landschap in het Centraal Gebergte, *To Bada moti'ara*, de Bada'ers spreken de *ti'ara*-taal, *ale bada*, een vlechtsel van biz. patroon, zie *ale*.

Badaragi, pr. t. = *Bada*; de achtervoeging *ragi* is kunstmatige vermomming, evenals die van *-egi*, in *Badaegi*, pr. t. = *Bada*.

2. **bada**, Str. B. (uit het Boeg. *béda'*), rijstemeel, als blanketsel gebruikt. Tor. I, 352.

bádangi, Amp. (uit het Mal. *badan*, door het Boeg.), lijk.

badi-badi, Str. B. (uit het Mak. *badi'-badi'*), dolk, licht gekromd, met ééne snede, door de Toradja's niet gedragen.

1. **badja**, zie 3. *ba*.

2. **badja**, Str. B. (uit het Boeg. *badja'*), ingevoerd staal, *badjanja*, gezegd van het Inl. zout, de harde stukken; *moadja*, staal bevatten, hard zijn, *laboe setoe moadja kodjo*, dat hakmes is terdege hard, bevat echt staal, *taoe moadja*, iemand met staal in zich, een onkwetsbare.

badjoe (uit het Mak. of Mal.), mannenbaadje, oorspr. geen Toradjasche dracht; zie Int. Arch. Ethn. XIV, 9, 10, Tor. II, 222); *badjoe rante*, kettingharnas (alleen in verhalen).

badoe, Amp. (Gor. uitspr. v. *badjoe*), mannenbaadje of vrouwenbaadje van het kabajamodel, *akoe*, *gaa*, *kewiongko ntoe'oe badoengkoë*, mijne kabaja, vriendin, is erg wijd.

1. **bae** (vgl. *bari*), PmB. Amp. = B. *bangke* (groot); *bae-bae*, vrij groot, flink groot; Amp. *tinoedjoe bae*, duim, *toempoe bae*, groote teen.

2. **bae**, pr. t. = B. *bali*; *mambae ri kosoe*, den rug wenden, op-de vlucht gaan.

baebo (vgl. *goëgo*, *raego* [enz.]); *mobaebo*, zwaaien, schommelen bij 't loopen, zooals zwaar gebouwde menschen, *mobabaebo kimbosoe melindja*, de leguaan schommelt bij 't loopen.

baeli, Amp. PmB. Str. B. = *baili*.

baengka (vgl. *balengga*, [*balengka*, *bolengka* (*ngi*)], Tinomb. *balingka*, Tom. *belingka*, Tawail. Sig. *balengga*), w. t. v. *wo'o* (hoofd), *laoembe baengka*, w. t. v. *woejoea* (hoofdhaar).

baeta, Tog., van palmbad gevlochten hangers voor borden, kommen, enz.

baga (Mal. *barah*, Kar. *barēh*, Tag. Ibn. *baga*, Tomb. *waga'*, Ngadj. *baha*), uitpuilend, uitgezet, gewl. in de bet. zwanger, *baga*² *komponja*, zij is zwanger, *baga*² *kosikanja*, zijn zak puilt uit (door volte), *woeli бага* „uitpuilende tros of aar”, uitdr. v. zwanger; *mampakabaga*, iemd. bezwangeren; *mepakabaga* (intr.), verleider zijn van een meisje (maar haar niet trouwen), Tor. II, 6.

bágangi (Mong. Tag. Bis. *bagang*, Boeool *bóngongo*, Tomb. Tontmb. *wa'ang*, Sang. *běngahě*), kies, *ngisi mponjangi bagangi to'onja*, de maaltanden heeten kiezen.

bágasi, Todj. = B. *boegisi* (ichthyosis).

bagáta(ni), een zeeschelpdier, dat zich aan palen en boomstammen vasthecht.

bágati, Tog., zolderbalk.

bageoe, w. t. v. *ualesoe* (muis).

1. **bagi**, katoenstruik, *Gossypium herbaceum*, Cl. 1686, aangeplant, maar grootendeels verdrongen door de kapok; ook medicinale watten worden *bagi* gend.

2. **bagi**, Str. B. (uit het Par. *bagi*); *mobagi*, verdeelen, w. t. v. *motila*; *anoē mampali to'o i mPotila, ntje'e manto'o mobagi*, die den naam *Potila* niet mogen uitspreken, die zeggen *mobagi*.

bagia, PmB., w. t. v. *boti*, aap.

bagilaba, Str. B. (uit het Boeg), het oploopen van ene schuld door den daarvan te betalen interest.

1. **bago** (Nap. Bad. id.), Str. B. (uit het Par.), taak waaraan men bezig is, werk waarmee men bezet is, *mobago jakoe, bare'e koekoto mampalaika aoe koepobago*, ik heb het druk, ik kan niet verlaten wat ik onder handen heb.

pr. t. *bago*, grond, aarde (wellicht de oorspr. bet., daar de grond het voorwerp der belangrijkste taak is, vgl. ook Pamp. Pang.

gabon „aarde”), *bago sinore „bovengebrachte aarde”*, = B. *rapoe*, stookplaats, *maronta lai bago*, op den grond vallen; *ntiparibago*, op den grond gevallen (Tor. III, 681, 78), *bago tetende „opgeworpen aarde”*, = B. *boejoe* (berg).

pr. t. *mondibago* (v. e. stam *ri bago*, op den grond), zich op den grond bevinden, op den grond komen; *lemo nteparibagomo*, de citroenen zijn op den grond gevallen.

2. **bago** (vgl. *dago* en Mal. Jav. *bagoes*), syn. met *madago*, gebr. als voegw. in de bet. „als nu nog, het zou goed zijn indien”, *bago bara koekita*, als ik het nu nog gezien had, *bago ane siko maepesi*, het zou goed zijn, als ge het eens voeldet.

baha, klanknab.; *woebaha*, pats! klets! pang! van iets dat tegen hout, steen of bamboe aankomt, *woebaha nasajoe wojo, flang!* hakte hij den bamboe door.

bahaha, zie 2. *haha*.

bahehe, zie *hehe*.

baili (vgl. *baeli* en Tonsaw. *ba'el*, *sago*, Mong. *bail*, in bamboe gekookte *sago*, Bis. *baol*, Sang. *baelē*, akker), vooral in de Meerstr., teerkost, proviand, syn. m. *bakoe*; *are'e re'e bailingki*, PmB., wij hebben geen teerkost; *mobaili*, teerkost hebben; *mampobaili*, tot teerkost, reisvoorraad gebruiken, *gambe kiperapi, da kipobaili*, PmB., we vragen om gambir om die op reis te gebruiken; *mampapobaili*, van reisvoorraad voorzien, toerusten voor de reis.

baingkeroe, zie *keroe*.

baingkiri, zie 2. *kiri*.

baintalikoe, zie *talikoe*.

baintjono, zie *sono*.

baintjosol, zie 2. *soso*.

baintoeli; *mobaintoeli*, vooroverbuigen en daarbij het achterste in de hoogte steken, *mobainfeli Isilamoe, ane mosambaja*, de Mohammedanen buigen geheel voorover als zij godsdienstoefening houden; *baso mpelindja maja ndabaintoeli, baso mpeala bare'e, be da manioe pae*, de draagmand waarmee men steeds loopt mag men voorover houden (om ze leeg te storten), de mand waarmee men

de rijst uit de schuur haalt niet, dan zou de rijst niet lang duren.

bainto'o, zie *to'o*.

baisa (Boeg. *baisëng*, Jav. *besan*, Lak. *baisa* „schoondochter”); *mobaisa*, bruiloft houden, trouwen, w. t. v. *mopawawa*, *morongo*.

1. **baja** (Tob. Kar. *bagas*, Niass. *bacha*, Gaj. *was*), niet diepgaande insnijding of andere verdeling van een terrein, de gleuven tusschen de beide lichaamshelften, *baja mboetongo*, *b. dada*, *b. ntjoesoe*, *b. bengo*, de gleuf tusschen de helften van den rug, de borst, tusschen de borsten, de billen; *mobaja*, gleuven, insnijdingen hebben, *baela mobaja tali-koenja ma'ai kabokonja*, een buffel met een gleuf in den rug is erg vet, *mobajamo souonja*, haar krop heeft al een gleuf (is al zoo groot dat hij in tweeën valt), *tana mobaja*, *anoe bare'e mongojo gaga*, een terrein met insnijdingen, dat geen diepe ravijnen heeft, *koro oeë mobaja²*, *bare'e mobinangkari*, de rivier loopt in een ravijn en heeft geen breede bedding, *ri pobaja² ntana podjamaa mami*, onze akker ligt in eene insnijding van het terrein; *soeba ndabaja pai nakare'e ntjongenja*, een sagovorm is van gleuven voorzien, zoodat er afdeelingen in zijn.

2. **baja** (vgl. 1. *bajo*, enz.); *mampepebaja*, w. t. v. *mampetoemboe*, oeververtellen, overbrengen, boodschappen, nadoen; ook gebruikt in de pr. t. pr. t. *oringgoe baja ntjoroeë*, die bedekt is door een hoed.

3. **baja**, Todj., voorhoofd. Vgl. 4. *baja*.

pr. t. gelaat, aangezicht; *maamba baja*, rood van aangezicht (beschaamd, verlegen).

a) *tapegili doemata*, laat ons de evenknieën zijn van onze vaders,

b) *tapebaja tombonoea*, laat ons de gelijken zijn van onze voorgangers.

a) *pegilika doemamoe*, wees de evenknie van uw vader,

b) *pebajaka dokaimoe*, wees de gelijke van uw grootvader.

4. **baja**, zie *bajangi*.

bajai, pr. t., *bajai ngapa* = B. *waja lipoe* (omheining v. h. dorp).

binajai nggiri², omgeven door belletjes.

bajali, Tog., modder.

bajangi (vgl. 1. *bajo* enz. en Mal. *bajang*), Str. B. (uit het Par.), tevergeefs, voor niets, zonder nut of gevolgen; *taoe baja* of *bajangi*, zwerveling, ongedurig mensch (in dezen zin B.).

bajari (geheel ingeburgerd, doch wrsch. een vreemd woord, uit het Par.), betaling, vergelding, hetgeen men teruggeeft voor een ontvangen geschenk, *doela samponga*, *laboe samata*, *tali sampole ndawaika we'a bajari mboejoanja*, een koperen bord, een hakmes en een hoofddoek worden aan eene vrouw gegeven als tegengeschenk voor haar haar (Measa 75, 94; Tor. I, 236); *mombajari*, betalen, *pombajari*, tijd, plaats, wijze van betalen, betaling, *jakoe ma'i mekitoeloengi*, *da koepombajarika padangka*, ik kom geld te leen vragen, om daarmee de handelaars te betalen; *mombajari* wordt ook gebruikt voor: inhalen wat men heeft verzuimd, *mombajari pokaradjaa*, verzuimden heerdienst inhalen.

bajasa (vgl. *majasa* en *measa*, op *jasa* en 2. *asa*, [enz.]; Ik. *balasang*, ongetrouwde vrouw, Kalingga *phjajasang*); *ndabajasa*, gecastreerd, *anoe ndabajasa*, *asoe*, *wawoe pai manoe*, gecastreerd worden honden, varkens en hanen; de naam *bajasa* wordt ook (oneigenlijk) gebruikt voor 'beli, zie aldr.

1. **bajo** (vgl. 1. *wajo*, 2. *baja*, *bajangi*, *limbajo*, [*lambojo*]; Mal. *bajang*, Jav. *wajang*). 1) pr. t. = B. *wajo* (schim, schaduw, ziel), *bajo ngkaro*, ziel, levensgeest; 2) *mopabajo*, met tooverkunst iemand blind maken (waartoe zijn levensgeest wordt geroepen), Tor. I, 402; *to popabajo*, iemand die de kunst verstaat om anderen blind te maken; *ma(nga)bajo mata ntaoe*, de oogen van anderen door tooverij blind maken; *mekibajo* (intr.), *mampkekibajo* (tr.), iemand door een deskundige laten blind maken.

mobajo-bajo, rondzwerven, steeds van verblijfplaats veranderen; *kabajo²*, steeds rondzwervende, geen vaste verblijfplaats kiezende; *taoe bajo* (soms *bajongi*), zwerveling.

2. **Bajo** (Mak. id., Boeg. *Badjo*, Mal. *Badjaoe*,

Tontmb. *Waro*), Badjorees, zee-nomaden, die vaak de kusten der Tominiboct bezoeken en op de Togian-eil. vaste nederzettingen hebben (zie verder Tijdschr. B. G. dl. 42, 460 vlgg.). Zij worden als minderwaardig beschouwd. De naam *Bajo* wordt afgeleid van 1. *bajo*.

Noepokoedja noepomawo?

Taoe dja landoë Bajō.

Noepomawo noepokoedja?

Taoe dja Bajō mbeloea.

Waartoe zoudt ge u aan hem hechten?

't Is maar een zwervende Badjorees.

Waartoe zoudt ge hem liefde schenken?

't Is maar een rondtrekkende Badjoër.

woejoea bajo, lichtgekleurd² haar, zooals dat van de Badjoreezen, dat vaak door de zon verschoten is.

1. **bajoe** (vgl. 1. *wojoe* [enz.]), kneuzing, ernstige deuk; *mabajoe*, eene kneuzing of deuk hebben, zonder nog gebroken te zijn, *woekoe oesoe mabajoe santjeso*, een der ribben is gekneusd.

2. **bajoe** (Tonsw. *bajich*, Mal. *bajoeer*), Amp. n. v. e. boom, *Pterospermum acerifolium*, Cl. 2890, het hout is goed voor vaartuigen, voor huisbouw en voor planken.

bajoeja (vgl. *baeola*, en Tontmb. *waloelang*, Mong. *boloelang*, Mal. *bəloelang*, Jav. *wəloelang*), vetlaag onder de huid van varkens; *mabajoeja*, veel spek hebben, goed vet zijn.

bajojo, zie *jojo*.

bajongi, zie 1. *bajo*.

baka (vgl. 1. *waka*), L., wond op het hoofd, door luizebeten ontstaan, ook wel: herstellen-de wond, kleine wond, gewoonlijk v. wonden die uit 't lichaam zelf ontstaan; *mobaka*, zulk eene wond hebben; *mabakamo sakodi wela*, *mangaoe²mo*, de wond is aan 't herstellen, ze wordt al droog, *mabakamo ri wa-wonja*, *mongekesi ri oenenja*, (de wond) is hersteld van boven, maar van binnen vreet ze door; *kebaka*, met wondjes, aan wondjes lijdende, *kebaka wo'onja*, *namama ntoekoe*, hij heeft een zeer hoofd (kletskep), de luizen hebben hem gebeten.

bakāngani (uit het Boeg. *wakangəng*), Str. B., de buikplank van het weefgetouw.

baka'oe, zie *ka'oe*.

bakāra, in de uitdr. *sabakara*, op ééne plaats, op dezelfde plek, *kami sabakara kare'e mami*, wij zijn op dezelfde plaats, *taoe setoe mosoesa sabakaranja*, zij vieren feest op een andere plaats.

bakāsa (Bangg. *bakasan*, boog), w. t. v. *woeja*, maan, maand (dus eig. de halve maan).

1. **bake**, Str. B. Amp. Tog. (uit het Boeg.), lijkt, kreng, aas.

2. **bake**, pr. t., vrucht, *bake loeja*, pinangvrucht; *mobake*, vrucht dragen.

bako (L.), *bako-bako* (P.), vierkant mandje van silar-blad, met een deksel, voor siri-pruimbenedoigheden. Tor. Atl. pl. 51, 't bovenste mandje v. d. stapel in 't midden.

bako-bako (vgl. Sang. *bako'-bako'*, srt. spin), L., groote soort kakkerlak.

1. **bakoe** (Pip. *bokoe*, Mal. *bəkoē*, Mor. *bakoe*, 1) proviand, 2) gestold), reisvoorraad, teerkost, ook gebruikt voor hetgeen men tusschen de hoofdmaaltijden in gebruikt, *iwengi bangkepa pangkoninja*, *se'i² matemo*, *ntanoka mantima bakoe*, gisteren heeft hij nog veel gegeten, thans is hij gestorven, dat was dus teerkost meenemen; *bakoe ntandje* „teerkost van goed vertrouwen”, een bedrag dat men vast aan een schuldeischer geeft, om hem voorloopig tevreden te stellen; *mobakoe*, teerkost bij zich hebben of meenemen, eten buiten de hoofdmaaltijden; *mampobakoe*, tot teerkost medenemen, *gola koepapobakoeka anakoe*, voor mijn kind heb ik suiker meegenomen om op weg te eten, *mampapobakoe joenoe*, anderen van teerkost voorzien.

bakoeangi, bamboekoker voor het bewaren v. vogellijm, *poejoe sabakoeangi*, een bamboekoker vol vogellijm; *poejoe ndabakoeangi*, vogellijm in een bamboekoker gedaan.

momakoe, voedsel aandrigen voor degenen die het zelf niet kunnen halen, bv. naar een zieke die in afzondering is gezet, naar jonge vogels, die nog in het nest blijven, door de moeder; bij het sago-kloppen is *momakoe*: de sago-houdende vezels dragen naar de plaats waar ze uitgewasschen worden, *tontji mampomakoeka ananja*, *napoteoka kina'anja*,

de moedervogel brengt voedsel aan voor hare jongen, ze draagt voor hen het eten aan.

2. **bakoe** (uit het Mak. *bakoe* 'maat', vgl. Jav. *bakoe* „het ware”), Str. B., term bij het meten v. wapens, eene kunst die de Toradja's niet kennen, maar die hun wordt vertoond door handelaars, die hun wapens willen verkoopen; *ane bakoe penai, ndaoli*, als het zwaard de ware maat heeft, moet men het koopen; *mampobakoe penai*, een zwaard meten.

bakoeangi, zie 1. *bakoe*.

bakoekoe, zie 2. *koekoe*.

- bala** (IN., Jav. Mal. *bēlah*, Sang. *bēla'*, Tob. *bola*), gespleten, in stukken, *masaemo kamatanja, balamo woekoanja ri Torate, nakonimo ntana*, hij is al lang dood, zijne beenderen zijn al gespleten in de Onderwereld, verteerd door den grond; *mombala*, klooven, splijten, *mombala doeanga*, of kortweg: *mombala*, een boomstam splijten om er een vaartuig van te maken, een prauw vervaardigen; *mabala* (tr.), splijten, hakken, *doeanga anoe bangke mpodago bare'e koekoto da mabala*, een vaartuig dat echt groot is kan ik niet maken; *to pombala*, een prauwmaker, als w. t.: iemd. die op een sneltocht is geweest; *tebala djaja*, de weg heeft een gleuf of goot in het midden, *tebala loje*, de modder heeft een gleuf, *pola bangke katebalalogenja*, een slang die een breede gleuf in de modder heeft achtergelaten (spoor van 't kruipen).

bala wo'o, L., de liaan die elders *bogati* heet.

2. **bala** (Jav. Mal. *bēlang*, Mak. Boeg. *balang*, Sa'd. *ballang*, Tontmb. *walang*; [vgl. 2. *waja*]), in de uitdrukking *wawoe bala*, benaming van het zwarte varken met witten buik, dat in de Onderwereld aan den voet van een hoogen pinangboom de langs dien boom nederdalende aankomelingen opwacht; Tor. II, 111.

pr. t. *oetta bala*, bonte schilden.

3. **bala**, pr. t., *bala ngkaso*, daksparren.

4. **bala** (uit het Mal. *balak*), de lengte van 4 yard uit een geheel stuk geweven goed (*sangkadjoe*), *kasaedja sangkadjoe onobala*, een stuk rood goed heeft 6 balk (24 yard).

bala'ani (st. 1. *bala*, met suff. *-ani* „splijterig”),

een woudreus, welks hout zich gemakkelijk laat splijten, zoodat het voor allerlei wordt gebruikt: schilden, huisbouw, dakpannen, vaartuigen; het is roodachtig en zeer licht, als het droog is; de bladeren worden op wonden van framboesia en pokken gespuwd, om ze spoedig droog te maken, daar het kauwsel snel opdroogt; Tor. I, 405, II, 153, 195; and. namen: *malapoga, kanta* (schild, omdat men van het hout schilden maakt); *mombala'ani*, b.-hout bewerken.

- balába(ti)** (Ment. id.), soort van pandan (*tole*), van welks groote en lange bladeren hoeden, matten en zakken (*kaboba*) worden gemaakt; ook de manden die men er van maakt, in den vorm van een afgeknotten kegel, om er sago in te vervoeren, heeten *balabati*, al is ook de mand slechts gedeeltelijk daarvan gemaakt en verder (of ook geheel) van sago-, suikerpalm-, of nipah-blad. Tor. II, 329.

mobalaba, zich uitspreiden als een mat v. *balaba*-blad, vdr. *watoe balaba*, een donker-groene steensoort (serpentijn), die zich egaal pleegt uit te strekken in de bedding van rivieren en zich door het water komvormig laat uithollen (zie *nontjoe*); deze *watoe balaba* wordt voor foeja-klophamers gebruikt en daarom ook *watoe ike* genoemd.

ndapetorobalaba wojoeanja, zijn haar is rondom zijn hoofd kort gesneden (boven op het hoofd niet).

- balabako** (vgl. *bako-bako*), Oud. Meerstr., een niet groote soort kakkerlak.

- baladja**, PmB. n. v. e. boom, het hout dient voor huispalen, de bast wordt gepruimd.

- baladjoe** (Sang. *baladoe*), geluid van knetteren, poffen), proppenschietter, gemaakt van één lid bamboe (*tobalo*); de prop (*batoenja*) is de vrucht van *lentoeroe, totalo, kampoendo, pokar* of *doliadapi*; *mobaladjoe*, proppenschieten (eerst van af het oogstfeest geoorloofd). Tor. II, 388.

1. **balado** (vgl. 2. *balado*), schutblad der kokosbloeiwijze, die als de vrucht groot wordt, droog en hard wordt en den vorm krijgt van een klein Tor. schild, met een punt v. onderen, waardoor het in 't groot op een dolk gelijkt;

de Tor. kinderen spelen er mee en gebruiken 't als schild.

2. **balado**, Str. B. (uit het Boeg.), dolk, kort en puntig, doorgaans tweesnijdend, bij de eig. Toradja's niet in gebruik. Mal. *bēladaoe*, wellicht id. met 1. *balado*.

balae, pr. t. = B. *balaja* (deining).

balaesa, een kapmes v. korten, breeden vorm, gend. naar 't schiereiland Balaisang, a. d. O. kust v. Straat Makassar, ten N. v. Donggala.

balágisi; *mabalagisi*, uiteendrijven en zoo tot wijken brengen, *kami nabalagisi noe iwali mami*, wij zijn door onze vijanden uiteengedreven; *tebalagisi*, uiteengeslagen.

balaja, deining; *mobalaja*, deinen, *nababalaja noe ngojoe tasi pai napobabalaja*, de wind heeft de zee aan het deinen gebracht en daardoor deint ze aldoor.
pr. t. *balajani*, golven, deining.

balaka (Sang. *balaka*, kiem, oorsprong), het overblijfsel van kokosvleesch in een uitgeschrapten dop, *mobalakamo woekoena, nakoni ntanamo, maka masaemo kapatnja*, zijne beenderen zijn nog maar een dun laagje, ze zijn door den grond verteerd, want hij is al lang dood.

balake'i, *sibalake'i*, zie *ke'i*.

balaki, n. v. e. zwaardgreep, syn. m. *belira*. Tor. II, 192.

balali, PmB., frequent. vorm v. *bali*; *mabalaliiki paoe joenoe*, eens anders woorden verdraaien, er niet om geven (wdl. „op den kop zetten”).

balamba, zie 1. *bamba*.

balambanga, zie 1. *bamba*.

balambeoe, zie 1. *beoe*.

balamboeroe, zie *woeroe*.

balamíndjaki (zie *djalamíndjaki*); *mabalamíndjaki*, kortaangebonden, spoedig boos, onbeschaamd in het spreken tot ouderen, zooals verwende kinderen, die hunne ouders als gelijken behandelen.

balampa (vgl. 1. *lampa*, *lampa'ani*, Bad. *pa'ampa* „vloertje op staken”), vloer onder den vloer der op hooge palen staande rijtschuur aangebracht, waar men kan gaan zitten om buitenshuis gasten te ontvangen of eenig

werk te verrichten (afb. Tor. Atl. pl. 41), *ala mami bare'e mobalampa, bare'e ndabalampani*, onze rijtschuur heeft geen ondervloer, is niet van een ondervloer voorzien.

balanda (uit het Mal.), Nederlandsch, *basa balanda*, Nederlandsche taal, *To Balanda*, Nederlander; *mobalanda*, de Nederlanders navolgen, zich bij hen aansluiten, *i oui, ntongo bare'epa mobalanda kami*, vroeger, toen we nog niet onder de Nederlanders stonden.

balandja, Str. B. (uit het Par.), zakgeld, gereed geld, uitgaven; *mobalandja*, geld op zak hebben, uitgaven doen, *sangkoedja noepobalandjaka maoli*, hoeveel hebt ge er voor uitgegeven om het te koopen?

balanganga, zie *nganga*.

bálangi, groote ronde houten bak, uit één stuk hout gehakt, voor huiselijk gebruik.

balangkaa, zie 2. *kaa*.

balangkaroo, zie 2. *roa*.

balantjapoe, zie *sapoe*.

balara (vgl. *wajaa*; Nap. *barara*, Mong. *balala*), touw of sterke liaan, aan den neusring v. e. buffel gehecht, om hem voort te trekken of te besturen; *balara ntjaki*, gedeelte eener boete, dat men afbetaalt om den eischer vast te bevredigen, omdat hij nu al het leidsel heeft om de nog ontbrekende buffels mee te trekken; *baeola ndabalarani*, een buffel die eene lijn aan zijn neusring heeft.

balase (uit het Boeg. *balése*), Str. B., zak van silar-blad, om gestampte rijst, gepelde maïs, enz. in te vervoeren.

bālasi (vgl. *bolosi* en Mal. *balas*), tegenhanger, tegenstuk, het tegengestelde dat altoos op iets volgen moet, *balasi noe oro ngkompo, rata moeni bosoe ngkompo*, als tegengestelde van den hongertijd komt nu weer de tijd van verzadiging, *balasi mpangkoni owi be mewali, se'i² mariamo*, als tegenhanger van het niet gelukken van het vorige gewas, is er nu veel, *poreme se'i masae, balasi mpooedja owi*, deze droge tijd duurt lang, als tegenstuk van den vorigen regentijd; *jakoe nagiwoe mpapanja owi, mate ntje'e, koegiwoe ananja, koebalasi*, zijn vader heeft mij indertijd beboet; nu deze gestorven is,

beboet ik zijn zoon, ik vergeld het; *mebalasi*, trachten te vergelden; *mombebalasi*, elkaar vergelden; *tebalasi*, gebruikt van hevigen wind, die plotseling komt opzetten na kalmte, *naroempa ntebalasi kami modoeanga*, op onze vaart werden wij door een rukwind overvallen.

balasoe (uit het Boeg. *balatjoeng*), wit katoen, van geringe kwaliteit, *balasoe manipi*, de dunne soort, *balasoe makoemba*, de dikke soort, *ndababalasoenika saki*, de boete wordt met wit katoen voldaan.

balátani, n. v. e. zeeschelpje, waarvan de inhoud wordt gegeten.

balátœ(ni) (vgl. 2. *wajatoe*, Sang. *timbalatoeng*, Tonsw. *bolatoeng*, Tomb. Tond. *têlêmba'toeng*, Tawael. *dambalatoe*, Nap. *dalambatoe*), trede v. e. trap of ladder, van planken of latten (onderscheiden v. *toeka*, kerf in een boomstam), *edja mbalatoe*, trap met treden, *edja ndabalatoeni*, trap of ladder met treden; *waja ndaedjambalatoeni*, een heining aan welker buitenzijde schuine stutten met dwarslatten zijn aangebracht, tegen vernieling door buffels.

balatomba, zie *tomba*.

balawo (vgl. *wajawo*, Austron.), w. t. v. *walesoe* (muis, rat).

1. **bale** [Mor. *wali*], vriend, vrind, familiere benaming van mannen onder elkaar, *ewambe'imo*, *bale*, *be da mepone?* hoe is het, vrind, kom je niet boven? *bale maramoe*, echte vriend; *baleparoe*, zie afz.; *mobale*, een vriend hebben, bevriend zijn, *mobale-bale*, vriendschap oefenen, familiaar met elkaar zijn, zoodat men elkaar telkens allerlei vraagt en geeft, *masaemo pobale mami*, we zijn al lang met elkaar bevriend; *mobale* wordt ook wel gezegd van kinderlooze echtparen, waarmede wordt bedoeld dat ze geen echtelijken omgang met elkaar hebben.

2. **bale** (Mor. id.), ook wel *ibale*, staak om een vaartuig voort te boomen; *mobale*, een boomstok gebruiken, boomen, *wojo mpobale*, de bamboestaak die tot voortboomen dient; *mabale doeanga*, het vaartuig voortboomen, *ndabalesi doeanga*, *ndatindjaka bale*, *ndataka*

ndjairia, het vaartuig wordt aan een staak gezet, er wordt een staak bij gestoken, daaraan wordt het vastgebonden.

3. **bale** (uit het); *sabale*, een snoer, *kamagi sabale tepatantingkojoe*, een snoer pijpkralen is zoowat 4 strengen.

1. **balea** (vgl. *alea*, *walea*); *mobalea*, eene helling niet regelrecht beklimmen of afdalen, maar in schuine richting of zigzagswijze, *djaja dja mobabalea*, de weg loopt zigzag; *mabalea*, *mebaleangi*, *mebaleasi*, trachten zigzagswijze, of schuin over de helling eene hoogte op of af te komen. — Missch. v. 2. *bale*, omdat een boomstok schuin ingeplant wordt.

2. **balea**, overlevering, traditie, gewoonte, *ewase'e balea ntoe'a mami*, zoo is de overlevering sedert onze grootmoeders; [vgl.] *awili*.

balégi (vgl. *talegi*, [mbale, enz.]); *bale²gi*, met uitgespreide armen en beenen.

balengga, PmB., schedel (vgl. *baengka*, [balengka]).

balengka (vgl. *balengga*), pr. t. = B. *wo'o* (hoofd).

1. **balengko**, zie *lengko*.

2. **balengko**, P., zie *barengko*.

baleparoe (uit het Boeg. *ma'bele péroe'* „valsch zijn van inborst", in het B. opgevat als samenstelling van 1. *bale* en *paroe*, [vgl. *paroembasa*]), grootdoener, praatsmaker, iemand die op zijne gelijken neerziet; *mobaleparoe*, zich boven zijne gelijken verheffen, grootdoen, *mampobale-baleparoe'ka kakore'enja*, zich verheffen op zijn rijkdom.

bali (IN., Mal. Tag. *balik*, Jav. *walik*, Mong. Mak. Boeg. *bali*, enz.; vgl. 1. *wali*, *iwali* (enz.)), keerzijde, tegendeel, wederwoord, anders, veranderd; *koepompaoeka*, *bere'e balinja*, ik sprak hem aan, maar er kwam geen weerwoord op, *dolidi bali terentja*, (vroeger) mooi, (maar nu) integendeel vervallen, *bara du balimo lipoe se'i*, *karimbo ngojoe*, misschien raakt dit dorp ondersteboven, zoo hevig is de wind, *bali boeja lionja*, zijn gezicht werd bleek, *bali mpotana lionja*, zijn gezicht werd zoo zwart als de grond, *tasi bali maeta*, *bali boeawoe*, de zee is nu eens zwart, dan eens grijs, *bare'e bali³ lionja*, *dja gori²nja*, zijn

gezicht is volstrekt niet veranderd, het is precies hetzelfde, *bare'e bali² pangoe'oe ri Napoe, kasondo ntowoe*, onafgebroken kauwt men suikerriet in Napoe, omdat er zooveel is.

mabali (intr.), anders geworden, veranderd, *mabali tana, mewali oeë*, het land is veranderd en water geworden, *mabalimo rajanja, banjamo ewa owi*, zijne gezindheid is veranderd, ze is niet meer zooals vroeger, *kabali ntasi, ane maeta jangi, maeta wo'oe wawo ntasi*, de verandering der zee is, wanneer de lucht zwart is, dan is ook het zeevlak zwart; *mebali*, zich veranderen, verkleuren, *sa'e to wiwi ntasi to lore anoe mebali padangkamo*, sommige strandbewoners zijn bovenlanders die in handelaars zijn veranderd, *taoe mangoera mebali toe'a*, jonge menschen zijn veranderd in oude, *mebalimo siga*, de hoofddoek is verschoten; *mabali* (tr.), veranderen, omkeeren, *mabali noentoe*, weerwoord geven, van weerwoord dienen, *mabali pangipi*, zie 1. *ipi*; *mabaliki poejoe*, vogellijm bereiden, wdl. „vogellijm veranderen”, door ze met kokosmelk te koken, de groote taaigheid er van veranderen; *mombaliki*, veranderen, eene verandering ondergaan, *To Sawaka mombaliki, mewali padangka*, die van S. ondergaan verandering, ze worden handelaars; *mombalisaka, mampaloeloei porengko ntaoe ntaninja*, zich anders voordoen, de kleeding van andere menschen volgen; *mebalisaka*, zich veranderen, *tebalisaka*, veranderd, anders geworden, *tebalisakamo rajanja*, zijn hart is veranderd; *mabalisaka*, tot verandering brengen, van aard, van gedaante doen veranderen, *nabalisakamo kodjo engkonja, bare'emo ndaposari*, hij heeft inderdaad zijne gewoonten veranderd, ze zijn niet meer af te keuren; *mombebali*, het tegen elkaar opnemen, elkaar antwoorden, met elkaar redetwisten.

sambali, ééne zijde, één kant, *sambalinja*, de andere zijde, de andere kant, *ata naata ntjambali*, een dak dat slechts aan ééne zijde is aangebracht, *roeambali*, twee kanten, beide kanten, aan weerskanten, *ri sambali boejoe*, aan gene zijde der bergen, *witikoe sambali*, mijn eene been, *sambali iwengi*, eergisteren;

mesambali, mesambalinaka, zich naar de andere zijde begeven, bv. naar de andere zijde van 't gebergte, *pesambalika ri sambali mbaja*, ga er mee naar de andere zijde der heining, *napesambalika paoekoe*, hij schuift mijne woorden ter zijde, *ndapesambaliki iwali*, tegen den vijand wordt een uitval gedaan (van uit de belegerde plaats); *mompasambali*, zich aan één kant houden, *mompasambali witi monjara*, de beenen houden zich aan één kant bij 't paardrijden, *mompasambali raja*, zich met zijne gezindheid aan ééne zijde houden, *mopa-*(*mopa-*)*sambali Tamangkapa*, het sterrenbeeld De Haan is reeds over het zenith (houdt zich aan ééne zijde van den hemel), Tor. II, 235; *mampompasambalika*, de zijde kiezen van, aan den kant staan van, *taoe mepongko naara ntjambalimo ntaoe poera²*, *bemo re'e mampompasambalika*, bij een heks staan al de menschen aan de andere zijde, er is niemand die hare zijde kiest; *masambalinaka, mantjambalinaka*, de zijde, de partij kiezen van.

sibali, tezamengesmolten met, *sibalimo teoela, gambe pai laoembe, bemo taintjani kateoelanja, kagambenja, kalaoembenja*, kalk, gambir en sirih zijn samengesmolten, we weten niet meer wat de kalk, wat de gambir, wat de sirih is.

sibaliani, veranderd, omgekeerd, *nabolosi rajanja pane, napasibaliani*, hij veranderde zijn innerlijk van zoeven, hij keerde het om.

tekobali, veranderd, anders geworden, in zijn tegendeel verkeerd, *tekobali ntjoroba eo, nakoelamoeti mboeja*, de zon is plotseling veranderd, verduisterd door de maan, *ne'e magasi rioenja, tekobali naini*, wees niet te snel in het begin, straks wordt het 't omgekeerde.

mogoembali woeja, tesaojo ri eo pesoewoenja, de maan verandert, soms komt ze op overdag, *pangkoninja bere'e pogoembalinja*, in zijn eten is geen verandering gekomen; *tegoembali*, veranderd.

mobali'i, omsmeden, door smeden een anderen vorm geven; *mekibali'i*, vragen iets om te smeden, *salirakoe koepekibali'i ri to komasi, da napewalimo salira gose*, ik heb mijn wiedmes bij den smid laten omsmeden,

opdat het een wiedmes voor de linkerhand worde.

Amp. *bali*, kant, naast, *limbori nda wii noe oeë Tete Toemoko*, *bali ntaripa mako'o*, de *limbori*-pandanen groeien aan den oever der beek T. T., naast de harde mangga; *mombali*, smeden; *pombali*, smidse.

balia, Str. B. (uit het Par., vgl. [*walia*], IN. *balian*, *walian*, enz.), priester, priesteres bij sjamanistische plechtigheden; Tor. I, 361, 362, 368, 425, II, 47, 296; *mobalia*, sjamanistische praktijken uitvoeren; *to pobalia*, sjamaan.

balibi (uit het Boeg.), rood paard, vos.

[*balie*, w. t. v. *balongka*.]

baligoe, pr. t. = geest, ziel, spook (Tor. III, 680, 46), soms afgekort tot *ligoe*, zie aldr.; parall. *soeola*.

balii, zie *bali*.

balika'oe (vgl. *ka'oe* „overstulpen”); *tebalika'oe*, ondersteboven, op den kop, met de opening naar beneden, zoodat het overstulpt wat er onder is; *ndabalika'oe tabo*, *naktii oeënja*, de nap wordt omgekeerd, opdat het water er uit druipe, *doeanga nabalika'oe ndopo*, het vaartuig is door de golven ondersteboven gekeerd.

balikaratoe, zie *karatoe*.

baliko'a (vgl. *ko'a*); *tebaliko'a*, ondersteboven geraakt, op den kop geraakt, *tebaliko'a doeanga*, het vaartuig is omgeslagen, ondersteboven geraakt; zie verder 't syn. *balika'oe*.

1. **balili**, pr. t. = B. *walili*; *mobalili*, terugkeeren.

2. **balili**, Str. B. (uit het Boeg. *balili*), geweer; *mobalili*, met een geweer schieten.

balimata, Str. B. (uit het Mal. *balik mata*), spelletje waarbij een snoer op allerlei wijzen om de vingers wordt gewonden en door een ander wordt overgenomen, zoodat het telkens verschillende figuren vormt („afnemertje”); *mobalimata*, afnemertje spelen; and. naam: *silingoe*, zie *lingoe*; [in 't Amp. *sibalimata* of *salingoe* (MS.)].

balindoja, pr. t. = B. *balisaka* (omkeeren), *tebalindoja* = B. *tebalisaka*, omgekeerd, ondersteboven.

balingara (vgl. 1. *ngara*), hetz. als *tingara*, zie aldr.

balingoa, zie *ngoa*.

balintjoeloe (vgl. *balimata* en *soeloe* = *mata*), pr. t. = B. *balisaka*, omgekeerd, op den kop, ondersteboven.

a) *pondare tebalindoja*, de huizen staan ondersteboven,

b) *pambola tebalintjoeloe*, de woningen staan op den kop.

balintjoesoe, een boom met eetbare vruchten.

balio (vgl. *obo*); *tebalio*, of *tebalio**boki*, omgekeerd, ondersteboven, op den kop geraakt, *tebalio**boki koera*, *ko'oa mabalio**boki*, *boi da nadjilati asoe rajanja*, de kookpot staat op den kop, ik heb hem met opzet omgekeerd, opdat de honden het binnenste niet zouden belikken, *rajakoe tebalio*, mijn binnenste is in de war geraakt.

balioe (uit het Boeg. *balioeng*), dissel, een ingevoerd werktuig.

balitondoe, zie *tondoe*.

1. **balo**, w. t. v. *wojo* (bamboe), in het biz. v. *wojo kodjo*; *balo watoe*, *balo ngkoenapa*, w. t. v. *wojo watoe*.

tobalo, *Bambusa longinodis*, Cl. 407, w. t. v. *wojo woejoe* of *wojo masile*, een dunne, harde bamboe-soort met lange geledingen, gebruikt voor blaasroeren, fluiten en allerlei vlechtwerk; met de bladeren worden de steenen der foeja-hamertjes gekookt, om ze hard te maken; Tor. II, 321.

Tog. Amp. *balo* = B. *wojo*, verder in alle namen v. bamboe: *balo kodjo*, *balo makoeni*, *balo watoe*, *balo peringi*.

balo boekoeta, dial. v. Pada = B. *wojo watoe*.

pr. t. *balo lorani*, rek dat langs den wand van 't huis loopt.

(Nevens *wojo*, *wolo* is op M. Selebes *balo* zeer gewoon, nl. Mor. Loin. Bob. Rampi Pipik. Mamoedj. Lol. Gant. Tawael. Hoek. Winoea; het Makjansch heeft *baloen*.)

2. **balo** (O. Jav. *walès*, Mal. *balas*, Mor. *walo* „vergelde”); *mobalo*, den tol werpen op dien van den tegenspeler, *pena'oe*, *ntamobalo*, kom de huistrap af, dan zullen wij tolleren (*mobalo*,

- voor *mogantji*), Tor. II, 389; *konomo balonja*, zijn worp is raak, *da koebalo siko*, ik zal op je tol gooien, *ndjo'oe-sa, baloka!* ga heen, gooi op den tol! *mombebalo*, op elkaars tol gooien; *banja setoe sampombebalonja*, of kortweg: *balonja*, dat is geen tol waarmee (op dien anderen tol) kan gegoooid worden, geen portuur voor dien tol.
3. **balo** (Mor. id.); *mebalo*, groot, groot worden, alleen gebruikelijk in uitdrukkingen die op zwangerschap betrekking hebben, *mebalo komponja*, zij heeft een dikken buik (is zwanger), *mebalomo ananggodi ri rajanja*, het kind in haren schoot is al groot.
1. **baloe** (IN. *baloe, waloë*), weduwe of weduwnaar die nog aan de rouwbepalingen zijn onderworpen (Tor. II, 103), *aoe baloe bare'e maja da naseko ntaoe, sangadi dja'inja aoe mosoe*, een weduwe (weduwnaar) mag niet door anderen worden aangesproken, behalve de naaste familie, *baloe lajo*, iemand die niet in den rouw gaat over zijn (haar) gestorven echtgenoot, *baloe mbata mpangalemo pae*, de rijst komt al boven de stammen der woudboomen uit (de stammen der groote boomen die nog op den akker liggen, worden al overdekt door de rijst die er omheen groeit), *baloe mbata jopo ngoera pae*, de rijst overdekt reeds de stammen van het jonge bosch; *mobaloe²*, zich bedekken, zich overdekken, zich verhullen, bv. door het hoofd met de sarong te bedekken, *wata mampobaloe-baloe pae*, de gevelde stammen hebben de rijsthalmen tot overdekking; *masaemo kabaloenja, nepa ndawongkangi*, hij was reeds lang weduwnaar toen zijn rouwstaat werd opgeheven, *wawai ngkabaloe*, de rouwgebruiken; *mangkabaloesi*, rouw bedrijven over; *mombekabaloesi*, over elkaar in den rouw gaan; *mabaloe²ka*, de uitdrukking *baloe, baloemo!* uitroepen over vijanden, *nabaloe²ka To Kinadoe, nato'o: baloe, baloemo To Kinadoe, ndasoembanika lobo!* hij riep het *baloe, baloe!* uit over de Kinadoeërs, hij zeide: de Kinadoeërs mogen rouw bedrijven, laat men nu de stilte in den tempel verbreken, *siko da nabaloe²ka nTo Kinadoe*, mogen de Kinadoeërs het *baloe, baloe!* over

je uitroepen (moogt ge door de K.'s gesneld worden), *baloe² mbana*, „over wien het bosch (de boschgeesten) het *baloe²* uitroept”, aanduiding van iemd. die op een sneltocht omkomt, niet door het zwaard van den vijand, maar door uitputting of ziekte.

2. **baloe** (Boeg. *baloe'*, Sang. *baloe'*, Bim. *baloe*); *baloe²*, koopwaar, handelsgoederen, *mobaloe²*, handeldrijven, koopman zijn, *mobaloe sala*, een schijnkoop sluiten, een recht dat enkele vorsten van Midden-Selebes over de Toradja's uitoefenden (Tor. I. 132, 138), *baloe sala i Magaoe ri Parigi, balasoe manipi togo ngkadjoë ndawaika pae togoatoe*, de schijnkoop van den vorst van P. was dat er voor 3 stukken dun katoen 300 bos rijst werd gegeven; *mampobaloe*, iets verkopen, *bara ndapobaloe doeanga se'i?* is deze schuit te koop? *napobaloe to'o ngkabosenja*, hij heeft den naam van het hoofd verkocht (op naam van het hoofd dingen gekocht of gevraagd waar het hoofd niet van wist, of andere voordeelen gehaald uit het misbruik van den naam van het hoofd).

baloeë, zie *loë*.

baloeboe, wortels van *paka* (Tor. II, 131, 132, 134, 135), een klimvaren, die alleen in hogere streken voorkomt; ze worden veel als vlechtmateriaal gebruikt, maar zijn lastig voor den landbouw, daar ze aan de oppervlakte van den bodem groeien en moeilijk te verwijderen zijn; w. t. *woejangka*, zie aldaar.

baloeë, zie *loë*.

baloeëkari (Mal. *béloekar*), lansversiering, bestaande in geitenhaar aan een touw genaaid, dat langs de schacht is gespannen (Tor. II, 194); ook naam eener rijstsoort, die aan deze versiering herinnert; *tawala ndabaloeëkari*, eene lans met bokkenhaar versierd; w. t. v. *baloeëkari* is *laewoeloe*.

baloeëla; *mobaloeëla*, met een stok of een hakmes gooien naar vruchten, dieren enz. die buiten het bereik der hand zijn; *pebaloeëlaka waindekoë*, tracht er eens mee te gooien naar boven; *nabaloeëla*, hij heeft er aldoor naar gegoooid; *tebaloeëla*, er wordt naar gegoooid; *mbabaloeëla*

taripa se'i, van dezen mangga-boom worden telkens vruchten afgegooid.

baloële, pr. t., wrsch. = 1. *balo* (MS.).

baloemba (Par. id., Boeool *boloemongo*, Mal. *gëloembang*), baar, groote golf (*ropo*, kleine golf); *mobaloemba tasi*, de zee golft sterk.

baloembangke (vgl. *wangke*); *tebaloembangke*, met het achterste naar boven, geheel schuin gehouden, *ane bemo boeke wojo*, *ndabaloembangke*, als de bamboe niet meer vol is, wordt hij (bij het leegschenken) schuin naar beneden gehouden.

baloembei, pr. t. = B. *baloengke*, v. e. berg dalen; *mobaloembei sangkio*, een weinig bergaf gaan.

baloempoe; *mobaloempoe*, zich bedekken, zich verhullen, bv. door de sarong over het hoofd te trekken.

baloemponga (vgl. *ponga*); *tebaloemponga*, achterover vallen, zwikken, *tebaloemponga wo'o noe ananggodi*, *tedoengka ntaliko*, *maka paoeba be samba*, het hoofd van het kind zwikt achterover, het valt naar achteren, want de draagsarong sluit niet.

baloengadje (vgl. *adje*); *tebaloengadje*, met de kin naar boven, het hoofd op zijde of naar achteren hebbende laten vallen, *tebaloengadje wo'o*, *ane manee gaga kinojo*, het hoofd zwikt achterover, als de draaglast (op den rug gedragen, in een korf, met den draagband over het hoofd) te zwaar is.

baloengke; *mobaloengke*, van een berg afdalen, *mobaloengke djaja*, de weg gaat bergafwaarts, *mobaloengkemo eo*, de zon is reeds aan 't dalen.

baloeno, pr. t. v. *baloengke* (berg afdalen); *mobaloeno*, bergafwaarts gaan.

baloentete, w. t. v. *lebora*, zie aldr.; *oele baloentete*, een kleine slang (*Oligodon Waandersi*), die naar men beweert uit deze plant ontstaat.

baloewo'o (vgl. *wo'o*); *tebaloewo'o*, met het hoofd naar beneden, geheel voorover gebogen, *tebaloewo'o taoe mampomoeja loka*, de menschen die pisangs planten staan geheel voorover gebogen; *tebaloe²wo'o*, met gebogen hoofd, voorover gebukt; *taoe ndabaloewo'o*, iemand wien 't hoofd gebogen is.

baloga (vgl. Par. *boga*), Lal., aap, in het B. w. t. v. *boti* (aap).

1. **baloilo** (Bes. *baloilo*, Lind. *balailo*, Koel. *balelo*, Nap. *balilo* „man”), titel van het hoofd van Djaladja (N. kust der Bone-golf).

2. **baloilo**; *mabaloilo*, verhinderd, tegengehouden.

balójani, droogrek voor rijst, tabak, enz.; *mobalójani*, een droogrek maken, hebben, oprichten; *mabalójani pae*, de rijst op een rek drogen, *pae ndabalójani*, voor de rijst wordt een droogrek gemaakt; *pae sabalójani*, een rek vol rijst.

baloka, zie 2. *loka*.

balolaia, P. (L. *bololaia*, W. P. *balolaio*, vgl. 2. *loeja* [enz.]), *Sesamum Indicum*, Cl. 3108, zoowel de zwarte als de witte soort, w. t. v. *longa*. Zie Tijdschr. B. G. 51, 367.

balolaio, W. P., zie *balolaia*.

balólangi (eig. „bewaker”, vgl. *bolangi*), bamboekoker waardoor het touw loopt van den strik of strop waarmede men een hond vastbindt, om te beletten dat hij het doorbijt; de bamboe vervangt ook wel dat deel van het touw dat de hond zou kunnen doorbijten; ook krankzinnigen of gevangenen bindt men aldus; *ndabalolangi asoe nepa ndaoli*, *maka bare'epa napodjo maloeloe poe'ënja*, een pas gekochte hond wordt voorzien van een strik met bamboe, want hij wil zijn baas nog niet volgen.

balombo (W. Tor. t. „scheede”, d. i. huis, huisje), stookplaats voor suiker uit zoeten palmwijn, een loodsje met in den grond uitgegraven oven en met banken aan weerszijden. Tor. II, 341.

balombonga (met inf.-al-), rondprater, iemd. die alles oververtelt wat hij hoort, of altoos antwoordt op hetgeen hij hoort zeggen, flapuit, kletser.

balongka (Ponos. id., Mong. *balongka*, Bent. *walongka*, in andere IN. talen ook de naam van de komkommer), watermeloen, *Citrullus vulgaris*, Cl. 784; w. t. *bali'e*, in Tobj. ook *to mokajoli*; [*balongka mbatoe*, e. srt. b.]

Amp. *mobalongka*, bont.

balongkosoe, PmB., n. v. e. liaan (MS.).

balotoetoe, Amp. = B. *walitoetoe*.

balowaka, pr. t., reet, spleet, Tor. III, 682, 112.

1. **bamba** (vgl. *baba*, *baabaa*, *babaki*, *babangi*, *mbamba*, *wobo*, 2. *wombo*; Mak. *bawa*, Boeg. *baba*, Tontmb. *wawa*, Jav. *babah*, enz.), *bamba ata*, de driehoekige zijstukken van een Tor. dak, dus de N.lijke en Z.lijke zijvlakken, als het front naar het W. is gekeerd, *mebamba lobo posiga ntoeama*, de mannen dragen den hoofddoek met een driehoekige slip; *mombebamba ata banoea setoe*, die huizen raken met den rand hunner daken aan elkaar, *mombebamba ri wiuri ndjaja, djaja napoojo*, (de huizen) keeren elkaar de zijvlakken toe aan de zijden van den weg, de weg loopt er tusschen in.

ndabamba wojo, de bamboekoker is schuins doorgehakt, zoodat de opening een tuit vertoont waaruit men schenken kan; *tebamba kadjoe ndatowo*, de boom is schuin afgehakt, *woekári, lioe² tebamba² nasajoe*, flang, hakte hij het in één slag schuins door.

balamba, holte, opening, diepe gleuf in boomen, in den grond; een blok hout met een uitholling waarop geslagen wordt, om teekenen te geven aan afwezigen; *ri balamba ngkadjoe kare'e njaoea*, in holten van boomen is het verblijf van wespen; ook de sleuf (uitgeholde boomstam) waardoor het sago-houdende water stroomt bij het sago-waschen, heet *balamba*; *mobalamba*, hol zijn, holten hebben, *mobalamba tana*, er zijn gaten in den grond, *mobalamba welakoe, bare'epa boeta*, mijne wond is nog diep, ze is nog niet genezen, *mobalamba tangkoedjenja*, hij heeft een gat in den nek (de kuil onder het achterhoofd is diep); dit wordt voor een teeken van gierigheid gehouden (vgl. Skeat, Malay Magic, 326); *mobalamba boere ri banga*, het zout in de maat heeft een kuil (de maat is niet vol), *pobalambanja*, diepe plaats in de rivier, *ndabalambasi*, uitgehold.

balambánga, vol gaten en holten, *mobalambanga kadjoe ntoroekoe*, de ruggegraat is vol holten.

2. **bamba**, Str. B. (uit het Par.), riviermond (B. *baba*), *bamba oeë*, monding der rivier.

bambara (Mak. *barambang*, Boeg. *warëmpang*, Bad. Nap. *baramba „longen"*), borst, schou-

ders en bovendeele van den rug, borstkas; *taoe mebambara*, iemand met breede schouders en borst; *pebambara*, welving der borst, breedte der schouders.

bambarési (vgl. *bambari*), kunstige redeneering, knap, spitsvondig gepraat, waardoor men het wint in een woordenstrijd; *mabambaresi*, redeneeren, handige, spitsvondige beweringen uiten en aldus een tegenstander omver praten; *pabambaresi*, dergelijke redeneering.

bámbari (vgl. *babari* en Tontmb. *wa'mbar*), bericht, tijding, nieuws, meestal van gewichtigen aard (sterfgeval, vijanden), *koekeni bambari*, ik breng gewichtig nieuws, *bambari ngojoe noepolele²kamo*, ge hebt maar looze geruchten rondverteld, *re'e bambari, mabambari*, er is nieuws, er is bericht, er is iets gebeurd; *mebambari*, op nieuws uitgaan; *tebambari*, bekend, befaamd, beroemd, berucht, *tebambarimo kakodjenja*, zijne dapperheid is befaamd; *mabambari*, iets berichten, *i sema mabambarika komi?* wie heeft het u bericht? *napobambarikamo aoe nadonge*, hij heeft bericht gebracht van wat hij heeft gehoord.

taoe pada bambari, iemand die alles dadelijk oververtelt.

bambároe (Mak. *baroeng²*, Boeg. *waroempa-roeng*, Jav. *waroeng*, vgl. 1. *boroe*), Amp., hut, tijdelijk verblijf.

bambe; *mabambe djaja*, den weg verbreedden, langs het pad 't gras en de struiken kappen, de ontgonnen strook langs de heining van den akker (*soembi*) verbreedden, *toeama da mabambe djaja ri jopo, boi da nasaja mewalili*, de mannen zullen het pad in het bosch verbreedden, opdat ze het herkennen als ze terugkomen, *djaja mpekojo da ndibambe, nakamontje*, maakt het pad waarlangs (de rijst naar het dorp) gedragen wordt breeder, opdat het gebaad zij.

bambi, PmB. = *B. lari* (wortelblad v. e. boom). [**bambokoedja**, zie *koedja*.]

bamore'e, zie 2. *ba*.

bana (uit het Mal. *bënanng*); oudtijds de benaming voor alle gekleurd katoen, waardoor

nu alle ouderwetsche stoffen, die nog bij godsdienstige plechtigheden gebruikt worden, *bana* heeten (Tor. I, 293, 295, 368, 385, II, 281); *bana ntoroesoe*, garen op kluwens, *bana katetesina* (*katesina*, *tetesina*), fijn naai-garen, *bana maliogoe*, naai-garen in kluwens, *bana padati*, garen op klossen, *bana edja*, Parigisch handweefsel, rood en zwart geruit, door de Tor. vrouwen veel gebruikt als hoofd-doek, *bana ndoea*, keper.

banaho, w. t. v. *walesoe* (muis).

bānangi (omzett. v. *bangani*), Amp.; *mombanangi*, indoen, insteken, vullen, *joeamo koera*, *banangimo*, het water in den pot kookt al, doe er de rijst in.

banda (= B. *oli*) en *pobanda*, pr. t., prijs, waarde, losprijs, geschenk waarvoor een gunst wordt verkregen, dat wat men geeft aan de priesteres van wie men 't *moerake* heeft geleerd; *mo-*, *mebanda*, in de leer zijn bij eene priesteres, het voordragen van den priesterzang leeren, *anoe da rajanja da tadoe*, *tadoe napebanda*, wie priesteres wil worden, gaat in de leer bij eene priesteres; *tadoenja mampapebanda*, eene priesteres neemt haar in de leer; *mekipebanda*, vragen in de leer te gaan, zich als leerling laten aannemen. Tor. I, 363.

Bandajangi (vgl. *bantajangi*), pr. t., n. v. e. dorp der luchtgeesten.

bandála (uit het Boeg.), pakkist.

bāndangi, de onderste der beide horizontale stokken, om welke een lap geklopte boomschors in sarongvorm wordt te drogen gehangen (Tor. II, 318), *inodo ndabandangi*, de geklopte boomschors wordt tusschen twee stokken te drogen gehangen.

bāndasi; *mabandasi*, vleesch of visch, in bladeren gepakt, rooken; zulke spijs heet dan *bandasi* en wordt in boombast verpakt; *doe'o ndabandasi*, aldus gerookte jonge vischjes.

bande'e, pr. t. = B. *bare'e* (neen); uit 2. *ba* en *nde'e* = 1. *re'e*.

bandera (uit het Boeg. of Mal.), vlag, wimpel, *toko bandera*, vlaggestok; *mobandera*, eene vlag voeren.

bandi (Mak. *banri*), pr. t. = B. *ajapa* (lijnwaad, geweven stof).

papontembe kaloe bandi (Tor. III, 688, 287), neemt de draagmanden met goederen op.

bandia, en *i bandia* (voor *iba ndia*), pr. t. = B. *bare'e* (niet, neen); vgl. *bande'e*, 1. *ria*, [*iba*].

bandoele (vgl. *ndoede*, *ndjoele*, *loele*, [*doedi*, enz.]); *tebandoele*, *tebabandoele*, heen en weer gaand, wankelend, bengelend, *tebandoele wo'o noe ananggodi*, het hoofd van 't kind bengelt heen en weer, *tebabandoele basonjo*, *soamo*, hare draagmand gaat heen en weer (zoodat ze dwars of scheef over den rug hangt), ze is leeg; *mabandoele wo'o joenoe*, het hoofd v. e. ander op zijde duwen.

bāndoesi (Nap. *bandoe*, omringen); *mabandoesi*, een stuk hout aan het eind aldus snijden, dat het daar rond wordt, bv. het eind v. e. rijststamper, het handvat v. e. wapen of gereedschap; *tebandoesi*, rond afgesneden komen te worden, een rond beloop aan 't uiteinde krijgen.

1. **bangā** (vgl. 2. *bangā* en Filip. t. *bangā*, pot voor water), in de uitdr. *bira bangā*, gezegd v. e. kokosnoot die reeds half rijp is, zoodat de eene dop reeds donkerder is dan de andere; *bangā² tana se'i*, dit terrein is komvormig, vormt een ondiep dal, met zacht glooiende randen.

2. **bangā** (id. met 1. *bangā*, vgl. 2. *wangā* en *tabango*; uit het Par.), kokosdop, als inhoudsmaat, *sabangā*, één dop vol, *ane re'e bangā anoe sakati banganinja*, *madago rapobangaka wea*, als er een maat-dop is welks inhoud (aan gepelde rijst) 1 kati weegt, dan is hij goed om er rijst mee te meten.

mobangā, in Saloem. een spel, v. d. Boeg. overgenomen: men houdt een kokosdop tusschen de voeten en mikt daarmee op een anderen dop.

bāngali (vgl. 1. *bongo*, *wongo*, *bongola*), Str. B. (uit het Saoes.), stout, ondeugend.

bangā mbatoe, Todj., n. v. e. kruid.

bāngani (Tag. *bangān*, rijstschuur; [vgl. 2. *wangā* en *bangā*]), inhoud, *laoe banganinja*, er zit iets in, *bangāni ntana*, bevolking, *bangāni ngkoera*, wat er in den kookpot zit, *noendjaa*

bangandinja? wat zit er in? *sondo paoenja pai bere'e bangandinja*, hij heeft veel praats, maar 't is zonder inhoud; *mabangani*, vullen, *mabangani rombe*, den rijstzak vullen, schertsend: de maag vullen, *mabangani ada*, het gewoonterecht houden, *ne'emo noebobaki rongomoe*, se'i kalekeri roeogoe, *koeloeka ri tambalekoe*, *ntje'e da noebangani ane noeparoangkani*, sla je vrouw niet meer, hier zijn twee buffel-neusringen, die ik ophang op mijn voorgalerij, die moet ge vullen, als ge het nog eens doet (dan moet ge dus 2 buffels boete betalen); *kobangani*, gevuld, van inhoud voorzien, *be kobangani palekoe*, mijne handen zijn niet gevuld (ik heb niets gekregen), *pai koepagiwoe siko*, *da nakakobangani ada*, dat ik je beboet is, opdat het gewoonterecht worde gehandhaafd.

bangga (Par. id., vgl. 3. *bangka*), Lal. = B. *bangka* (stroomdal), *bangga nTodjo*, het stroomdal der T.-rivier (vgl. plaatsnamen als: *Bangga Iba*, *Bangga Koro*, enz.).

Banggai, in *Banggai Lanto* „Drijvend Eiland”, een eiland in de hemelzee, *watoe Banggai*, mica, die v. d. Banggai-eilanden komt.

bangge bodo (door het Par. uit het Mak. *bangkeng bodo* „kortpoot”), benaming voor de tamme duif (den Toradja's nagenoeg onbekend).

banggo, w. t. v. *wo'o* (hoofd), *banggo ntaoemate*, doodshoofd, *banggonja*, v. e. doerianvrucht, eene niet volgroeide vrucht, die gedeeltelijk voos is, klein blijft en geen echt vleesch vormt; *banggo² wo'onja*, *be marempe*, zijn hoofd is bolrond, niet geplet; *mobanggo² kajoekoe*, *be madago ndapotabo*, de kokosnoot is kogelrond, niet goed om (de binnenschaal) als nap te gebruiken.

banggoe, syn. met *dangga*, laf, zwak, slap.

banggoele'o (vgl. *banggoe* en *le'o*), niet flink, slaphartig, zwak.

banggoelepe (vgl. *banggoe* en *lepe*), flauwhartig, laf, bevreesd.

banggoelowo, syn. met *bangkoelowo*; *taoendabanggoelowosi*, iemand wiens haar is kort gesneden.

[**banggolo doe'a**, zie *doe'a*.]

bangi (Nap. Bes. Bad. Koel. Saoes. Boven-Mand. en Balanipa-sch Baria Pipik. Tawael. id., Par. *ba'i*, Gant. Lol. *bai*, Leb. *bani*, Boengk. Mamoedj. *wangi*), w. t. v. *mangaoe* (droog), *totonga mabangi*, droog hout, *mabangi walontjangki*, *mado'oe* (PmB.), onze kelen zijn droog, we hebben dorst.

1. **bangka** (vgl. *bonggo*, *bongko*, *boengkoe*, [*wanggo*,] *wongga*, *wongko* en Mal. *bəngkak*), uitgezet, opgezwollen, *bangka manoe*, de rug, het ruggestuk eener kip, *bangka ngkolopoea*, het schild der landschildpad; *mobangka*, uitzetten, opzwellen, uitdijen, drijven aan de oppervlakte, *mobangka ri wawo oeë ewa garango mepapamara*, het drijft op het watervlak als een krokodil die bovenkomt; *mebangkalaka(-naka)*, zich uitzetten, aan de oppervlakte drijven, *mebangkanaka epo*, de in 't water gevallen bladeren drijven boven, *mebangkalaka tana doemando ane laoe oeë*, broekland zet zich uit (en gaat min of meer drijven) als er water op komt, *mebangkanaka moeni garango*, de krokodil komt weer boven water.

mobangkati (intr.), in het water laten zwellen, bv. rijst die men in de week zet, *mabangkati* (tr.), id., *ogoe ndjole pai tamboeë ndabangkati*, *nepa ndapomoeja*, maïskorrels en erten worden in de week gezet en daarna geplant.

bangkari, gekookte (en daardoor uitgezette) maïs; *mobangkari*, zwellen, zich uitzetten, zooals gekookte maïs, maïs in water koken; *ndabangkari djole*, de maïs wordt in water gekookt; *binangkari*, het bed eener rivier, wanneer ze gezwollen is door grooten toevoer van water, *kodi oeë ri koro nToewoe pai bangke binangkarinja*, het water in de Toewoe is een kleine stroom, maar hare bedding is groot.

memangka, *memangkari*, zich uitzetten, opzwellen, *memangkari wiwinja*, de randen zijn gezwollen, puilen uit, *memangkari palo boetolo*, *naese oeë pai napemangkari*, de prop der flesch is gezwollen, ze is in aanraking gekomen met het water, zoodat ze gezwollen is; *mampapemangkari*, in het water doen zwellen.

bangkaa, in 't water gekookte maïs, die dan nog eens bij het vuur geroosterd wordt; *ane rasore bangkaa*, *dja rapaliogoesi*, *rapaparara ri apoe*, als de gekookte maïs uit het water wordt gehaald, wordt ze in haar geheel bij het vuur geroost.

bangka ta'i „gezwollen van buik”, n. v. e. zeevisch.

Amp. *mabangka*, nat, *mabangka rontongkoe*, *aginja motingaoe*, mijn sarong is nat, laat ik ze dus drogen; *kabangka*², drijvend.

2. **bangka** (Austron.), PmB., doodkist, gemaakt van een uitgeholden boom (dus evenals een vaartuig); *bangka mboerake* „vaartuig der luchtgeesten”, naam gegeven aan eenig waterinsect, dat bij het feest *momparylangka* door de priesteres uit het water wordt opgeschept (Tor. I, 373).

3. **bangka** (vgl. *bangga*), stroomdal eener rivier, terrein-depressie, *bangka Mapane*, het stroomdal der M., *bangkanjamo se'i*, *banjamo poroemoekoenja*, hier is reeds het stroomdal (waar de rivier rustiger vloeit), niet meer het sterk vervallende stuk (stroomversnelling).

4. **bangka**, Lew. = B. *kakoe*. (MS.)

bangkaa, zie 1. *bangka*.

bangkála (Boeg. Mak. *bangkala'*, Da'a-t. *bangkala*, horizontale dakbalk), rak, schap, langs den huiswand aangebracht, *baoe bangkala*, zie *baoe*.

bangkára (Mak. Boeg. *bangkara'*), n. v. e. stempel-patroon (*pantoela*), waarmee de Saoesoese vrouwen de geklopte boomschors versieren (Gkl. B. 22, afb. pl. XI, 6a).

bangkari, zie 1. *bangka*.

bangke (vgl. 1. *bae*, Tontmb. *wakar*, *wangkër*), groot, omvangrijk, *bangke Poso*, *kodi Poena*, de Poso is grooter dan de Poena, *bangke rajakoe*, ik heb veel lust, *bangke rujanja ri jakoe*, hij is zeer op mij gesteld, *bangke reme*, des anderen daags, *bangkemo reme*, 't is al hoog dag, *bangke poe'oe*, groot of dik aan 't eene eind, maar steeds dunner uitlopende, *siko mantila pantjoea*, *dja bangke poe'oe*, ge deelt de porties voorspijs uit, maar begint te veel te geven; [*bangke lio*, PmB., beschaamd, verlegen (MS.)]; *kabangke*, groot-

heid, grootte, *bare'e sangkoedja kabangkenja*, 't is niet zoo heel groot, *inoeka baroe*, *nakabangke mpangkoninoe*, drink er palmwijn bij, opdat je flink zult eten, *wali-ngkabangke moeni wela*, de wond is weer groot geworden, *djamo da nakabangke ndeme rioenja*, laat het maar eerst helder dag worden; *sabangke*, veel, talrijk, *re'e jaoe pai be sabangke*, er is wel, maar niet veel, *sabangke paintjaninja*, hij heeft veel kennis (kent allerlei toovermiddelen); *saloebangke*, eenigszins groot, aan den grooten kant, *ane saloebangkemo manoe-moe*, *da koeoli*, *se'i da ndaroro*, *bepa gana*, als je kippen al wat groot zijn, dan koop ik ze, om ze zooals nu te slachten, daarvoor zijn ze nog niet (groot) genoeg.

mampobangke, zeer op iets gesteld zijn, *napobangke da mamporong*, hij was er zeer op gesteld haar te trouwen, *ana majoenoe anoe napobangke mpoeënja*, een slaaf op wien zijn heer zeer gesteld is; *mampebangke*, hoog stellen, hoogschatten, zeer om iets, iem. geven.

mobangke-bangke, hoogmoedig zijn, zich groot of voornaam voordoen, aanmatigend optreden, *pobangke²nja pai napogajangi*, om er voornaam uit te zien draagt hij een kris, *i sema da mampobangke²ka kita?* wie zal overmoedig tegen ons optreden? *mampobangke²ka ri joenoe kakore'enja*, zich bij anderen op zijn rijkdom verheffen; *mampakabangke*, groot maken, tot grootheid brengen, vergrooten, wachten totdat iets groot wordt, *napakabangke rioenja manoenja*, *nepa napobaloe*, hij heeft zijne kippen eerst groot laten worden en ze toen verkocht; *mabangkei*, op-luisteren, het aanzien vergrooten, *mabangkei joenoe*, het aanzien van anderen vergrooten (bv. door fraai gekleed bij hen te komen); *mombebangkei*, elkander wederzijds eeren (door fraaie kleeding, hoofsche manieren, geschenken, enz.); *talabangke*, groot v. stuk, groot in zijn soort.

bangkele (vgl. *angkele*; Loin. *kele*, Lind. Koel. Baria *bangkele*, Saoes. *banggele*, Oem. *bengkel*, Kasimb. *benggel*, Mong. *bangkele'*, Boeool *bonggele*), vrouw, w. t. v. *we'a*; *mampobangkele*, tot vrouw hebben.

{**bangkioende**, zie *oende*.}

1. **bangko** (vgl. 2. *balengko*, *barengko*); *mobangko*, *motabangko*, overhands gooien, waarbij de werpende hand wordt opgeheven en achterover gebogen, *nabangko*, *natabangko* *gantji joenoe*, hij gooit overhands op den tol van zijn makker; *tawala napetabangkoika ri lagiwa*, met de lans doet hij een gooi naar 't hert.

2. **bangko** (vgl. 2. *bangkoe*), Amp., ijzer, hakmes.

3. **bangko** (Mak. id., Boeg. *bako*, Mal. *bakaoe*), Todj. Tog., *kadjoe bangko*, *Rhizophora conjugata*, Cl. 2968, de boom die de vloedbosschen van sommige kuststreken vormt.

4. **bangko**, uit het Mol. Mal., bank.

bangkóangi (vgl. 1. *bangko*); *mobangkoangi*, een jongensspel, waarbij bamboe of stokken, bijeengebonden in den vorm van een kruis (als een wiel zonder band), een eind ver worden gegooid, om te zien hoever ze loopen.

1. **bangkoe**, doosjesschelp waarmee men zich de baard- en okselharen uittrekt, *rabangkoe woejoe adje*, *woejoe ngoedjoe*, *woejoe ngkariki*, de baard-, knevel- en okselharen worden met een doosjesschelp uitgetrokken.

2. **bangkoe** (uit het Boeg. *bangkoeng*); *bangkoe woli*, hakmes met lange, eenigszins gebogen punt; *bangkoe*² (uit het Boeg. *bangkoeng*²), versiering aan de beide uiteinden van den nokbalk op het dak van een Tor. huis, die den vorm van een zwaardgreep heeft en als wapen tegen booze machten is bedoeld; Tor. II, 157.

bangkoedola (vgl. 1. *bangkoe* en *dola*), kaalgesneden, van het haar, *taoe ndabangkoedola*, *ndabangkoedolasi woejoeanja*, iemand wiens haar geheel kortgesneden is.

bangkoela (Bad. id. „maag v. d. kip”), koperen klokje, door sommige pronkers aan den zwaardband gedragen, klinkt vrij luid onder 't loopen; ook priesteressen die in functie zijn dragen ze om het middel. Ze worden in Mori gemaakt (Tor. II, 351), vooral door de To Popangko, en heeten in heel Midden-Selebes *bangkoela*.

bangkoeleli (vgl. 1. *bangkoe* en *leli*), syn. met *batoeroe*, het haar in den nek, dat onder den

hoofddoek uitsteekt en naar beneden gekamd wordt; *mobangkoeleli*, zulk haar in den nek dragen, *ndabangkoeleli woejoeanja*, zijn haar is in den nek naar beneden gekamd, *ewa poenti saiti karampi mpobangkoelelinja*, de krans zijner nekharen is recht afgesneden en lijkt op een kam pisangs.

bangkoelonda, zie *londa*, [en vgl. *bangkoedola*, *bangkoeleli*, *bangkoelori*, enz.].

bangkoelori (vgl. 1. *bangkoe* en *lori*, Bad. *bangkoerori*), kaal gesneden, van het haar, *ndabangkoelori woejoeanja*, zijn haar is geheel kort gesneden.

bangkoelowo (vgl. 1. *bangkoe* en *lowo*), syn. met *bangkoelori*.

bangkoemale (vgl. *male*), langzaam in zijne bewegingen, langzaam loopend, moeilijk in beweging te brengen. (Missch. nr. analogie v. de vormen met *bangkoe* gemaakt van *male*; missch. met pref. *ba-* van een vorm *koemale* „wortelen”, iemd. die op zijne plaats is vastgeworteld, vgl. de uitdr. *mokale tanta'inja*.)

bangkoeri; *mabangkoeri*, met een stuk hout of een anderen klopper tegen een ijzeren werktuig slaan, bv. om het ergens in te drijven, *ndabangkoeri doa*, met een stuk hout wordt tegen den rug van een hakmes geklopt, om sneden te maken in de reeds geheel kortgesneden bloemkolf van den suikerpalm, opdat er nog sap uit vloeie.

bangkoerori, hetz. als *bangkoelori*.

bango (vgl. *bangoe*), pr. t. = B. *wangoe* (opstaan); *bangonaka* = B. *wangoenaka* (oprichten, overeindzetten).

bangoe (vgl. *bango*); pr. t. *mobangoe* = B. *membangoe* (opstaan), *pobangoe*, sta op; *mobobangoe*, opstaan, *pobobangoe bide*, *popangga*, *porambi baengka*, *poloeja*, sta eens op, kind, trek je jakje aan, doe je hoofddoek om, neem een siri-pruim (oogstaal in PmB.); *da mabobangoe pondare*, een huis gaan oprichten; *Bangoe Boelawa*, een dorp der geesten; *taoe nabangoe mpatoeroe*, iemd. die in den slaap door vijanden is overvallen (koppensnellersterm).

bangoele (vgl. *oele*); *mobangoele*, *mobaba-*

ngoele, met het hoofd schudden, het hoofd laten bengelen, alsof men zwak in den hals is; *tebabangoele wo'onja*, zijn hoofd komt heen en weer te bengelen.

bangoenote, Todj., een kruid, gebruikt door de *balia's* der To Lalaeo.

bani, Todj., n. v. e. boom, met zeer hard hout, geschikt voor huisbouw.

banibi (vgl. *wibi* en Bad. *banibi*), bliksem), w. t. v. *kila*, bliksem, bliksemstraal; *mobanibi*, het bliksemt; *mebanibi djaja*, *mepadipi*, het pad gaat steil naar beneden, als een afgrond.

banja, zie 2. *ba*.

bano, PmB., n. v. e. boom met bruikbaar hout.

banoea (Austron., vgl. *wanoea*, *wonoea*, *bonoeo*), huis, woning, waarin men vast verblijf houdt (onderscheiden van *saka*, *kandepé*, *koani*, *bantaja*, die alle voorloopig bewoond worden), *banoeanja*, de plaats waarin iets wordt opgeborgen, vat, doos, bewaarplaats, overtrek, enz., *banoea bangke*, w. t. v. *lobo* (dorpstempel), *banoea lobo*, huis dat tevens tot tempel dient, *banoea saogoe*, één huis, *sabanoeanja*, een ander huis, *sambambanoea*, *sababanoea*, hetzelfde huis.

mobanoea, een huis maken; *mampobanoea*, als huis gebruiken, bewonen, *dja wa'anja kandepé ri bonde koepobanoea*, slechts eene hut op den akker heb ik tot huis; *kadjoe madago ndapobanoeaka*, hout goed om er huizen van te bouwen; *kami banja sababanoea*, *patesabanoeaka*, wij wonen niet in 't zelfde huis, maar elk in een ander huis.

banoemboe, zie *noemboe*.

1. **banta** (Mak. Boeg. *bantang*), of ook *kajoro banta*, lange lijn, zooals een angelsnoer, *banta mpebae*, angelsnoer; *mobanta*, een lange lijn gebruiken, met een lange lijn visschen, *to pobanta*, een visscher met de lange lijn. Zie ook 1. *oela* en 2. *banta*.

2. **banta**, een hooge boom, met bladeren als die van de *kelo*, waarvan de bast wordt fijn gestooten, om het sap er uit te verkrijgen, dat met houtskool wordt zwart gemaakt en dient om er touw mee in te wrijven, *oela banta*, het aldus verkregen sap, *kajoro nda-*

oela banta, een daarmee ingewreven touw, ook kortweg *kajoro banta* genoemd (hier zijn dus 1. en 2. *banta* onderling verward; zie ook 1. *oela*).

3. **banta**; *mabanta*, overdekken, alleen gebruikt van het overdekken van hetgeen als toonoffer aan goden of geesten wordt aangeboden; *polangari anoe ndawaika anitoe ndabantaka ajapa*, het verzoeningsgeschenk dat aan de geesten wordt gegeven, wordt overdekt met katoen.

toroe banta, benaming van een fraaien hoed, die alleen in verhalen en in poëzie voorkomt, verklaard als: hoed die overdekt; vgl. echter *toloe bantah*, De Clercq, Bijdr. Tern. 262a, i. v. *toloe*, de Soela-sche hoed, vervaardigd van de dikke, gele uiteinden eener orchidee, B. *wintoe*, *Dendrobium*. Volgens inlichtingen uit Ternate is *banta* = Bantèn (de res. Bantam op Java); de spelling *bantah* is in dat geval willekeurig.

Toroe banta, *ponggaiboe*,

Kita da me'oyo lipoe.

Ponggaiboe, *toroe banta*,

Kita da me'oyo ngapa.

Tooverhoed, vlieg op,

Wij zullen van de eene plaats naar de
andere gaan.

Vlieg op, tooverhoed,

We zullen ons tusschen de dorpen bewegen.
bantája(ngi) (Tag. Bis. Bik. Ilk. Tir. Pamp. Mag. *bantajan*, st. *bantaj*; Gor. *bantajo*, Boeg. *bantiléng*, Mak. *bantilang*, Sang. *banala*; vgl. Kawi Wdbk. III, 461a), feesthut, tijdelijke verblijfplaats voor gasten op een feest.

bantara [Mor. id.], strik om boschhanen te vangen, ten getale van 10 of meer geplant in een niet gesloten kring; een vroeger gevangen boschhaan is in 't midden vastgebonden en lokt andere hanen, die met hem komen vechten en in een der strikken verward raken, *manoe ndapapombetara*, *ndakelo napombetara*, *konomo bantara*, hanen laat men met elkaar vechten, ze worden gelokt opdat ze met elkaar vechten en komen dan in den strik.

Misschien is het grw. *tara* (vechten, van

hanen), zoodat *bantara* eig. de naam van den lokhaan („vechtersbaas”) is.

banti (Nap. *anti* „meenemen”, Bad. *antia* „vasthouden”); *mobanti*, met een hefboom oplichten, *pobanti*, hefboom; *ndabanti watoe*, de steen wordt met een hefboom opgelicht, *njara ndabanti*, het (loslopend) paard wordt opgevangen, door twee menschen, die elk aan een eind één touw vasthouden en het dier aldus den weg afsnijden; *mebanti*, een korteren weg nemen, een stuk v. d. weg afsnijden; *djaja mpebanti* (vgl. 1. *wanti*), toepad, binnenpad.

bantiangi; *mobantiangi*, een last aan een stok over den schouder dragen, waarbij de last aan het eene uiteinde hangt (soms ook gebruikt als w. t. v. *molembara*, dragen aan een stok met een last aan beide einden), *pobantiangi*, de stok waaraan men aldus draagt (syn. *tingkoeagi*). Wdl. is *bantiangi* „hetgeen met een hefboom wordt opgelicht”, dus: de last aan het einde van den stok.

bantiangi, zie *banti*.

bantja, bloeiwijze van pinang-, kokos-, suikerpalm en soortgelijke boomen, *bantja ndompoe*, *b. ngkabera*, *b. aroeroe*, bloeiwijze van de *rompoe*, *kabera*, *aroeroe*; *bantja rone*, eene fijnkorrelige rijstsoort, die men gaarne op bevoeide velden plant; *pebantja ndompoe* „naar het model der bloeiwijze van de *rompoe*”, n. v. e. versiersel der priesteressen: een bundel lange, gekleurde linten van geklopte boomschors, in het midden tot een streng ineengedraaid en om het hoofd gelegd, aan de einden uiteenvallende in twee lange kwasten, die van achteren als loshangend haar neervallen; Tor. I, 371; II, 122, 133.

tebantja, alleen gezegd van een kind dat geboren wordt, *tebantjamo wo'onja ri djoia*, het hoofd kwam neder op den vloer; *tobantja*, blijven steken, blijven haken, *kajai tobantjamo ri wawoe*, *bare'emo tejali*, de jachtspaar bleef steken in het varken en ging er niet meer uit, *tobantja paradjo ri kadjoe*, de haak blijft zitten achter een boomstam.

bantja, pr. t., meisje.

bantji-bantji (Mal. *bangsi*, Mak. *basing*², Boeg.

basimpasing), mondfluit van bamboe, Tor. II, 382 (overgenomen woord).

bantjiloe, zie *siloe*.

bantjoe (vgl. *baso* en Mal. *basoeng*), mand van sago-bladscheede vervaardigd, met weinig zorg bewerkt; de stukken zijn slechts aan elkaar geregen, ook is er geen bovenrand aan gemaakt; ze dient voor het vervoer van sago en zout en wordt in een *kajoe* gestoken, om te kunnen gedragen worden; *tabaro sabantjoe*, een draagmand vol sago.

Amp. Lal. = B. *baso*, groote, goed bewerkte mand van sago-bladscheede, in den vorm van een afgeknotten kegel, bij de To Ampana en To Lalaeo daarenboven nog met een buitenwand van bamboelatten versterkt, *katido bantjoe*, de buitenwand van bamboe, *simpi bantjoe*, de bovenrand, *sako bantjoe*, de bodem, *kojo bantjoe*, de draagzeelen.

bantjoë, zie 1. *soë*.

bantjoëë, zie 1. *soeë*.

bantjoeja, zie *soeja*.

bantoe (vgl. *wantoe* [enz. en Mor. *bangkoe*]), P. w. t. v. *doengka*; *mabantoe*, w. t. v. *ma-doengka* (omvallen), *mabantoe dongko*, de rijststapel is omgevallen, *bare'e mewali kami mesoewoe*, *mabantoe*, we zijn er niet toe gekomen om aan te vallen, ze zijn ontsnapt, *mabantoe lagiwa*, het hert is ontsnapt, ontkomen, *taoe nabantoe ntibaro*, *nakoni mpa-koeli mpomota*, *natapara ntjiami*, men wordt overvallen door *tibaro* (zie aldr.), aangetast door de oogstmedicijn, door de hitte uit de rijststoppels gedeerd.

mebantoeelaka, zich laten omvallen; *tebantoeelaka*, omgevallen; *mabantoeelaka*, doen omvallen, laten omvallen.

bantoeti; *mebantoeeti*, een plat woord voor coire, van menschen en dieren.

bae, de kreet waarmede men in den tempel, bij het *mesomba*, de goden (*aniloë*) aanriep; de laatste lettergreep werd daarbij zoolang gerekt als de adem maar strekte (Tor. I, 294); *mebae*, dezen kreet uiten, *anoë majoei pebaonja*, *ntje'e majoei inosanja*, wie den kreet *bae* lang aanhoudt, die heeft een lang leven.

baoe (vgl. *booe* en Da'a-t. *baoe*, buffel, Pipik.

binaoe, sago, Mal. *baeong*), visch, voornl. zeevisch, ook wel eens voor dierlijke toespijs in 't alg. (in Saloem. bet. *bae* „varken”), *bae ndatapa*, gerookte visch, *bae mangaoe*, gedroogde visch, *bae bangkala* „vleeschspijs van het rak”, eene aardigheid voor „kattenvleesch” (de kat zit graag op de *bangkala*), *bae boeja*, een veel voorkomende vischsoort (geloof daaromtrent: Tor. I, 259) [zie ook *sidoengi*], *bae lameangi*, zie *lameangi*; *mebae*, op visch uitgaan, visschen, *to pebae*, visscher; *mbobae* „met een vleesch- of vischlucht”, n. v. e. boom.

1. **ba'oe**; *teba'oe kadjoe*, de boom groeit uit zijne richting, groeit eerst recht, daarna krom; *teba'oe-ba'oe djaja*, de weg helt.

2. **ba'oe**, PmB., een boom met eetbare vruchten. **baoeaga** (Minah. t. O. Jav. *waroega*, Boeg. Mak. *baroega*, Bim. *paroega*, Lamp. *baroega*, Sang. *bahoegha* „hut, grafhuisje”), schaa mgordel, van geklopte boombast of katoen (Gkl. B. bl. 13), *ndasa'oe baoeaga*, gezegd v. e. streng of lijn die dubbel gevouwen is en waarin een lus wordt gelegd; *mobaoeaga*, een schaa mgordel dragen, *mampobaoeaga*, tot schaa mgordel gebruiken. Tor. II, 221.

baeola (Mar. *baeola*, schors, Tontmb. *valoelang*, dikke huid, Seko-sch *baloelang*, buffel, Loin. *baloelang*, gemsbuffel, vgl. *bajoeja*), buffel (Tor. II, 168—177), w. t. *bengga*, *taoe makoemba*, *taoe molioe*, [*to me'ampoe*, *to edo*, *angga bose*, *angga ewo*,] *angga ntomba*, *angga mpada*, *mbeo*; *kebaeola*, in 't bezit van buffels, *melimba ngkebabaeola*, verhuizen met buffels en al; *mobaebaeola*, buffeltje spelen, door bv. op handen en voeten te loopen, of door een grooten limoen, met een ring er door gestoken, aan een lijn voort te trekken, alsof het een buffel ware; *mebaeola* (Tor. I, 194), buffels weghalen, die toebehooren aan het dorp van een wanbetaler, om betaling, althans bespreking te verkrijgen; *mampebaeolai taoe*, iemand van zijne buffels berooven, *kami napebaeolai nTo Napoe*, de Napoeërs hebben onze buffels van ons weggehaald.

baeoloe (W. Tor. t. „sirih”), soort sirih, die ook *laeembe leko* en *pase* heet. Zie Dr. Lafeber,

Vergel. Klankl. v. h. Nias., bl. 144, 145. **ba'o'o** (verminking v. *bako'o*, zie *ko'o*); *mo-ba'o'o*, coire, van geiten.

baora (Nap. *balora*), een rek op den akker, bestaande uit 2 hooge schragen met een juk er op, waarvan rotanlijnen afhangen; de maïs wordt zóó afgekapt, dat een stuk van den stam der plant er aan blijft, zoodat het met den steel der vrucht een haak vormt (*ndatimpoki*); van onder te beginnen haakt men nu langs de rotanlijnen naar boven om beurten rechts en links van de lijn een maïskolf, zoodat de onderste kolven de bovenste steunen; *ane bare'e ndabaorani djole*, *da keposoe*, als de maïs niet aan een rak wordt gehaakt, dan komen er insecten in.

(K. Wulff, Anthropos VI, *baoran* (Sera-wai-sch), twee bamboe-staken aan het vogelnet, Ngadj. *bae*, de dwarslat aan den vlieger.)

bapare'e, zie 2. *ba*.

bara (vgl. 3. *aru* en Boeg. *bara*, Mak. Mal. enz. *barang*), partikel die onbepaaldheid te kennen geeft, misschien, soms, wellicht; ook disjunctief: of, of wel; ontwijkend: wel mogelijk, 't kan zijn; of enkel eene vraag inleidend; *bara da oedja?* — *bara*, zou het gaan regenen? — misschien, *sangkoedja komi da ndeki Rano?* — *aa*, *bara sangkoedja*, *bara papitoe*, *bara be gana*, met z'n hoevelen gaat gijl. naar het Meer? — ja, met z'n hoevelen misschien, een stuk of zeven, of niet zooveel; *bara djelamo kabosenja*, *bara bare'epa*, *bare'e manoto rajakoe*, of het hoofd al gekomen is of niet, dat weet ik niet, *Polepa bara Pontimbari*, *Polepa* of *Pontimbari* (twee namen voor dezelfde plaats), *bara roo mangkoni siko?* hebt ge al gegeten? *i sema to'onja?* — *bara*, hoe heet hij? — dat weet ik niet; *bara i sema*, wie ook maar, alwie, *bara impia* (*impi-anja*), wanneer ook maar, *bara noendjau*, wat ook maar, *bara imbe'i*, waar ook maar, overal, *bara ewambe'i*, *bara wenoe*, hoe ook, op welke wijze ook, *bara tepitoeogoe*, een stuk of zeven (worden de zes laatste zinnen vragend uitgesproken, dan is *bara* vraagwoord: *bara i sema?* wie wel? wie mag het

wel zijn?); *bara . . . bara*, hetzelfde . . . hetzelfde, *bara asoe*, *bara wawoe*, 't zij een hond of een zwijn.

mobara, met „misschien” antwoorden, geen beslist antwoord geven, *koepoasi*, *dja nabara*, ik vroeg er naar, maar hij liet het in 't midden, *siko dja kabara*², ge geeft slechts onzekere antwoorden; *mabara*, in opschudding geraakt, v. e. volksmenigte, *maria taoe manpomabara linoegi*, vele menschen geraken in onrust door aardbeving, *noendjia nakabaraka ntaoe*? om wat geraken de menschen in opschudding? *ri sambawo lipoe kabaranja*, door 't heele dorp is er opschudding over.

baraba, zie 1. *baba*.

baraja, PmB., srt. kleefrijst.

baraka (uit het Boeg. *barēka*'), wonderkracht, toovermacht, iets dat afkomstig is van een met tooverkracht begaafd iemand, vooral in het Str. B. gebruikelijk, door Moh. invloed, *baraka noe poea adji*, tooverkrachtig iets, afkomstig van een Meklaganger (bv. een restje van zijn eten of het overschot van spijzen waarover hij een zegen heeft uitgesproken); *naintjani mampare'e oedja, kabarakanja*, hij kan regen veroorzaken, omdat hij toovermacht bezit; *mabaraka*, in zich zelf toovermacht hebbende; *mobaraka*, iets bezitten dat tooverkracht heeft, *barēe koekoto da ndjo'oe ri posoesa mpadangka, pobarakaka jakoe*, ik kan niet naar het feest der (Moh.) handelaars gaan, breng er mij iets van mede (eene portie eten, waarover een zegen is gesproken); *kina'a sampoedjoe se'i koekenika joenoekoe, da koebarakanika*, dit pakje rijst breng ik aan mijn makker, om hem daarmee iets tooverkrachtigs te verschaffen; *koekeni, koepampobaraka*, ik neem het mee, om het als toovermiddel te gebruiken. Tor. I. 300, 338, 355.

barampanja (uit *bara banja* of uit *bara rapanja*), een onzekerheidswoord: misschien, 't kan zijn dat, misschien wel, misschien niet, *barampanja da napomeasi*² *ndja'inja*, mogelijk zal zijne familie medelijden met hem hebben, *barampanja da poreme*, misschien

komt het droge jaargetijde, *ara a toewoe, ara a mate, djamo babarampanja* [PmB.], of hij in 't leven zal blijven of zal sterven, dat is geheel onzeker, *motoenda*² *ri barampanja*, of *melindja*² *ri barampanja*, v. iem. die tusschen leven en dood zweeft, een zieke wiens herstel geheel onzeker is.

Ine, ndiwai-sa soesoe, Moeder, geeft u me
toch de borst,
barampanja ngkoekatoewoe, misschien blijf
ik dan in 't leven.

baranga (vgl. *mbaranga*), in *lemo baranga*, Citrus acida, Cl. 786, een kleine, geurige citroensoort, waarvan het sap tot spijsbereiding en haarwassching dient.

barangko'i, zie *ko'i*.

barantjono, zie *sono*.

baraoele, zie *oele*.

barapa [Mor. *baraba*], in de benaming *noenoe barapa*, soort ficus.

barasa; *mebarasa*, kwellen, plagen met ziekte of ongemak, *ane lamoa ri lobo mebarasa, da mapari*, als de goden in den tempel ziekte zenden, dan is het erg.

barata (uit het Boeg.), Str. B., stok met een lapje katoen of geklopte boombast, dat tijdens den rouwtijd over voorname hoofden op twee plaatsen aan het strand wordt opgericht, tusschen welke men dan niet zeilen (wel roeien) of visschen mag.

baratapa (door het Boeg. uit 't Mal. *bertapa*); *mobaratapa*, ontmoeting zoeken met een geest, door alleen en ongewapend den nacht door te brengen aan den voet van een boom waarin geesten huizen, of bij het graf van een pas gestorvene, of bij een boom die bezocht wordt door vuurvliegen; men hoopt daar in den droom van de geesten mededeelingen te krijgen (Tor. I, 253).

barati (Mal. *barat*, Tag. Bis. *habagat*, Sang. *bahē*, Tontmb. *awa'at*), de droogte aanbrennende Zuidenwind, die in Juli begint te waaien.

bare (vgl. 1. *dare*); *mobare*, een buffelhuid tot een riem snijden, door ze langs het scherp van een mes te halen: in het midden van eene plank wordt een rond gat gemaakt; in

den rand der huid wordt eerst eene insnijding gemaakt, zoodat een slip ontstaat, en deze wordt verder door het gat langs het mes getrokken, waarbij een ander de huid telkens richting geeft; *pela baeala nabare ntaoe*, de buffelhuid snijdt men tot een riem.

barea, pr. t., toevallen hebbend, aan epilepsie lijdend.

bare'e (vgl. 2. *ba* en 1. *re'e*, en *bande'e*, *bandia*, *banja*, 1. *bee*), neen, niet, niet zijn, ontkenningwoord der grootste taal van Midden-Selebes, die daarom de Bare'e-taal (*basa bare'e*) heet; het woord wordt vaak verkort tot *be*, dus *bere'e* = *bare'e re'e*, er is niet; *maoro siko?* — *bare'e*, heb je honger? — neen; *i sema ndati banoea?* — *bare'e*, wie is er thuis? — niemand; *noendjaa ma'i noetima?* — *bare'e*, wat kom je halen? — niets; *i sema mampokaoe siko?* — *bare'e*, wie heeft je gestuurd? — niemand; als een klein kind huilt, roept de moeder het toe: *bare'e!* „er is niets te doen!"; *be napodjo*, hij wilde niet, *be da re'e da ndekoe*, niemand zal naar boven gaan; *noendjaa noeoeba?* — *bare'e*, *dja dompipi*, wat draag je in de sarong? — niets, alleen maar een sirihtaschje; *i ine bare'e*, moeder die geen moeder is (kinderlooze getrouwde vrouw), *i papa bare'e*, kinderlooze getrouwde man, *i ba'a bare'e*, kinderlooze oom of tante; *mampepali anoe bere'e*, zoeken wat men niet heeft, er op uitgaan om het noodige op te doen; vgl. Tor. I, 396, II, 44; *be taoe*, eig. „niemand", uitdrukking voor: ik wil niet, *be taoe dampopea aoe dja malengi pelindjanja*, ik wil niet wachten op iemand die zoo langzaam loopt, *be taoe da ri Mori*, *bere'e dja'ikoe ndjairia*, ik wil niet naar Mori, ik heb daar geen familie.

mobare'e, de Bare'e-taal spreken, *ewa To Pebato pobare'enja*, hij spreekt het Bare'e als een To Pebato; *kabare'enja*, zoo is het niet, integendeel, heelemaal niet; *koeto'o*, *djelamo ri Lepati jakoe, ntanoka kabare'enja*, ik dacht dat ik al te L. gekomen was, maar zoo was het intusschen niet; *nato'o jakoe watoeanja, kabare'enja!* hij zegt dat ik zijn

slaaf ben, maar daar is niets van aan! *kabare'enja nakoto mesono, meokomo si'a, malai*, daar hij niet kon antwoorden, stond hij op en ging weg; *pesonomo, da koepaintjani kationja bara kabare'enja*, geef antwoord, opdat ik wete of het ja of neen is; *kabeenja* (uit *kabare'enja*) dient in sommige dorpen tot ontkenningwoord, als w. t. v. *bare'e*; *mampobare'eka*, in het Bare'e toespreken.

bare'emo (Todj.: *bamore'e*), niet meer, *bare'epa* (Todj.: *bapare'e*), nog niet, afgekort tot *bemo, bepa*.

barengko (P. *balengko, balengkori*; [vgl. 1. *bangko* en Mor. *barengko*]); *mobarengko*, met een stok of steen werpen naar vruchten of dieren; *ndasao mpobarengko*, de stok of steen wordt zóó geworpen naar eenige dingen, dat hij het eene na het andere raakt; *napebarengkoi asoe*, hij trachtte naar den hond te werpen; *kadjoe nabarengkoka tontji*, met een stok wierp hij naar de vogels; *mbobarengko taripe se'i*, van dezen mangga-boom worden telkens vruchten afgegooid.

báresi (vgl. 2. *dare* [en Mor. *baresi*]); *mobaresi*, een stuk bosch voor den eersten keer openkappen, om er een dorp of eene zoutkeet op te richten (Tor. II, 165), *mobaresi lipoe*, een nieuw dorp stichten; *ma(nga)baresi*, id. tr., *siramo anoe mabaresi lipoe mami*, ZEd. is het, die ons dorp heeft gesticht, *lipoe Waroë ndawali-baresi moeni*, men richt het dorp W. opnieuw op.

bari (vgl. 1. *bae* en Laj. id.), pr. t., groot, veel; ook gebruikt (in tegenstelling tot *nggodi*, „klein is, daarbij vergeleken, het is erger dan . . .") in de bet.: het zou al veel zijn als, het zou te veel zijn gevraagd, *bari mpololontonimoe*, ge moet er geen acht op slaan, 't zou te veel zijn als ge er acht op gaat.

bariri (uit het Nap., waar het de naam der grassoort *Eleusine indica*, Cl. 1259, is), in *pebariri*, benaming eener sier-figuur, aangebracht op kalkkokers, ook *pesoentjoe ngkamagi* (zie *soentjoe*) gend.; afb. Tor. II, 215.

baro, pr. t. = B. *waro* (weggewaaid); *mabarosaka*, wegwaaien, voortdrijven, *io ngaloe, barosaka*, komaan, wind, drijf (ons) voort;

mobinarosaka, mekabaro, menggabaro, zich door den wind laten medevoeren, zich laten wegwaaien, zooals de priesteres het hare *tanoana* laat doen, bij het *mowoerake*, vdr. in de spreektaal wel overgenomen: *kita se'i da menggabaro*, we zullen eens heengaan; *mekibaro*, zich laten voortwaaien.

mabaro, verspreid, zich verspreidend, *gontoe mabaro ri rauca*, eene stem die zich verspreidt in de lucht; *to pombaroa lajagi*, lieden die de zeilen uitspannen.

baroe (Mar. id. = B. *kamboeka*, Leb. id. = B. *konaoe*; missch. dus id. m. Tob. *bagot*, Mandel. *bargot*), palmwijn, het vocht dat men tapt uit de mannelijke bloemkolf van den suikerpalm, [welke laatste wel eens kortweg *baroe* wordt genoemd]; ook de ml. vruchten heeten *baroe* (de vrl. *konta*); *baroe pae* (of *pongasi*), sterke drank, dien men bereidt uit rijst, mais, gierst of *djole kodjo*, door er *tape* (zie aldr.) over te strooien (Tor. II, 210); w. t. *sinari* (zie *sari*); *baroe momi*, zoete palmwijn, *baroe mapa'i*, bittere palmwijn, *baroe lamoa* of *baroe angga* „palmwijn(boom) der geesten”, w. t. v. *aroe-roe*; *baroe ndaloli*, palmwijn dien men verkrijgt uit het palmet van den suikerpalm. Tor. II, 206—210.

mobaroe, w. t. v. *mantjari*, palmwijn tappen, *mampobaroe*, w. t. v. *mampantjarika*, palmwijn tappen voor; *to peribaroe*, de man die belast is met het dagelijks tappen van palmwijn.

tompa menaa, sabaroemo! net is hij wakker of meteen (roept hij om) palmwijn.

baroëbi, P. Saloem., w. t. v. *kajoekoe*, kokospalm, kokosnoot; *inaoe rabaroebisi*, toespijs met kokosmelk toeberaid.

baroeboe (uit 't Boeg.), w. t. v. *ngojoe* (wind); in 't Amp.: landwind.

[**baroega** (uit het Boeg.), logeergebouw voor doortrekkende reizigers.]

[**baroekoe**, zie 2. *roekoe*.]

baroo, zie 1. *roo*.

1. **basa** (Nap. *baha*, ophouden), *basa raja*, genoeg hebben van iets, beu, verveeld zijn van het een of ander, *basa rajakoe mangkoni dai*, ik heb genoeg van het eten van gedroogd

vleesch, *basa rajakoe madonge*, ik ben er beu van het aan te hooren; *kabasa ndanja maroo*², *ndjo'oemo si'a moweloea*, daar hij het moe was thuis te blijven, is hij op reis gegaan.

2. **basa** (uit het Boeg. of 't Mal.), taal, *basa Bare'e*, de Bare'e-taal, *basa Tara*, het Parijsch, *basa Madi*, het Loinansch (alle genoemd naar de in die talen gebruikelijke ontkenningwoorden), *mobasa Ledo*, Paloesch spreken; *mampobasa, mampobasaka*, tot taal hebben, als taal gebruiken, *to Golontalo basa dila napobasaka*, de Gorontaleezen gebruiken de *dila*-taal, *basa Taa napobasa nTo Ampana*, de *taa*-taal gebruiken de Ampanaërs; *To Mori pai To Boengkoë patesabasaka*, de Boengkoërs en de Moriërs hebben elk eene afzonderlijke taal.

3. **basa** (uit het Boeg. of 't Mal. *batja*); *mobasa*, lezen, *soera mpobasa*, leesboek, *soera ndapobasa*, een boek om gelezen te worden, *soera ndabasa*, een boek dat gelezen wordt; *mebasa*, trachten te lezen, eens gaan lezen, *soera mpebasa*, een boek om te trachten te lezen, om lezen uit te leeren; *ma(nga)basa*, iets lezen, belesen, *oeë ndabasa*, water dat (met een tooverspreuk) belesen is; *ndapebasa soera*, men tracht den brief te lezen, *pampebasa rioenja, da koepaintjani banganinja*, tracht hem eerst eens te lezen, opdat ik wete wat er in staat; *mampapobasa*, bevelen te lezen, laten lezen; *mekibasa ri labe*, door den deskundige eene belezing laten doen.

basado'a, tooverspreuk, van Moh. afkomst, *mobasado'a*, een Moh. tooverformulier uitspreken; soms kortweg *basa* en *mobasa*.

básagi; Tog. *mobasagi*, lang van haar en baard. **basáli** (Oem. *basag*, Bangg. *babasal*, Badj. *basar*, Mal. *bésar*), titel van het hoofd der To Wana.

basa'oe, zie *sa'oe*.

basembe, in de uitdr. *tali basembe*, hoofddoek die niet van een rechthoekig stuk goed is, maar met geteekende randen en in den vorm van een parallelogram, zoodat de uiteinden (*pale*) smal zijn, *tali pebasembe, tali ndapebasembe*, id. Vroeger droegen de vrouwen zulk een hoofddoek op tempelfeesten, de punt hing dan op den rug.

basi (vgl. 1. *tábasi*), Amp., slaan, *koebasi siko*, ik zal je slaan, *taoe rabasi biangi*, iemand die zonder reden wordt geslagen.

basika, zwelling der klieren achter 't oor, door gevatte koude; *mataroekoe le'ekoe*, *kebasika*, mijn hals is bobbelig, ik heb een stijven nek; als middel daartegen wordt aangeraden om tegen een hakmes te tikken, totdat iemand het verbiedt, en dan den nek tegen een der huispalen te wrijven en te zeggen: verplaats je, stijve nek; de ziekte zal dan op den verbieder overgaan.

basimboeroe, n. v. e. boom, die in de Meer-streek groeit [ook *simboeroe*].

basimpa [Mor. id., vgl. Mor. *momposimpa*, „kruiselings plaatsens”, dus v. e. stam *simpa*]; *mobasimpa*, zitten met gevouwen beenen, waarbij de voet onder de dij van het andere been komt; deze houding wordt alleen voor hoofden gepast geacht; *ane mobasimpa taoe woengka eo ane ndjae wa'a ngkabosenja*, *da soeboe ri pobasimpanja ane ndapopokaoe*, als een gewoon mensch met gevouwen beenen zit in tegenwoordigheid der hoofden, dan wordt hij belemmerd (om vlug op te staan) door zijne houding, als hem iets wordt gelast.

baso (vgl. *bantjoe* en *bansoeng*, Tijdschr. B. G. 50, 458, zie ook Tor. II, 188; afb. Kaud. Cel. Ob. I, 200, II, 180), de gewone draagmand der Toradjasche vrouw, een lange, afgeknotte kegel, met wijde opening en kleinen bodem, van sago-bladscheeden gemaakt en met gespleten rotan ineengenaaid; *baso mpeala*, de *baso* waarmee men geregeld de rijst uit de schuur haalt (wordt voor niets anders gebruikt), *baso mpesale'oe*, eene groote *baso*, door mannen gebruikt om de rijst v. d. akker naar het dorp te dragen; *inii sabaso*, een draagmand vol zaairijst; *tanta'i baso*, de bodem der draagmand (een los rond plankje), *talinga baso*, de ring waaraan de draagbanden zijn vastgemaakt, *wobo baso*, de opening der mand; *madoeë dja nabaso² ntaoe*, de menschen verzamelen de doerians maar bij manden vol; *popabaso²mo*, of *baso mpopabaso³*, bij manden vol.

basoela, zie 1. *soela*.

1. **bata** (vgl. *limbata*, [1. *towata*], Jav. Mal. *bétah* „bestand zijn”, Mak. Boeg. *bata²* „twijfelen”), magische kracht, die van een tooverkrachtig wezen of ding uitgaat, besmetting of kwaad gevolg van ontbonden magische kracht; *taoe sondo batanja*, iemand die krachtig getroffen is door booze tooverkracht; *mantadji bata*, door een toovermiddel de kwade werking van iets onheilspellends wegdoen (*Measa* 74, 237); *mo'oera bata* (vgl. *moarosi*, op *aro*), het verwijderen van in het lichaam van een zieke aanwezige voorwerpen, de gematerialiseerde booze krachten die op hem hebben ingewerkt (*Measa*, 75, 133 en 76, 90), het uittrekken der magische besmetting, van de tooverkracht of van den kwaden invloed die van een tooverkrachtig iets uitgaat.

bata rajakoe, ik ben niet gerust, *bata rajakoe da maoli boere ntaoe se'e*, *bara nagaloka awoe pai bone*, ik ben het niet met mezelf eens of ik het zout van die lieden wel koopen zal, misschien hebben ze er asch en zand onder gemengd, *batamo rajanja*, *joenoenja pajamo*, hij was ongerust, zijn makker was verdwenen; *bata ndaja*, inwendige twijfel, ongerustheid, wantrouwen, *bata ndaja da ndajali ane re'e ndapangipika*, de ongerustheid moet worden weggenomen, als men iets heeft gedroomd; *kabata ndajakoe mangkita oele ri djaja*, *mewalili moeni jakoe*, in mijn argwaan bij het zien van een slang op den weg, ben ik weder teruggekeerd; *bata ntana*, eene bedreiging (besmetting met magische kracht) van het land, *ane bawela moana morapi ndapepate samba'a*, *maka bata ntana setoe*, als een buffel een tweeling jongt, wordt er één gedood, want dat is eene bedreiging voor het land; *ntje'e koepobata*, daar twijfel ik aan, daarop ben ik niet gerust, *ntje'e koepobata ndaja*, daaraan twijfelt mijn hart.

mebata, twijfel, argwaan hebben, *mebata² taoe setoe pai napampeoasi*: *noendjaa anoe ndatonge setoe?* die man was niet gerust en daarom vroeg hij: wat is het dat daar ingepakt is?

ma(nga)bata, iets of iem. treffen met magischen invloed, tooverkracht op iets of

iemd. uitoefenen, *nabata noe angga*, *nabata mbalilajo*, beïnvloed door tooverkracht v. e. geest, *nabata manara*, *nabata pande* „beïnvloed ten voordeele”, gezegd van een jachthond die altoos voorspoed heeft, *nabata manongo* „beïnvloed ten nadeele”, v. e. hond die altoos tegenspoed heeft (Tor. II, 357; Measa, 76, 67); *mabatai*, *mabatasi*, *mampobata*, verdenking hebben op, beschouwen als te staan onder boozen invloed, *jakoe nabatai mompaoe*, ze verdenken mij van gesproken te hebben, *jakoe ne'e noebata-batai*, ge moet mij niet verdenken, *ne'e da tabatai*, laat ons er niet aan twijfelen; *nabatasi rongonja wongo pai samba'anja*, hij verdacht zijne vrouw van het met een ander te houden; *pai koepabata²i siko, podo siko anoe ma'i ire'i*, dat ik verdenking op u heb is omdat slechts gij hier zijt geweest.

pr. t. *bataegi* = B. *bata*, onheil, onheilbrengende zaak.

- a) *da ma'oera bataegi*, om het onheil te verwijderen,
- b) *da ma'enggi toendeola*, om het kwaadstichtende weg te doen,
- c) *njamo toendeola batoe*, al is dat kwaadstichtende ook steenen,
- d) *njamo bataegi kajoe*, al bestaat dat onheilbrengende ook uit boomen.

2. **bata** (Mal. *bétas*, Nap. Bad. *bata* „klieven”, vgl. ook *weta*, enz.); *mobata*, afhakken, den grond, *mobata djaja* (Mor. id.), den weg uithakken; *tana ndabata*, afgehakte grond, *bare'e montjo pabatanja djaja*, hij heeft den weg niet goed afgehakt (langs de zijden afgegraven).

3. **bata** [Mor. id.], soort muizenval (Tor. II, 369), *walesoe*, *raoeпа ndabata ri doa ngkonaoe*, muizen en vleermuizen worden gevangen bij de bloemkolf van den suikerpalm.

bata'a(ni), zie 3. *ta'a*.

batangi, zie *tangi*.

1. **bate** (Bad. Doer. id. „kenteeken, merk”, vgl. 1. *wate* en Mak. Boeg. *bate*), staak of lat, met een boomblad, eene offergave, of een lapje (*dode*) geklopte boomschors of katoen er aan, die in den grond wordt gestoken, bv. naast

een offertafeltje, om de aanwezigheid van een offer aan te duiden, om de grens van verboden terrein aan te wijzen, enz. (Tor. I, 208, II, 339); *bate manoeroe*, de uit den hemel neergedaalde vlag, die de vorst van Loewoe plantte bij een dorp dat hij met ziekte wilde straffen; volg. and. is de *bate manoeroe* een staak met een lapje er aan, door *Ta Roemampoe*, den voorvader der 19 stammen die aan den Datoe van Loewoe onderworpen waren, uit Palopo medegebracht, tezamen met een *taripa djandji* en gele bamboe (zie ook *boeadja*); *bate-batenja*, in denzelfden vorm, op dezelfde plaats, onveranderd (omdat men een *bate* niet verplaatsen mag), *dja bate²nja napetoemboe*, hij heeft het onveranderd oververteld, *dja bate² mpaoe nakeni*, hij heeft slechts de eigen woorden overgebracht; *mobate*, zulk een staak oprichten; *To Pakambia nabatei ngKoempania*, de Pakambiaërs worden door de Regeering met verschooning behandeld (alsof de Reg. verbodsteekenen om hun land heen zette).

bate (uit 't Boeg. *bate'*), gebatikte stof (d.w.z. de Europeesche namaak); *sigabate*, een bont bedrukte hoofddoek.

bate'a, w. t. v. *pakoe*, eene eetbare varensoort, *bate'a malenggoeroe*, *ewa longoeroe*, varen is slijmerig als postelein; in PmB. onderscheidt men *bate'a booe* (visschen-varen) en *bate'a ntoda* (kikkervaren); *na'awa nTo Kinadoe To Pebato, mepatoeoe: toewoemo toemba bate'a, nikama'i mampoepoesi jojonja*, de Kinadoeërs hebben de Pebatoërs uitgedaagd, de boodschap zendende: de spruiten der varens zijn uitgelopen, komt de toppen er van afbreken (uitdaging tot koppensnellen: zoolang de varens geen vruchten dragen, zullen die 2 stammen over en weer koppensnellen); *pa'awa nTo Pada To Loewoe: moratoemo tondoe lagiwa, tetoe'oerimo bate'a*, de uitdaging der Padaërs aan de Loewoeërs was: de horens der herten zijn afgevallen, de varens zijn reeds te zien. [Tor. I, 205 v.]

bati, Amp., een versterkingswoordje = B. *ntoe'oe*, *kodjo*, waarlijk, echt, werkelijk, *ta bati*

koeintjani wilo, ik ken werkelijk geen raadsels.

batíli (uit het Boeg. *batili'*), koperen sirih-bak, in den vorm van eene kom met deksel.

bato, lange, scherpe bamboe, van den vorm v. e. *ampa*, doch langer, wordt alleen gebruikt voor wilde buffels en herten [vgl. *lontjopa* op *lontjo*]. Aan dit jachtgereedschap zouden de Tø Pebato hun naam ontleenen (Tor. I, 46).

1. **batoe** (Mngkb. *batoeh*); *mobatoe*, in kleine stukken hakken, fijnhakken, voornl. vleesch dat voorbereid wordt, *wawoe ndabatoe*, varkensvleesch wordt in stukjes gehakt; *pebatoe baeola* „als fijngehakt buffelvleesch”, eene sierfiguur op tabakskokers (tusschen twee evenwijdige lijnen, eene reeks gelijkbeenige driehoeken naast elkaar, aan weerszijden, die elkaar met de toppen raken; de driehoeken zijn zwart, de ruit door de opstaande zijden van 4 driehoeken gevormd, blijft wit); *batoe mbaeoloe* „sirihpit”, n. v. e. vlechtpatroon voor lijfbanden (*ale*), *ndabatoembaeoloeni bara ndatoloeoeni ale*, *re'e tindjakinja*, de lijfband is gevlochten naar het sirihpit-patroon of naar het Loewoesche patroon, er zijn dwarsstokjes in.

2. **batoe**, oudere vorm van *watoe* (steen), in enkele verbindingen: kern, vast punt, *batoe eo*, of *batoenja*, de zonneschijf, de kern van het zonnelicht, *batoe mboeja*, de maanschijf, *ewase'i gori batoenja*, aldus was de stand der zon, *ntongo ri tando anda batoe mboeja*, de maan stond juist boven het uiteinde van 't trapportaal; *batoe ndjoe'a*, de zetel der ziekte, de zieke plek; [van een propenschietter (*baladjoe*) heet de prop *batoenja*]; verder in een aantal plaatsnamen: *Batoe Apoe*, *B. Sinampe*, *B. Nontjoe*.

batoe rangka „getakte steen”, het schelpensnoer dat het attribuut vormde van den oorlogspriester (*tadoelako*), die bij krijgstochten de godsdienstige plechtigheden verrichtte (Koppensn. 152, Tor. I, 233, 238).

pr. t. *batoe* = *B. watoe* (steen); *batoe daga* „zeesteen”, zout; *batoe lolinggi ngkokowa* = *woekoe ngkomontji*, pitten van den broodboom (*Artocarpus communis*).

Tog. *batoe ntojoe*, de testikels.

batoéangi (uit het Boeg. door 't Par.), Str. B., beteekenis, zin, oplossing v. e. raadsel.

batoerangka, zie 2. *batoe*.

batoeroe ([Mor. id.]; vgl. *toeroe*), kring van haarfranje in den nek, de onderste haren, die buiten den hoofddoek vallen en die men naar beneden kamt en gelijk afsnijdt; *pebatoeroe*, een sierpatroon op kalkbussen (Tor. II, 215, afb.).

batoetoe, PmB.; *baeola rabatoetoe*, een buffel die met een rotan aan een paal is gebonden (L. *ndakolohi*, *ndaliko'a* ¹), *ndaparo'oe*).

batoewáli (Nap. Tadj. Par. *towali*; vgl. Mor. *goeali*, kamertje, Mak. *gowari*, kamer; het woord heeft wrsch. het pref. *ba-*), soort staatsiebed, vroeger gemaakt voor iederen vrije die stierf, en na het *poueraake* uiteengenomen (Tor. II, 94).

bátoki (vgl. *bato*), dwarsstaafje in een kralen gordel, dat tusschen de kralen staat, om ze uit elkaar te houden, *ndabatoki so'o-so'oenoe*, *boi simpalake'i poso'onja*, de kralen gordel is voorzien van dwarsstaafjes, opdat de snoeren niet verward raken.

1. **bawa** [Mor. *bawaa*], syn. met 1. *waka*; *sabawa*, bijeen, tezamen, in één troep, *kami sabawa*, *komi sabawa*, wij gaan in één troep en gijl. in een anderen troep; *mampasabawa*, verzamelen, vereenigen; *tesasabawa*, elk in een anderen troep.

2. **bawa**, pr. t. = *B. wawa* (brengen, meenemen).

1. **be**, zie *bare'e*.

2. **be**, in de Meerstr. nevens *ba* (zie 4. *ba*) gebruikt, om iemd. tot luisteren te roepen, *be*, *Ine*, *ndipedongeka*, zeg, Moeder, luister u eens; het wordt steeds voorop gezet.

1. **bea** (Nap. id.), PmB. w. t. v. *ambo*, een boom, welks bast tot kleedingsstof wordt geklopt (Gkl. B., 20).

2. **bea**, pr. t.; *bango noebea ntjinegi*, kokosnoot geeft ge aan de varkens.

3. **bea**, Amp., stom, dom.

be'a (vgl. *we'a*), benaming voor kleine meisjes. *tobe'a*, benaming voor een klein meisje

[¹] Oorspr. stond hier *ndalikoa*; zie *liko*.]

dat nog geen naam heeft, vrouwtje, kleine meid; ook wel eigennaam. (MS.)

bea'oe (Nap. *beaoe*, Bant. *bajaoe*, Min. t. *wia'oe*, Bag. *biao*, Bent. *wajaoe*, Sang. *balaoe*, vgl. *wea'oe*), w. t. v. *lepati*, *Aleurites triloba*, Cl. 135, *kēmiri-boom* en -vrucht.

beba (vgl. *weba*); *bebanja*, de breedte van iets dat niet zeer breed is, bv. een plank, een hakmes, *ale pepa'a be bangke bebanja*, de gevlochten band van het model *pepa'a* heeft smalle reepen; *mobeba*, eene armbeweging bij den reizang door de mannen gemaakt; zij slaan daarbij den rechterarm uit, om naar de meisjes te wijzen; *palekoe da koewojoe mpobeba ndji ra mata mbe'a*, ik sla mijn arm uit in de richting van de gezichten der meisjes; *ane morago, pale ndabebaka nganga mbe'a*, als men reizangen uitvoert, slaat men den arm uit bij het gezang der meisjes.

bebe (Boeg. *bebe'* „dom”; vgl. *pande* [en *wibi*]), niet gezind tot geven, gierig, vasthoudend, *bebe apoe*, zeer gierig, zoodat men zelfs vuur weigert, *bebe barapi*, *pande mpekanarasi*, gierig en vragerig, mild met vleierijen; *mampobebe*, iets weigeren, gierig zijn met iets, *sako goanja napobebe da mawaika joenoe*, zelfs zijne maïs weigert hij aan een ander te geven; *ane ndapobebe taoe, da kesodoe*, als men iets aan anderen weigert, krijgt men den hik.

bébeti, Todj., een boom, *Maba gigantea* (Cl. 2126).

1. **bee**, de zelfstandige vorm v. h. proclitische *be* (zie 1. *be*); *beenja*, *kabeenja*, in sommige streken w. t. v. *bare'e*; *beenjapa*, *kabeenjamo*, w. t. v. *bare'epa*, *bare'emo*.

2. **bee** (vgl. *bii* [enz.], 2. *beve*), scheef, schuin, *bee-bee engonja*, zijn neus is scheef; *ndabeeka asoe*, de hond wordt op zijde geduwd.

1. **be'e**, in pl. v. *bare'e*, hier en daar in Palande.

2. **be'e**, Amp.; *mebe'e* = B. *melata*, splijten.

bega (vgl. *ega* [enz.]), scheef, schuin, van de rechte richting afwijkende, vdr. ook naam v. den delta-arm der Poena, omdat deze schuin afwijkt, *bega² pelindjanja, modadaengka*, hij loopt waggelend, telkens scheef gaande, *bega² witinja*, zijne beenen staan wijduit; *noendjaa*

noekabega²ka, waarom loopt ge zoo wijdbeens? *ane mobega² taoe, na'oaka, banja tanoenja*, als iemand wijdbeens loopt, dan doet hij het opzettelijk, niet van nature; *kebisoe tabengonja pai napobega²*, hij heeft een steenpuist op de bil en daarom loopt hij wijdbeens.

bege (vgl. *baga*); *bege-bege*, opgezet, gezwollen, dik, *bege² koronja*, dik van lijf.

bego (Mngkb. *bigaoe* „kabouter”), bok, geit.

bei (vgl. 1. *dei*), in de uitdrukking *to bei* (ook *pobei*), een groot kuiken, maar nog geen kip, kuiken dat de moeder verloren heeft, in L. in 't algem. kuiken; *montobei*, kuikens v. d. kloek scheiden, door ze des avonds zonder de kloek op te bergen in eene mand, *ndatobei, ndapontobei ana manoe, nakaronga moana wo'oe indonja*, de kuikens worden v. d. kloek gescheiden, opdat deze spoedig weder kuikens krijgen.

beka (Mënt. id., Sang. *békasé*, Tag. *bikas*; [vgl. *boka* enz., *djeka*]), spleet, scheur, gespleten, afgescheurd stuk; *sala ngkadoengkoé, da madjilati beka*, niet op tijd gekomen, slechts de gespleten bamboekokers (waarin op een feest de rijst en het vleesch worden gekookt en die gespleten worden als de inhoud er uitgehaald wordt) aflikken, m. a. w. den hond in den pot vinden; *beka mbojo pasirromoe*, zamel de gespleten bamboekokers bijeen.

mabeka, gespleten, gescheurd, v. hout, bamboe enz.; *mobeka*, aan het splijten zijn, bamboe of hout splijten; *ma(nga)beka* (tr.), iets splijten, *laboe ndabekaka wojo*, een mes om er bamboe mee te splijten, *popabeka² dopi setoe, ne'e ndapoi*, die planken krijgen overal spleten, leg ze niet in de zon.

metimbeka, zich splijten, v. zelf opengaan, zooals doerians.

békati (vgl. *beka*), een gelid van een grooten bamboe-staak, met de tusschenschotten er aan; in den wand is een rechthoekig gat gemaakt, waarin men water giet; als men de *bekati* dan horizontaal houdt, kan men er levend hengel-aas in bewaren.

béketi, Tog., muis.

beko (Mek. id. „water”, Par. *biko*), hutspot,

- alles wat in een grooten pot wordt gekookt, ook al is het enkel vleeschspijs, alleen geen rijst; *mananamo beko*, de hutspot is gaar; *mobeko*, hutspot koken; *mebeko*, *memeko*, id.; *koera mpebeko*, *koera mpobeko*, of kortweg *beko*, de groote aarden kookpot, waarin hutspot wordt gekookt, veelal bij gemeenschappelijk landbouwwerk, vdr. *mobeko*, *mebeko*, w. t. v. *mesale*; *baela*, *tiwo*, *oewoe pai katedo kapobeko*, buffelvleesch, pisangstam, palmiet en pompoen maken we tot hutspot; *ma(nga)beko*, in den grooten pot tot hutspot koken; *noendjaa ndibeko? podo tiwo, pindongo!* wat kookt ge tot hutspot? enkel maar pisangstam, helaas! *beko-bekomo oeë*, het water is erg troebel.
- bela** (Todj. Tog. Balant. Mak. id. en Mong. *bila* „vriend”, Mar. *bela* „zwager”, Tor. t. Tob. Kar. „geest”, IN.), geest die in groote boomen of grotten huist, gevaarlijk van karakter, daar hij licht beleedigd wordt en dan ziek maakt (Tor. I, 276, 381—383, II, 249, 352, 357, 362).
- belala** (vgl. 2. *lala*, Nap. *welala*, vogeltje met roode veeren), boom met roode vruchten, die als kralen worden gebruikt.
- belante**, n. v. e. boom.
- belasa** (vgl. *belete*), PmB. w. t. v. *nawoe* (rijstakker).
- bele** (uit het Mal. *bélek*), blik, vooral blikken bus of doos, petroleumblik.
- bele-bele** (Boeg. *bele'* „wegslingeren”), *lipongi bele²*, werpspies.
- beleke'i**, zie *ke'i*.
- belele** (vgl. 1. *lele*), ver dragend stemgeluid, luide of zware stem; *mobebele nganganja*, *eua powotoe berese*, zijne stem dreunt als de donder; *mobebelele*, *nakita ananja manawoe*, ze schreeuwde het uit, ze zag dat haar kind viel.
- belentje** (vgl. *bentje*, *wentje*, *bese*, *woelentje*); *tebelentje*, omgebogen, omgekruld, v. d. snede v. e. werktuig, die daardoor ongelijk wordt, *tebelentjemo oease*, het lemmet der bijl is op de snede omgebogen, *tebelentje wiwinja kabangke ntabakonja*, zijne lippen zijn omgekruld, zoo groot is zijne tabakspruim.
- bélesi**, pronkerig, ijdel op iets dat men draagt, *taoe belesi*, *bampebabe*, een pronkerig iemand, die gaarne zich zelf bekijkt, *belesinja*, iets waarmee hij pronkt, *napobelesi kadolidinja*, ze is ijdel op hare schoonheid; *rengkonja napobelesika*, hij pronkt met hetgeen hij aan heeft.
- belete** (vgl. *belasa*), PmB., maïs-aanplant, op een afgeoogst veld (B. *kawo*).
- beli** (vgl. *eli*, *geli*, *weli*, en Par. Sig. *beli* „scheel”), man die als priesteres optreedt, zich als vrouw kleedt en voordoet, vrouwenwerk doet, niet trouwt, voornamelijk met vrouwen omgaat en zich met *tete* of *ine ba'a* (tante) laat aanspreken (Tor. I, 362, 363). Zie ook *bajasa*.
- belira**, syn. m. *balaki*, soort zwaardgreep (Tor. II, 192).
- belo** (Pal. Sig. Lind. „goed”); *pobelo* (poëtisch), versiering, *jakoe noepobelo ntjomamo*, *da noeporaegoka*, *noepokajorika*, *ne'e noeporonggo*, ge kunt me beschouwen als versiering van 't erf, om me bij den reizang of in liedjes te bezingen, maar ge moet me niet trouwen.
- beloeása**, fijne regen, bij zonnig weer, wordt beschouwd als een tranenvloed, vergoten door de luchtgeesten, als zij iemands dood voorzien; bij zulk weer ging men dan ook niet op reis.
- beloéasi**, een hooge boom, met hard hout, die zijne bladeren op éénmaal verwisselt.
- belópa**, tak v. palmboomen, die al verdord is, al zit hij nog aan den boom.
- bemba** (Nap. id. „versleten, opgebruikt”), gescheiden man of vrouw, weduwnaar of weduwe die uit den rouw is en dus hertrouwen mag, *bemba ntorate*, *b. boento*, weduwe, weduwnaar, *bemba moikoe* „weduwe met een staart”, d.w.z. *bare'epa ndatompō*, nog niet (symbolisch) afgehakt (gescheiden), zie Tor. II, 35; het doorhakken (*tompo*) van een stuk rotan, als symbool, wordt vergeleken met het afhakken van een staart; is het echtscheidingsproces nog niet geëindigd, dan is het alsof de staart er nog aan zit; *ma'i mampeole ana we'a pai bemba*, naar de jonge meisjes en de huwbare vrouwen komen kijken.

Amp. *bemba*, oude vrijster.

1. **bembe**, in de uitdr. *bembe jangi*, wdl. „opening van den hemel”, de roode lucht aan den morgen- of den avondhemel; *bemberi ntalinga*, wat in de gaten der oorlellen wordt gedaan om ze open te houden; *mobemberi*, *mobembengi*, openhouden, openspalken, *mobemberi talinga*, de oorlelgaten openhouden, zorgen dat ze niet dichtgroeien; *mobemberi* wordt ook gebruikt in de bet.: iemd. laten vertellen, verhalen laten doen, hem „openhouden”, zoodat de verhalen er uit komen; *ma(nga)bemberi*, wijd maken, openhouden, *nganganja nabemberi ntabakonja*, zijn mond wordt door zijne tabakspruim opengehouden, *bondenja nabemberi tondo ri soembi, nakabangke*, hij verwijdt zijn akker in de richting van den buitenzoom der heining, opdat hij groot worde, *mabemberi nganganja*, een grooten mond opzetten, *owemo mangkoni, dja noebemberi kompomoe*, houd op met eten, je maakt je buik maar wijd; *ira ntolé ndabemberika bolo ntalinga*, met pandan-blad worden de oorlelgaten wijd gehouden.

P. *inebembe*, w. t. v. *palenga*, een bamboekoker met gaten in het bovendeele van den wand, dien men in kokende suikerstroop laat hangen, om te zorgen dat ze niet overkookt; aldus genoemd naar de gelijkenis met een opgerold pandanblad, waardoor waarschijnlijk wordt, dat het woord voor *pinebembe* staat.

2. **bembe** (Mak. Boeg. id., Tontmb. *membe'*), PmB. Lal. Amp., bok, geit.

bembereke ([Mor. id.], vgl. 2. *reke, kerekesani*), kort en gedrongen van gestalte, niet slank en met een dik middel.

bembo (vgl. *wembo, mbimbo*, [enz.]); *ma(nga)-bembo*, iets in beweging brengen, de rust storen waarin iets verkeert, *nabembomo joe-noenja rajanja*, zijn hart is door een ander in beweging gebracht, *i Tantji mekadoedoengi ngkabongo, bare'e koebembo*, T. heeft zoo maar hulp verleend, ik heb hem niet opgewekt, *na'oakamo ntaoe da mabembo rajanja pai naka bare'emo napodjo rongonja*, met opzet hebben anderen zijn hart in beweging ge-

bracht, zoodat hij niet meer van zijne vrouw wilde weten; *mabembo rajanja*, zijn gemoed is in de war; *tebembo*, in beweging gebracht, niet meer vaststaande, veranderd, verschoven, niet doorgegaan, *manotomo owi pai bare'e moeni mewali, tebembomo*, het stond eerst vast, maar het is weer niet doorgegaan, het is afgesprongen, *bare'e tebembo paoe, bare'e koewai ndabembo*, de afspraak is niet onvast geworden, ik sta niet toe dat ze onvast gemaakt wordt; *tebembosaka rajanja*, zijne gezindheid is anders geworden.

bende, kort van gestalte, van menschen, kippen, tollen gezegd, *manoe bende*, een kip die laag op de pooten staat, *koronja bende*², hij is wat kort van stuk.

bene (vgl. *bini*); *mabene, mabenesi*, wijd maken, openhalen; *ne'e noebenesi ngangakoe, da poeloroé siko*, rek mijn mond niet uit, dat brengt je vloek; *tebene mata, talinga, nganga*, oogen, ooren en mond waren wijd opengemaakt.

benga (vgl. *wenga, bonga, bengka, nganga* en Jav. *wénga*); *mabenga* (tr.), *mabenganaka (-raka)*, met de handen openrukken, openbreken, iets waarvan de sluiting klemt, vaneenhalen, *nabenga toga laboe*, hij boog den ijzeren armband uiteen, *benga watôe-toekoe*, houd mijn zak open; *benga nganga*, (voor *kabenga nganga*), geschenk dat men iemd. geeft, om te verkrijgen dat hij weder spreekt na gezwegen te hebben, of iets vertelt dat hij nog niet wil zeggen, vgl. *lede mbiri* op *lede*; *nabenganaka pai nakasiamo*, hij rukte het open, zoodat het scheurde, *taoe madjoe'a ndabenganaka nganganja, ndasoejoeka bontje*, bij den zieke wordt de mond opengebrokeu en er wordt rijstepap ingelepeld; *tebenga*, opengehaald, vaneen gehaald, *mokanda*², *tebenga pa'a*, hij neemt groote stappen, zijne bovenbeenen gaan vaneen; *motalambiadje taoe mate, boi tebengaraka nganganja*, de doode heeft een kin-doek om, opdat zijn mond niet openga; *mbobenga*, te zeer uiteengehaald, te wijd gespleten, *ne'e mbobenga*², *da mapoe'a toga*, niet te zeer uiteenhalen, dan breekt de armband.

momenga (Lew. „lachen”), den bek open sperren, maar niet bijten, vdr. stoeien, van honden, *bare'e tindja pemamanja, podo momenga*, ze bijten niet door, ze sperren alleen maar den bek open, *asoe mampomengaka joenoenja*, de hond stoeit met een anderen hond; *to menga*, naam voor kleine meisjes (*menga* „spleet”, vgl. *be'a*, [*we'a*], *mbiri* [op *wiri*]) die nog geen naam hebben, of wier naam men niet wil noemen; sommigen blijven haar geheele leven zoo heeten.

benge, verbaasd, *benge rajakoe*, ik verbaas me; *se'i napobenge, baela bangke kodjo*, hierover verbaasde hij zich, dat die buffel zoo groot was.

bengga (Par. id.), w. t. v. *baela* (buffel), vooral bij de To Lage in gebruik.

Amp. *bengga*, buffel, *bengga rikoni wombonja*, van den buffel wordt het vleesch gegeten, *bengga lampoe*, wilde buffel.

bengka (vgl. *benga* en *boelengka*); *mabengkari*, uit elkaar, van elkaar gehaald, *mabengkari woekoe oesoekoe, mantodosaka gele*, mijne ribben gaan van elkaar, zoo moet ik mijn lachen inhouden, *mabengkari nganganja toemangi, ewa kokabo ndatowo*, zijn mond is opengespleten van het schreien, als een *kokabo*-stam die omgehakt is; *ndabengka²ri kamawo ndaja, dja ndapapowoesoe*, de verlangens van het hart worden telkens uiteengescheurd, ze worden maar opgekropt; *mobengkari manoe, motonaa*, een kip vaneenscheuren, bij het wichelen; *mbobengkari kadjoe kokabo, k.-hout* is splijterig; *bengkari ngkadjoe*, stukken van gespleten boomen; *madoeë ndabengkaraka*, de doerian wordt vaneengescheurd.

Amp. *mobengkari*, eene vrouw bekennen, *nabengkari, nabengkangi rongo ntaoe*, hij heeft eens anders vrouw bekend, *bengkangi pongko*, doe coitus met eene heks! (verwensching)

béngkeli, klein in zijn soort, dwergachtig, alleen v. honden.

béngkelongi, syn. m. *bentelangi*, zie aldr.

bengkera, te zien komen, zichtbaar zijn, *bengkera oesoenja mogele, katenee mpelanja*, zijne

ribben komen te zien bij het lachen, zoo spant zich zijne huid.

bengkeroe, zie *keroe*.

bengkiri, zie 2. *kiri*.

bengko, oogtand of hoektand, van een aap, zwijn of hertzwijn; *mobengko*, die tanden hebben, ze gebruiken; *mebengko*, met de hoektanden bijten; *mabengko*, iets met de hoektanden bijten, *pakadago, da nabengko mbawoe*, pas op, het zwijn zal je bijten, *taoe ndabengkomo ri langkedanja*, iemand die gebeten is in de kniekeel (zijn kind is gestorven toen het nog klein was), *taoe ndabengkomo ri oesoenja*, iemand die gebeten is in zijne ribben (zijn kind is gestorven toen 't al groot was); *binengko raja*, wdl. „inwendig gebeten”, door ondervinding, door schade en schande wijs geworden, *taoe setoe binengkomo melimba², maria ndjaja pelimbanja*, die man heeft ondervinding van verhuizen, hij is al vaak verhuisd, *bare'epa binengko rajamoe, matemo oui anamoe pai noepodjangaimo anamoe samba'a setoe?* heb je nu nog geen ondervinding opgedaan, er is al eens een kind van je gestorven en nu maak je je boos op het eenige kind dat je nog hebt?

bengkoe, pr. t., in *binengko*, bv. *melengkoeroeabinengko*, twee schreden voortschrijden.

bengkoila „wilde slagtang”, n. v. e. klimplant met groote dorens v. d. vorm v. buffelhorens op de knoopen; de stengels worden gebruikt om palmwijn bitter te maken; de bladeren dienen tot geneesmiddelen; *pebengkoila*, sierfiguur op zwaardscheeden (een buffelgewei in gewonen stand, daaronder tegenaan een in omgekeerden stand). And. naam: *tangke mpaloe*, zie *tangke*.

bengko oero, soort lang gras, gebruikt om er mee te binden, om er kralen aan te rijgen en als geneesmiddel.

bengo, bil, de beide bilspieren, *bengo nggoema*, het uiteinde der scheede v. e. zwaard of kapmes, *tewaenggomo bengo nggoema*, het uiteinde der scheede is omgewend (hij is teruggekeerd), *taoe anoe mekekeni ri bengo nggoemakoe*, zij die zich vasthouden aan het uiteinde

mijner zwaardscheede (mijne volgelingen).
tabengo (P.), bil.

Amp. *bengo*, rug (Bad. id.).

benoe (Sang. *boenoe'*, Tag. Bis. Pamp. Ibn. Bag. *boenot*, Ilk. Bik. *bonot*, Fidj. *benoe*, Jav. *woenoe*, Mong. *banot*, Tons. Tond. *wanoet*, Tontmb. *wono'ot*), de buitenste vezelbast van kokos- en pinangnoten; *loka ndabenoe ndapobeko ri pesale*, pisangs waarvan de bovenlaag der schil is afgehaald, worden als hutspot gekookt bij gemeenschappelijk akkerwerk.

benoekoe, n. v. e. boom, een soort *paese* (zie *ese*), met vrij kleine bladeren.

benta, w. t. v. *poera*, op, gedaan, gereed, *ben-tamo baroe*, de palmwijn is op, *ben-tamo manoe ndaroro*, de kippen zijn alle geslacht, *ben-tamo taoe mompako*, men is gereed met rijstplanten; *benta*², geheel op, alle, allen, alles, *benta*²*mo nakowi*, hij heeft alles opgegeten.

1. **bente** (Boeg. *benteng*; wrsch. overgenomen), omheining van hout en bamboe, ter versterking v. e. dorp, *bentinja maria ntapi*, de omwalling loopt vele malen om het dorp heen, *bente laki*, een vesting als een buffelstier, een sterke vesting; *mobente*, eene omwalling maken, hebben; *nabente nTo Jajaki lipoenja*, die van J. hebben hun dorp omheind.

2. **bente** (vgl. *boelente* en 2. *boenta*); *mabentesi* (intr.), opengaan, openbreken, *mabentesi komponja*, zijn buik sprong open, *mabentesi bisoe*, de steenpuist is opengebrouwen; *ma(nga)bentesi*, openmaken, openbreken (tr.), *nabentesi ata da meole*, hij maakte het dak open om te kijken; *mebentesi bisoe*, de puist opent zich, breekt open; *doa ngkonaoe napebentesi*, *popanja napesela*, hij heeft de bloemkolf van den suikerpalm eenigszins opengemaakt, de schillen er eenigszins afgehaald; *tobente pae*, *mawoeboe*, *bere'e ikoenja*, de rijst is uit de aar gesprongen, ze valt uit, er zitten geen steeltjes aan; *tebente pae ra'ii*, *maroedoe*, de (met de voeten) gedorschte rijstkorrels springen uit de aar, ze vallen uit; *sooea tobente*, eene soort rijst; *simbente*, gelijkelijk, de een zoo goed als de ander.

binentesi, *binabentesi*, in verstoordheid ge-

bruikt voor *mangkoni* (eten) en *tota'i* (poepen), wanneer men een ander toewenscht dat een heks hem moge splijten; *mobinentesi*, *mobinabentesi*, eten, *tobinentesi*, *tobinabentesi*, poepen; *binentesi* is ook w. t. v. *ta'i* (drek), *kebinentesi*, waar poep aan zit.

bentélangi [vgl. *bengkelongi*], zich ontblootend, gezegd v. e. vrouw die zich als man kleedt en gedraagt, zoodat bv. hare beenen en borsten te zien komen, *manoe bentelangi*, een haan met korten staart, evenals een kip, die dus ook min of meer ontbloot is.

bentero, een stopwoord, in *raroná*-liederen gebruikt.

bentjaloe [Mor. *bensaloe*], syn. m. *kamondjoe*, *mengkoronda* (tomi²-boom).

bentje (vgl. *bese*, *wentje*, *belentje*, *woelentje*); *bentje*², *mebentje*², met een vertrokken gezicht, op 't punt van te gaan schreien, maar nog niet schreiend, *mebentje*² *wiwinja*, *bepa soua tanginja*, hare lippen zijn vertrokken, de huilbui is nog niet losgekomen.

bentjengere, zie *kere*.

bentji (st. *tjit*; Mand. *tjitji*, Mal. *mantjit*, Tob. *monsí*, Kar. *měntji*, Loin. *bonsing* „muis”, Tom. *boensili* „spookaap”; *bentji* is dus jachtaal), gemsbuffel, die in de dichte bosschen van M. Selebes leeft; w. t. *to mantjoe'oe*, *mengko*, *mentjo*, *ntjebi* (dit laatste is de int. vorm v. *sebi* „stooten”). Afb. Kaud. Cel. Ob. I, 199, II, 334. De gemsbuffel komt in 2 soorten voor: de lang bekende, grootere en meer donkere soort (*Anoa depressicornis*) heet *bentji ndoka* „steen-gemsbuffel”, omdat dit dier tusschen de rotsen huist (zie 1. *roka*); de kleinere, lichter gekleurde soort (*Anoa Quarlesi*) heet *bentji ngkoesio* (wat men vertaalt met: kleine gemsbuffel; intusschen is *ngkoesio* verder niet bekend [vgl. *koesi*]).

bentjoeë [Mor. *bensoeë*], n. v. e. boom, een niet groote ficus-soort; het hout wordt gebruikt voor huisbouw.

béntoe(gi) (vgl. *betoe*, 1. *beoe* en Mal. *běntoer*); *mabentoeegi*, gebogen, van een ingetrokken rug, *mabentoeegi wojo*, de bamboe-lat is gebogen, *siko koekita dja bentoe-bentoeegi*, *noendjaa noekabentoe²gika ire'i?* ik zie je daar

zoo staan met ingetrokken rug (en vooruitgestoken buik), waartoe neem je hier die houding aan? *jakoe dja ma'i bentoe²gi, ma'i soë² pale*, ik kom hier maar met een ingetrokken (niet door een last gebogen) rug, ik kom met slingerende armen (zonder iets mee te brengen), *mabentoe²gi koera ri pontoe mpeperenja ri joenoenja*, de pot is ingedrukt waar hij tegen een anderen pot is aangekomen; *ma(nga)bentoe²gi wojo, bomba*, den weeken binnenbast, het binnengoed uit gespleten bamboe of *bomba* verwijderen, om ze buigzaam te maken en bruikbaar tot vlechtmateriaal, *ndabentoe²gi wojo, ndapokalenga*, de bamboe wordt buigzaam gemaakt (dun geschild), handelbaar gemaakt, *wojo kodjo ndabentoe²gi pela mbawonja, ntje'e aoe ndaena*, van de bamboe wordt de bovenbast afgeschild en die wordt gevlochten; het weeke binnengoed dat (met de nagels) wordt uitgeschraapt, heet dan *bentoe²ginja*; *mebentoe, mebentoe²raka*, zich buigen, *mebentoe kadjoe, madoengka ri joenoenja*, de boom krijgt een knak, door te vallen op een anderen, *mebentoe²raka, waindekoe komponja, bemo toedoe talikoenja ri ali, kadjoe'a ngkomponja*, hij buigt aldoor zijn rug in, zijn buik gaat omhoog, zijn rug komt niet meer op de mat, zoo'n buikpijn heeft hij.

bentoe'a; *Matoa bentoe'a*, titel van een (voormaligen) waardigheidsbekleeder te Wotoe.

bentonoe, zie *wentonoe*.

1. **beo** (vgl. *mbeo*), het geluid dat de spoken tegen de Toradja's maken; *angga mebeo*, de spoken zeggen: boe!
2. **beo** (vgl. *beko*), *goela beo*, zeer troebel water.
3. **beo**, Tadj., n. v. e. boom; het hout wordt voor huispalen gebruikt.
1. **beoe** (vgl. *peoe* [en *bentoe*, enz.]), vooruitgestoken, v. buik, borst of lippen, *beoe² pelindjanja*, hij loopt met buik en borst vooruit (in de fiere houding v. iemd. die niets te dragen heeft), *dja beoe-beoeri, mekakangkoresi*, hij neemt een fiere houding aan, staat er maar fier bij; *noendjaa noekabeoe-beoerika ire'i?* waartoe kom je hier staan met vooruitgestoken buik? *mebeoe²naka* (of

-raka), *ewa pelindja ntaoe tiana*, met buik en borst vooruitgestoken, zooals eene zwangere vrouw loopt.

balambeoe, naakt, gedurig naakt loopend.

metoebeoe, de lippen of andere kleinere lichaamsdeelen vooruitsteken, vooral de onderlip, ten teeken van minachting of onwil; *dja napetoebeoe²ka wa'a mpaoekoe*, op al mijne woorden stak hij slechts de onderlip vooruit.

mentoenbeoe, L. *mentjoembeoe*, gebogen, niet recht van beloop, bv. buffelhorens, de vlucht v. e. vogel, die in de lucht duikt en weer opgaat, *doeanga mentoenbeoe, tewangoe waindjo'oe waindekoe*, een prauw heeft geen recht beloop, ze loopt naar beide zijden in de hoogte, *mentjoembeoe waindekoe mata ntjopoe, naroempa ngojoe*, de pijl van 't blaasroer vliegt niet recht naar boven, de wind komt er tegenaan, *mengkilobaka wailo'oe, da mentjoembeoe waindekoe, bemo nakoto, santjooemo lai tana, bemo tepentjoembeoe*, hij dook naar beneden en zou schuin opwaarts weer bovenkomen, maar hij kon niet meer, hij kwam ineens in den grond terecht en kon niet meer naar boven buigen.

2. **beoe**; Amp. *mabeoe*, zwaar.

be'oe [Mor. id.], een boom, die ineens van bladeren verwisselt; van geen nut.

béori (vgl. *geori*); *mobeori, mombeori*, een gaatje maken in de bloemkolf van den suikerpalm, als ze reeds geheel is opgesneden, zoodat ze niet meer buiten den stam uitsteekt; *ndasoera doa ri adjenja, ane ratamo ri pokodoenja, ndabeori*, in de bloemkolf wordt een lip gesneden aan het ondereind, als men gekomen is waar de kolf zich (uit den stam) kromt, wordt er een gaatje in geboord.

bera'a, een boom waarin lijmstokken zijn gestoken, om vogels te vangen, *kadjoe bera'a pantjawi² ntonji ndapoejoe*, een boom met lijmstokken wordt geregeld bezocht door vogels die gelijmd worden; *mobera'a*, lijmstokken steken in een boom, *kadjoe ndabera'a*, een boom waarin lijmstokken zijn gestoken, *kadjoe ndabera'a ndadikaka poejoe panawoe*, op een boom dien men van lijmstokken voorziet, plaatst men losse lijmstokken.

(Misschien v. *be* en *ra'a* „zonder takken”, omdat er wel eens takken gekapt worden om plaats te maken voor lijnstokken.)

[*beralima*, pr. t., zie *lima*.]

bere (vgl. *beresi*, [*beve*], Da'a-t. *gere*), schor, heesch; *bere mbira*, met een stem die ineens overslaat, bv. plotseling hoog uitschiet, *berengaa*, met een fausset-stem, met een overschreeuwde stem (zie l. *gaa*); *pouwerake pai pobolingoni mampakabere taoe*, het zingen van priesterzangen en oogstliederen maakt de menschen schor.

berese (Loin. *behese'*, dondersteen), uitslaande bliksem, die volgens de Toradja's uit den grond, uit boomen, steenen of huizen tevoorschijn komt, in ieder geval van onder naar boven gaat en gepaard is met een zwaren donderknal; *ne'e noedjama watoe setoe, da berese*, raak dien steen niet aan, dan komt er bliksem (uit); *kila dja mareka, berese merintji*, bliksem in de lucht flikkert alleen, uitslaande bliksem treft; *ndjera rioenja kila, nepa kere berese*, eerst komt rits! de bliksem, daarna pang! het weerlicht; *da naporintji berese taoe madja'a setoe*, moge die slechtaard door den bliksem getroffen worden; *boo berese*, o bliksem! aanroeping van den bliksem, om iets waar te maken, gewl. kortweg *boberese*; *pere berese*, sla me de bliksem (verwensching); *ngisi' berese*, belemniet (beschouwd als een versteende bliksemstraal); *berese mata*, donder en bliksem zonder regen; *moberese*, bliksemen; ook: veel lawaai maken, luid schreeuwen bij het spelen. Een naam die wel aan den bliksem wordt gegeven is *i Mongka-lo'ati* [zie *lo'a*].

béresi of *bereti* (vgl. *bere* [en Mor. *beri*]); *ma-beresi*, -*ti*, gescheurd, maar niet geheel in flarden, van stof waarin hier en daar scheuren ontstaan.

beri-beri [Mor. id.], soort gras, dat klein blijft; groeit alleen in de Meerstreek.

*beri*² *mbojo*, PmB., een moeraskruid.

berimba, zie *rimba*.

bero, in de uitdr. *salana bero*, korte broek, die niet om de dijen sluit, maar los er omheen floddert.

beroa, Str. B. (uit 't Boeg. *beroang*), groote éénmast-vlerkprauw voor de kustvaart; *moberoa*, zulk een vaartuig gebruiken.

beroe (vgl. l. *biroe*), streep of lijn, getrokken op een voorwerp dat men naar een geteekend patroon wil versieren; *moberoe*, zulk een geteekend patroon gebruiken, *raberoe*, met lijnen beteekend, *sadaa rapoberoekika kanta*, een priem om er een patroon mee te teekenen op een schild.

beroe-beroe, de këmbodja-heester (*Plumeria acutifolia*, Cl. 2787), door de strand-Mohammedanen op hunne graven geplant, groeit gemakkelijk en is zeer taai van leven. In Todjo wordt het sap in zieke oogen gedruppeld.

beroenga, PmB., een boom waarvan de bladeren worden gebruikt.

bese (vgl. *wese*, *bentje*, [enz.]); *tekalabese*, afgezakt, uit de goede richting, uit den goeden stand geraakt, *tekalabesemo baoganja, bare'e nategobaka*, zijn schaamgordel is afgezakt, hij heeft hem niet aangehaald.

besi (vgl. *wesi*, Boeg. *bësi'*), iets dat veerkrachtig opspringt, een lat of tak, die veerkrachtig terugspringt, *besinja*, de veer er van; *kabesi-besi*, aldoor veerkrachtig terugspringende; *mebesilaka*, veerkrachtig terugspringen, uit zich zelf opspringen, terugveeren, *mebesilaka gorosi*, de veerlat springt terug; *pomesi*, het veerkrachtige onderdeel v. e. werktuig, *gorosi pomesi, maka ntje'e mompakatevesi*, de veerlat is het veerkrachtige onderdeel, want die doet (den strik) terugspringen; *panabesi*, zie *pana*.

tibesi, tebesi, ert (omdat ze uit de peul springt), *Phaseolus radiatus*, Cl: 2663, de bladeren worden ook gegeten, de erten zijn grooter dan die van *tamboeë*; de *tibesi* klimt op tegen boomen of staken, de *tamboeë* kruipt over den grond; *tamboeë saloeëde goemanja, anoe ntebesi saloebangke*, de peulen v. *tamb.* zijn min of meer kort, die van *teb.* zijn aan den langen kant; *metibesi*, erten plukken, ook gebruikt als w. t. voor het oogsten v. d. leidster met eenige helpsters, omdat er haast bij 't werk is, terwijl eig. de

leidster eerst alleen moet oogsten, Tor II, 279.

Soorten v. *tib.* zijn: *tib. baoela*, met kleine vruchten, *tib. janga*, kleine srt.; *tib. mo-wajaa* (kruipend), *tib. ntoenda* (niet kruipend), van deze beide soorten worden ook de bladeren gegeten; *metebesiki*, den vinger veerkrachtig laten terugspringen (op iemands huid, om hem te plagen), *mombetebesiki*, op elkaar met de vingers knippen.

Amp. *mokalimesi*, veerkrachtig opspringen; *pomesi*, pees v. d. boog.

besikéli (uit 't Boeg. *bësi këling*), blik.

besoele (vgl. 2. *soela*), vlechten, latje van bamboe, met een spleet aan het einde, waarin de bladrees gestoken wordt.

1. **beta** (vgl. *weta* [enz.] en Tag. *bitak*, Bis. *botak*); *mobeta*, de kanten eener opening uitsnijden, om ze grooter te maken; *ma(nga)-beta*, id. (tr.), *nabeta ojo ndjoia*, hij sneed de opening tusschen de vloerlatten uit, maakte ze wijder, *ndabeta ajapa nakare'e mpe-soea ngkantji*, de stof wordt uitgesneden, om er knoopsgaten in te maken; *beta badjoe*, knoopsgat; *Poeë mPalaboeroe mabeta ngangata pai malata*, de Schepper heeft onzen mond en onze oogen van openingen voorzien; *katebeta mbiwi*, het gescheiden zijn der lippen.

Amp. *mombetasi*, den weg openkappen; *dja-ja ribetasi*, de weg wordt opengekapt.

2. **beta**, Str. B. (uit het Boeg.); *mabeta*, het van iemand winnen bij het spel, den inzet winnen, *i sema mabeta doi koeta'a*, wie heeft het geld dat ik heb ingezet, gewonnen? *nabeta jakoe sampoejoe ringgi*, hij heeft 10 rijksd. van me gewonnen; *jakoe pabeta, koe-beta siko*, ik ben winner, ik heb 't van je gewonnen; *pebeta*, verliezer, overwonnen; *paoe montjo, ndapebetaka joenoe*, een waar getuigenis, om er anderen mede te verslaan.

beta'oe (Tond. *wintaoe*, Boeg. *betao*, Bim. *mantaoe*, Jav. *bitangoer*, Mal. *mëntangoer*), een boom, die dicht aan het zeestrand groeit, *Calophyllum Inophyllum*, Cl. 580.

1. **bete** (Jav. *wit*, *bibit*, Mal. *tërbit*, vgl. *meti*); *mebete*, opkomen, v. hemellichamen, v. water uit den grond, v. ziekten die uitwendig zicht-

baar worden, *mebetemo reme*, de zon is opgekomen, *mebetemo tangganja*, de melaatschheid is bij hem uitgebroken; *sabetemo ri wawo ntana*, in één sprong was hij boven op den grond; *pebete ngkoronja*, de oorsprong der rivier, *pebete ntanoanjanja*, tijd, plaats, wijze van iemands geboorte, *ne'e wongo, banja ire'i pebete ntakoe mbo'omoe*, wees niet ongehoorzaam, ge zijt hier niet geboren, *pebete ndeme*, kortweg: *pebetenja*, het Oosten, ook: *pebeta*; *sampebete*, met dat opkwam, ook: van dezelfde generatie, *sampepebete ngkai mami*, onze grootvaders behooren tot één en hetzelfde geslacht; *roeampebete*, syn. met *roea oentjoe*, verwantschap in den 2den graad.

2. **bete** (Mak. Boeg. id.), Saloem., zeevisch; het elders gebruikelijke *baoe* beteekent daar varken, varkensvleesch (B. *wawoe, mbawoe*).

beti, streep tot afbakening eener grens of richting; *ndabeti*, afgebakend, *wojo ndabetika djaja*, een bamboestaak, om er den weg mee aan te geven; *pobeti*, richtsnoer.

beto (Nap. id. „uitspuiten, krachtig tevoorschijn komen”), stekel, dien sommige vissen hebben; *beto!* pang! (nabootsing van het geven v. e. steek), *taoe mobaroe beto napasoki poe'oe doa, nakamaoë*, palmwijn-tappers geven pang! een steek in de bloemkolf, opdat ze veel vocht moge hebben; *taoe nabeto noe boleki*, iemand die door een rog is gestoken.

betoe (vgl. *bentoe*); *mabetoe*, sterk doorgebogen, geknakt, maar niet gebroken (in Lage: *bentoe*), *mabetoe woekoe oesoe, ka'ai mpolengkonja*, zijn ribben zijn geknakt, zoo hevig heeft hij zich geweerd, *mabetoe laoero, be lieo mapoe'a*, de rotan is geknakt, maar niet doorgebroken; *ma'i betoe-betoe*, ik kom met leeg handen (wdl. met ingebogen rug, niet gebogen door een last); *memetoe*, zich krommen, zooals pas uitkomende spruiten van planten, *pae mami nepa pemetoenja*, onze rijst bestaat pas uit zich krommende spruitjes.

betoe'e (Austron.; Sang. *bitoeng*, Mak. *binto'eng*, Boeg. *wito'eng*, Ilk. *bitoeën*, Tag. Pamp. *bitoein*, Bik. Bis. *bitoën*, Mag. *bitoeoen*, Ibn.

bitoen, Tir. *gitoon*, Ibat. *vitoegen*), ster; *betoe'e morangasoe petondoni da re'e djoe'a*, een komeet is het teeken dat er ziekte zal zijn, *ta'i betoe'e ane ndarata ri tana ewa woeriri ogoenja*, als men een vallende ster op den grond vindt, ziet ze er uit als een zoetwaterschelpdiertje (met een puntig horentje); *lipa ndapebetoe'e*, een sarong met sterren versierd, *gili pinebetoe'e*, met gouddraad doorweven zijdestof, versierd met sterren.

bétoegi (zie ook *betoe* ¹⁾), w. t. v. *woeli*, de boom met welks wortels en hout men den palmwijn bitter maakt; *mobetoeigi baroe*, de palmwijn is met bitterhout aangezet, *pela baboeno ndapobetoegi tesaojo*, lansat-schors wordt soms als bitterhout gebruikt, *pela mbentonoe madago ndabetoeigika baroe*, wentonoe-bast is goed om er den palmwijn mede bitter te maken; *betoeigi nggola mampakamomi oeë baroe, ewa kalamente pai pela ntjioeri*, „'t geen de suiker aanzet" maakt den palmwijn zoet, zooals *kalamente* en bast van de *sioeri*.

bétoeki (vgl. *betoe*), Amp., kris.

bewa (Bad. id.), soort doornige liaan.

1. **bewe** (vgl. *bere*), schor, heesch.

2. **bewe** [vgl. 2. *bee* enz.], scheef, v. e. huis dat geen rechthoek vormt of dat niet recht op den weg staat.

bewoe (vgl. *wewoe*, *weboe*, [*wembo*, enz.]); *mobewoe*, de lippen van elkaar doen, om er iets mee te vatten, *tabako ndapie, nepa ndapobewoe² moeni*, de tabakspruim wordt uitgeknepen en daarna weer tusschen de lippen gevat, *nggaroe mampobewoe² walesoe*, de kat houdt de muis in den bek en schudt ze heen en weer, *da koepetwoenoeka siko lai raja nganga njara, da napampobewoe²*, ik zal je in den bek van een paard gooien, dat 't je kan heen en weer schudden.

bia (Mal. *bias*); *mebia*, uitwijken, ter zijde gaan, een zijpad inslaan; *ire'i da pebiata*, hier slaan we af; *mabiasi, mabiahi djaja*, den weg verleggen; *mampebiaki*, van den weg gaan om zich tot iets te begeven, *mampebiaki ira*, van

het pad gaan om bladeren te plukken, *baeala mampebiaki taoe*, de buffel verlaat zijn pad en komt op iemand af; *mampebiaka*, uitwijken voor, het pad verlaten om iets te ontwijken, *baeala mampebiaka taoe*, de buffel gaat uit den weg voor iemand, *noendjaa noepebiaka?* waarvoor wijkt ge uit?

mebiasi taoe poera², alle menschen weken uit; *mampapebia*, gelasten uit te wijken, doen uitwijken, *njarakoe da koepapebia ri banoe-amoë*, ik zal mijn paard naar je huis doen afslaan.

biangi, Amp. = Str. B. *bajangi* (tevergeefs).

biasa (uit het Boeg.), gewoon, gewend; gewoonte, *biasanjamo*, dat is zijne gewoonte.

bibangi; Amp. *mumbibangi*, braden, roosteren, poffen.

bibi, nabootsing van het opwellen v. water, *bibi oeë, montalambaba kama'inja*, bobbel, bobbel, kwam het water opborrelen; *sabibi oeë*, incens kwam het water op; *oeë dja kabibi-bibi*, het water welt maar steeds op; *tesorobibi*, plotseling (als water dat opwelt), onverwacht, ontstellend, *tesorobibi ndjo'oe ri oeë*, eensklaps ging hij naar 't water, *tesorobibi pompaoenja*, ontstellend, de maat te buiten gaand in zijn spreken; *nainoe, nasorobibi, tesopo*, hij dronk het ineens op en verslikte zich.

P. *teparabibi*, met het hoofd zwenken, een plotselinge hoofdbeweging maken, *teparabibi wo'okoe, madonge peboesi mpanagoentoe*, mijn hoofd schoot op zij, toen ik het knallen van 't geweer hoorde, *wo'okoe teparabibi, kanee baso koekojo*, mijn hoofd zwenkte, door de zwaarte van de mand die ik droeg.

bibisani, kleine zeevischjes, die vaak tegelijk met de *doe'o* worden opgeschept.

bibo (Par. id.), Str. B., lastig, onhandelbaar, ondeugend, *njara bibo*, een lastig paard, *tesasaojo bibo rajanja*, van tijd tot tijd is hij ondeugend van aard.

bidadári (uit het Boeg.), legendarische vrouwenfiguren, in verhalen in Str. B. voorkomende.

1. **bide** (oogstt.), klein, *saloebide*, eenigszins klein, *sabide*, een weinig.

[¹⁾ De bet. van deze verwijzing is niet duidelijk, tenzij voor *bentoegi* (op *betoe*) *betoeigi* moet gelezen worden, wat niet wrsch. is.]

- PmB. *bide*, w. t. v. *anangodi* (kind), *ae*, *ae*, *bide*, *boi kadosa*, pas op, kind, laat het niet verloren gaan; *mobide*, een kind hebben, krijgen.
2. **bide** (Mal. *bilik*), gespleten bamboe, aan elkaar gevlochten zooals de latten v. e. vloer (*ndaso'i*), zoodat zij een wand kan vormen, die als een scherm wordt neergezet, bv. om een *inantjo*, wanneer deze uit elkaar gehaald wordt, of aan de monding v. e. plas, waar zulk een *bide* dan in 't water wordt geplant, als een niet sluitende cirkel, in welks opening een fuik wordt geplaatst.
- bidja**, Str. B. Amp. (uit het Mak.), kroost, nakomelingschap, *bidja mPamona*, afkomstig van *Pamona*; *bidjanja*, ook wel eens: een overgeërfde trek of eigenschap; *bidja-bidjanja*, zijne geheele nakomelingschap.
- bidjoe**; *mobidjoe*, een geluid maken dat v. onwil getuigt, voortgebracht door zuigen met de tong tegen 't gehemelte, *koepokaoe siko*, *dja kabidjoe*², ik beveel je iets en je maakt maar geluiden van onwil.
- bido** (vgl. *sido*, *bilo*), aan één oog blind, éénoogig.
- bigati**, Amp. = B. *djaiti*; *kioekoe sabigati*, twee kokosnoten met een reep van den vezelbast aaneengebonden, *rabigati kioekoe*, de kokosnoten zijn in paren gebonden.
- bihehe**, Amp. = B. *bihihi* (paardengehinnik). [**bihihi**, klanknab., paardengehinnik; *mobihiki*, hinneken.]
- bii** (vgl. *wii*, *wiwi*, [*wiri*, 2. *bee*, enz.]), hellend, scheef, *bii rindi banoea*, *bare'e majoa kande-koenja*, de wanden van het huis staan scheef, ze gaan niet recht naar boven; *bii-bii le'enja*, *mobabangoele*, haar hals is scheef, ze kijkt steeds op zijde; *mebiisaka*, in scheeve richting gaan, een omweg maken om iets te vermijden, *mebiisaka we'a mangkita soerodado*, de vrouwen maakten een omweg toen zij soldaten zagen, *mebiisaka ri lipoe*, om het dorp heen loopen; *nabiisaka ngoedjoenja*, hij trok den mond scheef, *ntongo tota'i tontji*, *nabiisaka*, *natota'isimo jakoe*, terwijl de vogel poepte, liet hij het scheef vallen en bepoekte mij; *mampakabii raja ntaoe*, de menschen bijster maken, in de war brengen.
- sibobii*, niet recht op elkaar passend of sluitend, het een over het andere heen uitstekend, *ndapasimpontoe*, *dja sibobii*, men past het op elkaar, maar 't eene steekt over 't andere uit; *noendjaa nakasibobiika mbiicimoe?* wat doet je eene lip boven de andere uitsteken?
- biki**, Amp. = B. *talata* (gedeeltelijk albinisme).
- biko** (vgl. *beko*, *iko*); *simpalabiko*, in elkaar verward, door elkaar geraakt.
- bikoe** (Jav. *wikoe* „asceet”, Minah. *wikoe*, *witjoe*, Mal. *bisoe* „stom”, Mak. Boeg. *bisoe* „Heidensche priester die niet trouwt”, Tag. *biko* „die zijn doel niet treft”, Pamp. *bigo* „onfortuinlijk”, Bik. *biko* „verkeerd”), geen palmwijn drinkend, of alleen zoeten.
- bikoekoe**, zie 1. *koekoe*.
- bila** (Mal. enz. *bilang*), Str. B. (uit het Par.); *mobila*, tellen, rekenen; *mebila*, rekening houden met, de vormen in acht nemen, *bare'e naintjani mebila ri joenoe*, hij weet de vormen niet te bewaren tegenover anderen; *bare'e nabila mata ntaoe*, hij houdt geen rekening met anderen, bewijst hun niet de eer die hun toekomt.
- bila tatadjo*, eene soort geruite sarong.
- bila-bila*, hulpmiddel bij het tellen, stokjes, spaanders, siri-vruchten en derg., *madede-waka bila*², telstokjes op een rij leggen, *sondo nuimbasi*, *nadedeka bila*², hij heeft veel dingen opgesomd en er telstokjes bij neergelegd.
- bilajangi**, zie 1. *laja*.
- bilala**, Str. B., het Boeg. *bilala'*, oproeper tot de 5 dagelijksche godsdienstoefeningen der Mohammedanen.
- [*bila mpalandoe*, zie *tauwonggo*.]
- bilelo**, zie *lelo*.
- bilingkaii**, uit *bili* (vgl. *bii*, *wile*) en *kaii*, linksch, bij voorkeur de linkerhand gebruikend.
- bilisi**, Str. B. Amp. (uit 't Boeg. *ibëlisi'*; de *i* is als lidwoord beschouwd), duivel, booze geest.
- bilo** (Mal. *belok*, Mong. *bilog*, oogen sluiten, [Bad. *bilo*, „blind”; vgl. *bido*, *sido*, 1. *wilo*, enz.]), niet scherp ziende, kortzichtig, aan het Meer ook wel gebruikt voor „scheel”,

matanja dja bilo, zijne oogen dragen maar weinig ver ('t zij door aangeboren gebrek, 't zij door oogziekte), *siko dja bilo² mata*, je bent een halfblinde; *metabilosi*, scherp toekijken, scherp de oogen richten; *natabilosi jakoe*, *naparaeka noe mata*, hij heeft mij scherp aangekeken, mij met zijne oogen bang gemaakt.

bilógo (vgl. *bilo*); *sibilogo*, scheel, *mesibilogo*, scheel kijken, *nasibilogo joenoe*, hij kijkt anderen scheel, scheef aan.

bilójongi (vgl. *biojongi*), verschrikt, ontsteld, zoodat men wegvlucht, *bilojongi rajakoe mangkita taoe mate*, ik ontstelde bij het zien van een doode, *kaeka ndajanja pai nakabilojongi ndjoi jopo*, hij was bang, zoodat hij verschrikt de vlucht nam in het bosch.

biloke (vgl. *loki*) en *pobiloke*, uitholling, gat, hol, *pobiloke ntana*, gat in den grond; *mobiloke*, gaten, uithollingen vertoonen, *tanu mobiloke*, *kengojo*, een stuk land met uithollingen, met ravijnen, *mobiloke engo*, de neus heeft gaten, *mobiloke uela*, *nakoni noe oele*, de wond is hol, de wormen hebben er aan geknaagd; *mangkoni soeai dja nobilokesi*, *be poera*, bij het eten van de komkommer bijt ge er maar gaten in en maakt ze niet op; *motabiloke djaja*, er zijn kuilen in den weg.

bilolegi, -ki, zie 1. *lole*.

bimba, Str. B. Amp. (uit het Boeg. *bimbala'*), schaap.

bimbála, Tog., hetzelfde als *bimba*.

bimbiláka, Amp., de 14de dag der maanmaand. Tor. II, 268a.

bimbirii, zie *rii*.

binabentesi, zie 2. *bente*.

binageori, zie *geori*.

binajai, zie *bajai*.

binakaesi, zie *kae*.

binandai, pr. t. = B. *langkai* (man).

binanga, pr. t. = B. *winanga* (riviermond).

binangkari, zie 1. *bangka*.

binaoentasi, zie *oentasi*.

binapo'asaki, zie 3. *asa*.

binasasaki, zie *sasa*.

binasoegari, zie *soegari*.

binasoepi, zie *soepi*.

binata of *binatangi*, Str. B. (uit het Mal. *binatang*), w. t. v. *uawoe* (zwijn).

binátangi (vgl. *binata*, [*bonatangi*]), Amp. Tog., zwijn.

binatébisi, zie *tembi*.

binatoegari, zie *toegari*.

binatomposi, zie *tompo*.

binde; *tebinde mata*, gezegd van oogen waarvan het lid door ziekte of door een natuurlijk gebrek van boven vastzit of korter is geworden, zoodat het niet meer goed sluit, *tebinde matanja*, *metaka toetoenja ndeki kire*, *singkombi waindekoe*, *nabinde ndjoe'a*, *napakatebinde boetiti*, zijn oog sluit zich niet, het lid zit van boven vast aan de wenkbrauw, het is van boven er mee vergroeid, ziekte heeft het vergroeid, puistjes hebben het doen vergroeid worden.

1. **bindoe** (vgl. *bingkoe*), scheef, op zijde gebogen, *basonja dja bindoe*, hare draagmand hangt scheef, *bindoe² le'enja*, *kebisoe*, zijn hals staat scheef, hij heeft een puist.

2. **bindoe**, pr. t., wond; *mabindoe*, gewond; *ndabindoe poranda nggoene*, de scheede van het zwaard wordt geopend (het zwaard wordt getrokken), *pobindoe bago*, een mes om den grond mee schoon te maken.

binengko, zie *bengko*.

binentesi, zie 2. *bente*.

binesapori, zie *sapori*.

binga (uit het Badj.), groote schelp, vaak gebruikt om er Spaansche peper in te stampen; uit deze schelp wordt de *jokoe* (witte armband) gemaakt.

bingka (Sa'd. id., kleine wan, Boeg. Sang. *bika'*), mandje, van *bomba*, bamboe of silarblad, met eene opening die grooter is dan de bodem (Tor. II, 328—333); w. t. *pongkakoe*.

Soorten zijn: *b. pekire mbinaa*, *b. pemata* of *pinemata*, *b. ragi*, *b. peloenggi dopa*, *b. towea*, *b. pada mora'a*, *b. pejontoe ngkamagi*, *b. solidi* of *sinolidi*, *b. pemata mpoene*, *b. londe* (deze is niet van een rotan bovenrand voorzien), [*b. lepa* of *b. wando*].

sabingka, een mandje vol; *momparibingka*, iets in een mandje leggen.

PmB. *bingka perasa*, w. t. v. *baeola* (buffel); *mabingka*, breed, wijd uiteen, *mabingka iranja*, groot van blad, *mabingka lionja*, breed van gezicht; *tebingka*, uiteengevouwen, in de breedte uitgevouwen.

bingkai (vgl. 2. *kai*); *mebingkai*, naar buiten uitstaan, zich uitwaarts buigen; *mobingkai*, gebogen, krom, *wantje manoe mobingkai*, hanesporen zijn gebogen, *mobingkai witinja*, zijne beenen staan naar buiten.

bingkali; *mabingkali*, weggegaan, verdwenen, er van door, *asoe madoedoeki wawoe*, *masae mabingkali asoe*, *mabingkali wawoe*, een hond vervolgt een varken, na eenigen tijd is de hond er van door en het zwijn is er van door.

bingkaro ([Pad. *winggaro*], vgl. 1. *garo* en Nap. *bingkando* „neergewipt”), groote strik voor wilde zwijnen, vaak opgesteld bij suikerpalmes, daar de wilde zwijnen op de vruchten azen. Tor. II, 366.

bingkili (Mal. *běngkil*), zwelling, opgelopen of gezwollen plek, bv. knoestige of plooivormige verheffing op den bast v. e. boom, gezwollen gedeelte v. d. penis bij coitus; *mobingkili*, zwelling vertoonen, plooien of knoesten hebben, *kedje asoe mobingkili ane moloki*, *sangadi teloo pobingkilinja*, *nepa majali*, de penis v. d. hond zet uit als hij coitus bedrijft, eerst als de zwelling slinkt, gaat hij er uit, *kadjoe sawadjane ma'ai pobibingkilinja*, de boom s. vormt vele knoesten.

bingkoe (vgl. 1. *bindoe*), scheef.

bingkoloe of *bingkoloengi* (vgl. *bingkoroe*, *dinkoloengi*, enz.), omgebogen; *booe ndatapa ndabingkoloengi*, gerookte visschen worden omgebogen (kop aan staart, met den staart in den bek gestoken).

bingkoroe, hetz. als *bingkoloe*.

bingoli (vgl. *bangali*, *wongo*), Amp., ondeugend, ongehoorzaam.

bini (vgl. *bene*); *mabini*, breed, wijd uitgestrekt; *membini*, zich breed maken, zich breed voordoen, *taoe maroso*, *membini bambaranja*, een krachtig man, wiens borstkas zich breed voordoeft, *membini talinganja*, zijne ooren staan wijd van 't hoofd, *membini kirenja*, *membini engonja*, *ngiranja*, zijne wenkbrauwen ver-

breeden zich en zijn neus verbreedt zich, zoo verlegen is hij, *membini lionja*, *nasindi loka tasa*, zijn gezicht verbreedt zich (hij zet een verheugd gezicht), nu de rijpe pisangs hem tegenblinken; *pembini*, breedte; *ma(nga)bini*, uitbreiden, in de breedte uitvouwen, ontvouwen; *nabinimo koemoenja*, hij spreidde zijn deken uit; *mbobini*, dikwijls in de breedte uitgelegd.

binoeka; *sabinoeka*, terstond, zonder uitstel, ineens; *sabinoeka mokoja laoenbe*, *bar'e mombombo rioenja*, de siri draagt ineens vruchten, zij bloeit niet vooraf.

binoekoe, n. v. e. boom, *Ficus copiosa*, Cl. 1454.

binondjo (soms *dinondjo*), vochtige sago of visch in een bamboe-koker geduwd, waarin een *bomba*-stengel is gestoken; het geheel wordt dan in 't vuur gaar gestoofd en kleeft aan den *bomba*-stengel; daaraan wordt 't uit den bamboe gehaald; als 't koud is geworden, breekt men 't in stukken, zulk een stuk heet *binondjo*; *dange*, *booe*, *kosa ndabinondjo*, sago, gaboës-visch, baars, op die wijze toeberaid.

binore, pr. t. „naar boven gebracht” (vgl. *ore*); *bago binore*, zie 1. *bago*.

binta (Mor. *mobinta*, verlaten, achterlaten), pr. t.; *mebinta* = B. *me'onto* (wachten); *tebinta* = B. *te'onto* (overleden).

bintiri; *mebintiri*, een schuine, scheeve houding hebben, *mebibintirisi we'a*, *da mantoe'oeri toeama*, de vrouwen gingen scheef zitten om de mannen te zien; *nabintirisi we'a setoe*, *da napadjama soesoenja*, hij naderde die vrouw in schuine houding om hare borsten aan te raken; *mombebintiri djangkko*, *da mombetara*, de hanen komen scheef naar elkaar toe, om met elkaar te vechten.

bintjangi; *mebintjangi*, ziek maken, beschadigen, benadeelen; *taoe nabintjangi ntanoana mpae*, iemand die is ziek gemaakt door den levensgeest der rijst.

bintjani, hetz. als *bintjangi*.

bintoelangi, Amp., *rabintoelangi jajoe*, *rereko*, *kadja² loonja*, de rijststamper is voorzien van een rammelaar, die ratelt, het geluid er van is rammelend.

bíodi (Bis. *bihod*, Sang. *biadě*, Tal. *biada*, Mar.

bio „ei”, Mong. *biod* „vischkuit”; vgl. *bojona*), Tog., de soort suikerriet waarvan de bloem als groente wordt gegeten. Zie ook *apio*.

biójongi, hetz. als *bilojongi*, zie aldr.

bionga (Sa'd. *biang*, Boeool *biongano* „glagah”), het helmachtige gras dat op zandige plekken aan de oevers van het Meer groeit; *to mesese mbionga* (pr. t.), iemand wiens haar op de (witte) pluimen van dit gras gelijk, grijsaard.

biore, een boom, met bruikbaar hout.

bira (Tontmb. *wirang*, Mal. *bilah*, Tag. *bila*, Mak. *bela*, Boeg. *welē*), zijde, kant, helft van iets dat in tweeën is gespleten; *bira bangu*, zie 1. *banga*; *bira ntoe'a*, moederdier van buffels, geiten, runderen; *bira dada*, halve vadem (van den top van den middelvinger tot de helft der borst); *bira noe joe-moe*, wichelfiguur; de touwtjes vormen twee afzonderlijke kringen; *bira wojo*, halverwege (v. e. afstand, een werk), *bira wojomo pomota mami*, ons oogstwerk is tot op de helft gevorderd; *sabira*, hinde, hertekoe.

sambira, de eene helft, *sambiranja*, de andere helft, *palenja sambira*, zijn eene arm; *sambira* is w. t. v. *sambali*, zie *bali*; *mbobira*, dikwijls gespleten, dikwijls gehalveerd.

sinambira, halfbloed, *kabosenja sinambira*, een vrije die gedeeltelijk van slavenafkomst is, *bare'e maliogoe katopebatonja*, *To Napoe sinambira*, hij is geen volbloed *To Pebato*, maar een halfbloed *Napoeër*; *mompasambira*, aan één kant houden, aan ééne zijde brengen, *napasambira witinja monjara*, zij houdt hare beenen aan ééne zijde als ze te paard zit, *mompasambira raja*, zijne gezindheid aan één kant houden; *mantjambiraka*, *mampompasambiraka*, zich stellen aan den kant van, de zijde, de partij kiezen van, *komi koeto'o da ndipepevoloka*, *bara da ndipompasambiraka kami*, ik vind dat gijl. eens moet overwegen of ge ook onze partij zult nemen; *mangkasambiraka* (L.), id.; *mantjambirana-ka*, zich partij stellen, partij kiezen, niet onzijdig blijven.

mabira, gedeeld, in tweeën gespleten, *ma-*

biramo wojo, de bamboe is gespleten, *mabira rajanja*, zijn hart is verdeeld; *aoe mabira*, van 't vrouwelijk geslacht; *ma(nga)bira*, splijten (tr.), *nabira wojo*, *napoata*, hij spleet bamboe en gebruikte die tot dakbedekking; *mokabira*, half zijn, half af zijn, *taoe mokabira*, een halfbloed, *mokabira rajanja*, hij is in twijfel, zijn hart is verdeeld.

timbira, w. t. v. *timali*; *djila ntimbira*, een jachtspeer met twee weerhaken, *kajai modjila mpotimbira*, een jachtspeer die aan elke zijde een weerhaak heeft; *montimbira*, zich aan weerszijden bevinden.

bira-bira, n. v. e. kruid.

biri (vgl. *wiri* en Mong. *birit*), wijd open, *ane mawengimo da biri mata*, als het donker is, staan de oogen wijd open; *ma(nga)biri*, wijd openen, openhalen, de randen eener opening uiteenhalen, *nabiri matanja*, hij haalt de randen zijner oogen uit elkaar, *ndabirisi bisoe*, *napesoewoe nananja*, de puist wordt wijd gemaakt, opdat de etter er uitkome; *anoe ndaposari*, *ndabirika mata*, *ane ma'ai*, *ndabirika tanta'i*, wat men minacht, daarvoor haalt men de oogen open, als 't erg is, haalt men er het achterste voor open; *tebiri*, *mabiri*, uit elkaar gehaald, vaneengetrokken; *ne'e mbobirisi*, *da mapoe'a toga*, niet te ver uiteenbuigen, dan breekt de armband.

biribi, versch sago-meel, gewikkeld in een sago-blad, met een bamboe-pen of palmbladnerf er doorheen gestoken en boven 't vuur geroost, wordt warm of opgewarmd gegeten; *dange ndabiribisi*, aldus toebeide sago.

birimbi, buikvin of rugvin der visschen, de kam op den rug v. d. leguaan (aldus genoemd naar den uitstralenden vorm); *mobirimbi*, uitstroomen, uitspuiten, niet met een ronden straal, maar meer verdeeld en verspreid, *mobirimbi baroe ri patana*, de palmwijn spuit uit den opvangkoker; *mobibirimbi joi baeala*, de pis van den buffel spuit er naar alle kanten uit.

1. **biroe** (Mal. *biroe*, Mong. *bidoe*), roet, aanslag van brandende hars, waarmede men op geklopte boombast teekent, *biroe rakeoe ri*

tanta'i ngkoera, roet wordt geschrapt van onder den kookpot; *silo naka'owaka ntabo*, *rangasoenja mewali biroe lai tabo*, de fakkel wordt met een kokosdop bedekt, de rook wordt roet in den kokosdop.

2. **biroë**, de Boeg. naam v. d. *wioë* (zie 1. *wioë*), in Saloem. gebruikt.

biroë, een struik met groote, leerachtige, diep ingesneden bladeren; *mamongo biroë*, een pinangtros bij welken aan het eind ééne vrucht zit (zeldzaam).

bisa, Str. B. (uit 't Boeg.), knap, veel vermogend, geheimzinnige kracht bezittend, *taoe bisa*, *pakoeli bisa*, een mensch, een geneesmiddel met bijzonder vermogen; *kubisa*, bijzonder vermogen.

bisaka, Amp. (vgl. *bisi*, dus wdl. „aan kant zetten”); *ma(nga)bisaka*, een woord van even ruim en algemeen gebruik als B. *mampakoroka*, doen aan iets wat er aan gedaan moet worden, in orde brengen, *pae rabisaka lara ngkoera*, rijst wordt in den kookpot gedaan, *bisaka lara noe oeiba*, pak het in de draagsarong, *rabisaka indoli ri lantera*, er wordt olie in de lamp gedaan, *pangubisakangkoe*, maak het voor mij in orde.

bisara (uit het Boeg. *bitjara*), gesprek, onderwerp van bespreking; *mobisara*, praten, spreken.

bisi (Pipik. *bihî*, met moeite indringen, vgl. Amp. *bisaka*); *mabisi*, op zijde schuiven, uit den weg duwen, *nabisi taoe pai molioe*, hij schoof de menschen op zijde en liep door; *mebisi*, op zij gaan, opschuiven, *ne'e mebisi*, *jakoe da manawoe*, schuif niet op zijde, dan val ik; *tebisi*, op zijde geduwd.

bisoe (Mal. *bisoel*, enz.), puist, biz. steenpuist, zweer, gezwel, *mata bisoe*, de opening, de plaats waar de puist zal doorbreken, *ngisi bisoe*, de prop der steenpuist; *bisoe mbalesoe*, *bisoe mbawoe*, kleine puist, *bisoe ntaoe*, groote puist; *kebisoe*, last van puisten hebbend.

bisoë, zie 1. *soë*.

bisoeli, Amp. = B. *bisoe*.

bisonge, zie *songe*.

bita [Mor. id.], loos, hol, van vruchten zonder inhoud (v. d. rijst: *apa*); ook een kleine borst-

tepel wordt *bita* genoemd; *mamongo bita*, looze pinang, *bitanja*, de looze vruchten v. e. gewas, *bita ntibesi*, looze erten, *ananggodi bita ntjoesoe*, een kind dat te weinig moeder-melk heeft gehad.

1. **bite** (Bad. *bite'*, Gor. *binte* „maïs”); *djole ra-bite*, maïs die in een blad even boven 't vuur of in de heete asch is geroost.

kende bite, zie *kende*.

2. **bite**, Str. B. (uit 't Boeg.), *bitanja*, zijne vechtwijze, vechtkunst.

biti, in *kende biti*, zie *kende*.

bo, samentrekking van *bemo* of *bar'emo* „niet meer”; *bo djela*, hij komt niet meer, *bo re'e*, er is niet meer, *bo ma'i*, hij komt niet meer hier.

1. **boa** (vgl. *bolomboari* en Par. *boa* „leeg”), gat, opening, doorboord, met een gat er in, *boa talinga mbe'a*, *piroe talinga ntoeama*, de ooren der vrouwen zijn doorboord, die der mannen zijn dicht, *tana boa*, onbewoond land, *bara r' tana boa pewalinja*, 't is misschien wel in 't onbewoonde land gebeurd ('t is niet na te gaan of 't gebeurd is); met toespeling op de geslachtsdeelen is hier en daar *boa* ook een benaming voor kleine meisjes, *pakaliga*, *boa*, maak voort, kleine meid! *maboa*, uitgehold, met een gat of opening er in, *maboa rajakoe*, ik ben gewillig, bereid (ik ben niet vervuld met andere plannen of bezigheden); *maboati*, doorboren, uithollen, *talinganja raboati ndoei lemo*, hare ooren zijn doorboord met citroendorens; *poboa koera*, de ronde steen dien de pottenbakster gebruikt om een pot van binnen rond te maken.

peboa, opening die men in de heining van een akker maakt, met scherpe bamboes er achter, om er wilde varkens te laten inloopen; *waja ndapeboa*, een heining met zulk een opening.

2. **boa**, soort mossel, vooral in kreken gevonden; w. t. *katoëë*.

bo'a [vgl. *boka* enz.]; *kina'a sabo'a*, een half pakje rijst, eene halve portie; *mebo'a*, opengaan, zich ontplooiën, zich ontvouwen, *pebo'a mpinamoeja*, het zich ontplooiën van gewassen; *pobo'a*, een pakje rijst dat bij den maal-

tijd wordt neergelegd tusschen twee personen, die daarvan hunne tweede portie kunnen nemen [vgl. *obosi*]; *mobo'a*, dit pakje openen en er rijst uit nemen; *kina'a ndabo'a*, rijst die uit het pakje is genomen, *mobo'a² mo kita*, laat ons het gemeenschappelijke pakje openen; *ndapobo'amo se'e rioenja*, laat er door beiden van genomen worden; *popabo'a² kina'u noe anangodi, dja teseboe ri djoia*, de pakjes rijst van de kinderen worden maar allemaal opengemaakt, de rijst wordt over den vloer gestrooid; *mebo'asaka*, zich openen, zich ontplooiën, zooals bv. de *djongi*-vrucht.

bo'aa, n. v. e. soort katoen, in vroegeren tijd ingevoerd, *so'o ntongo bo'aa*, een gordel van ouderwetsch katoen.

1. **boba**, eelt, verharde opperhuid, vereelt, kaal, haarloos, *boba mpombadjoe*, eelt v. h. rijst-stampen, *boba mpolangke*, eelt v. h. dragen van enkelringen, *oejoe ngkatiananja se'e, oejoe bobanja*, dit is hare eerste zwangerschap, haar eerste eelt (gewend raken).

2. **boba**, PmB., een boom waarvan de bladeren worden gebruikt.

bobáka (grw. *bobak*, suff. *-an*, zie *bobaki*), de halfronde stam van den sago- of den suikerpalm waaruit sago wordt geklopt.

bóbaki (Tag. *babag*, Mong. *bobag*; vgl. *bobaka*); *mebobaki*, slaan, slaag uitdeelen, met hout, rotan of iets derg.; *mabobaki* (tr.), iets slaan, *ana majoenenja nabobaki*, hij slaat zijne slaven; *pombobaki inodo*, knuppel om geklopte boomschors mede te slaan (Tor. II, 321), *kadjoe ndapombobakika inodo*, een stuk hout om er boomschors mee te kloppen; *mbobobaki*, waar dikwijls op geslagen wordt; *ibobaki*, stok, knuppel om mee te slaan.

Amp. *poemobaki*, knuppel.

bobángkoli, Tog., reiger.

[**bobangoe**, zie *bangoe*.]

bobantoe, PmB. w. t. v. *bonde* (akker).

bobato, titel in sommige Moh. strandrijkjes der Tomini-bocht, uit het Tern., verzamelnaam voor de hoofden die onder den vorst staan.

bobii, in *sibobii*, zie *bii*.

1. **bobo** (Mong. *bobo'*, Tontmb. *wowo'*, Boeool

Gor. *boeboe*), stom, geluidloos, niet in staat tot spreken; *bongo pai bobo*, doofstom; *mo-woerake bobo*, priesterzang niet overluid reciteeren.

Amp. *bobo*, stom, dom, ondeugend; *mo-mbobosi*, liegen, *taoe nibobosi*, je beliegt de menschen, *bobosimoe*, je liegt het.

Tog. *mompakabobo*, beliegen, bedriegen; *kabobomoe*, je liegt het.

2. **bobo** (Bad. id., [vgl. *wobo*]), meestal *bóbori*; *mebobori*, toedekken, bedekken, zich bedekken; *bobori ntaoe mate*, dekkleed voor een lijk; *taoe moadi podó mebobori, ndjaoemo kina'anja*, menschen die tooveren spreiden maar een dekkleed (over de schalen) en dan is er rijst voor hen; *pakoeli nabobori noe ajapa*, de medicijn wordt met katoen overdekt.

pambobo, bedeksel van eene draagvracht, mat, lap, of wat men daartoe gebruikt; *mopambobo*, eene bedekking voor eene draagvracht gebruiken.

metabobo, zich bedekken, de sarong over het hoofd dragen; *motabobo bana*, het hoofd bedekken met ouderwetsche weefsels (bij het *montjojo*, na begrafenissen, Tor. II, 98); *tabobonja*, de aldus gedragen sarong (enz.); *topinja napotabobo*, zij gebruikt haar sarong als hoofdbedekking.

3. **bobo**, Str. B. (uit het Par.), uitgeholde kokosnoot, in haar geheel gelaten, gebruikt om er water in te halen.

bobóka, zie *boka*.

bobongaa, zie *bonga*.

bobo'oni (vgl. 2. *bobo*), bedekt, omfloerst, gezegd van zon of maan die niet helder schijnen.

bobósi (Ond.), versperring in den loop eener rivier, rots of rotsblok, waar de rivier onder door loopt, maar waar de menschen, die in of langs de bedding loopen, niet door of over kunnen, zoodat zij een pad er omheen moeten zoeken; *ndalilimi bobosi*, men loopt om de rots in de rivier heen.

boda, verkorting van *boda ewambe'i?* *boda impi-anja?* dat weder verkort is uit *bare'emo da ewambe'i?* *bare'emo da impianja?* (zie *bo*); *boda*, hoe zou ik niet? hoe zou het niet? dat spreekt van zelf, natuurlijk! *be da ndjo'oe r.*

bonde siko? – *boda*, gaat ge niet naar den akker? – natuurlijk! (*boda* voor: *boda ndjo'oe*, *impianja?* ik zou niet meer gaan, wanneer zal dat gebeuren?), *boda koeto'o impia?* dat ik het niet meer zal zeggen, wanneer zal dat zijn? (natuurlijk zal ik het zeggen); *ma'aimo inemoe?* *boda ai*, *impianja?* is het erg met je moeder? – of het erg is! *da djelapa papa-moe?* – *boda mbé'inja?* zou je vader nog komen? – hoe zou hij niet? *baré'epa ré'e koeto'o* – *boda!* ik heb het nog nooit gezegd – ja wel zeker, wel degelijk (hebt ge 't gezegd).

bode (Koel. *nebode*, gebogen); *membode*, achterover loopen, den rug hol maken; *ngisi nda-bode*, tanden die hol zijn geslepen, *ngisi nda-bode*, *ndapetongondo'oe ntagai*, de tanden worden concaaf geslepen, worden met eene holte gemaakt, naar den vorm van het voorhoofd van den millioenpoot. Bij deze bewerking werden de tanden van onderen gelijk geslepen en in het midden uitgehold; het bovenste deel bleef onaangetast en werd ook bij het zwarten wit gelaten, zoodat het was alsof er witte halve maantjes boven het zwarte deel der tanden stonden.

1. **boë**, buffel met, naar verhouding, te korte horens, zoodat zijne grootte niet naar de lengte der horens kan worden afgemeten; volgens anderen: buffel die laag op de pooten staat; de horens zijn zeer gebogen en lijken korter dan ze zijn; *laki boë*, een zoodanige buffelstier; *tondoe boë*, *ntje'e woegoe²*, *be malolo mpodago*, zulke horens zijn niet uitgegroeid, ze zijn niet goed spits.

Amp. *boë*, een buffel van middelbare grootte, met korte horens.

2. **boë** (uit het Nap. of het Mor. id.), pr. t. = B. *wawoe* (varken).

bo'e (Mor. *bonse*), soort rhododendron, met zwarte vruchten, die zoetachtig smaken, *kina'a bo'e*, eene zwarte rijstsoort; *malori soke*, *ewa rasoepari bo'e*, 't is glad onmogelijk, alsof er met (gekauwde) *bo'e*-vruchten op gespuwd was. Door het eten van *bo'e*-vruchten wordt het speeksel blauwzwart; iets dat aldus is zwart gemaakt, heet ook *wani ndjii* „duistere nacht”, wat ook „onmogelijk” beduidt.

Tor. II, 319, 320. De bladeren worden als toovermiddel gebruikt om regen tegen te houden en om buffels te genezen (Tor. II, 176, 181); het verbranden van het hout maakt de kippen ziek (Measa, 76, 22).

boeadja (vgl. *woeadja* en *boeaja*), gebruikt in de samenstelling *monangoe boeadja* „krokodil-zwemmen”, een maatregel in den ouden tijd genomen door Ta Roemampoe, die zelf regelrecht (zooals een krokodil die op zijn prooi afzweemt) een kip, een mandje (*kapipi*) rijst, een pakje pinangnoten, een pakje sirih-vruchten, een bamboe-koker palmwijn en een stukje geklopte boomschors uit Pamona naar den vorst van Loewoe' bracht. Uit Palopo bracht hij terug: een *bate manoeroe* (zie 1. *bate*), een *taripa djandji* (zie *taripa*) en twee soorten gele bamboe (*wojo watoe makoeni* en *w. kodjo m.*). Zie Tor. I, 131.

boeaga, of *mate boeaga*, toevallen hebben, maanziek zijn (syn. m. *mate woela*).

boeaja (Austron., vgl. *woeadja*), pr. t. = B. *garango* (krokodil); *mogontoe moboeboeaja*, telkens den vloek *woeadja* gebruiken.

boeale (vgl. *tale*); *maboemalesaka* (-*taka*), verstrooien, verspreiden, in de ruimte verbreiden, *paoe ratamboe-tanamo ne'e ndaboemalesaka moeni*, eene zaak die begraven is moet niet weer rondgestrooid worden (geen oude koeien uit de sloot halen); *teboemalesaka*, komen verspreid te worden.

1. **boealo**; *meboealo*, een verloofde (man of vrouw) verleiden en aldus het huwelijk bemoeilijken, *to peboealosi*, een echte verleider, iemand die het met verloofde meisjes aanlegt, *taoe da morongo*, *dja si'a meboealosi*, als iemand wil trouwen, dan gaat hij verleidingskunsten toepassen; *maboelosi* (tr.), verleiden, *baré'e mewali koepolangkai maku naboealosi ntjamba'anja*, het is niet doorgestaan dat ik met hem trouwde, want hij is door eene andere verleid; *boealo mboekoe*, weduwnaar of weduwe die trouwt eer het doodenfeest voor de(n) overleden echtgenoot is gevierd. *metiboealo*, van verleiding beschuldigen.

2. **boealo**, in de uitdr. *loka boealo*, pisangsoort met dikke schil (Mol. Mal. *pisang sépatoe*);

twee variëteiten: *loka boealo balanda* en *l. b. konta*. Zie Tor. I, 373. De naam wordt gezegd verbasterd te zijn uit *loka woea alo(mi)*, pisang met (even talrijke) vruchten als de *alo* of *alomi*.

boéati (vgl. *oéati* [op 2. *oéa*]; Mong. *boeat* „opheffen”, Tob. Kar. *boeat* „nemen”, Mal. *boeat* „maken”, *moeat* „laden”), Str. B., lading van een vaartuig, geloste lading, *saloemboe boeati ngkapala*, het schip heeft veel lading; *ma-boeati*, goederen lossen uit een vaartuig.

Amp. *boeati*, katoenen goederen.

boeawoe, zie 1. *awoe*.

boeba, grauwwachtig, grijsachtig, eene vrijwel onbestemde kleur, *asoe boeba*, een hond van grijsgrauwe kleur; ook ichthyosis, vooral de witte, wordt wel *boeba* genoemd; *keboeba*, lijdend aan schubziekte.

boebi [Mor. id.], een boom welks bast bij de sirih wordt gekauwd, *Artocarpus dasyphylla* (Cl. 342), w. t. *wajoli*, Tor. II, 213; *malelasi mata nTo Pakambia*, *mampongo boebi*, de Pakambiaërs hebben leepoogen van het pruimen van *boebi*-bast.

boeboe (vgl. 1. *woeboe*, [2. *woewoe*, *weboe*, enz.]; Mal. Jav. *boeboeh*, Mong. *boeboed*, strooien); *maboeboe* (intr.), uitgestort, *maboeboe doe-anga*, de prauw is omgeslagen (en de inhoud uitgestort); *ma(nga)boeboe(si)*, iets uitstorten, *maboeboe tanoana*, levensgeest uitstorten, op de kruin v. e. zieke (Tor. I, 379), *ewa otu ndaboeboe*, als kaf dat is uitgestort, *malontjoe witinja*, *naboeboesi ntjilo*, zij heeft zich den voet gebrand, er is (brandende) hars op gestort, *naboeboesi koro ntaoe madjoe'a*, hij heeft het lichaam van den zieke (met tooverkrachtig water) begoten, *ne'e noeboeboesi jakoe*, stort geen vocht op mij uit, *langke ndaboeboe*, *ndata'a panggere rioenja*, koperen armbanden worden gegoten, vooraf wordt (de vorm) van was gekneet, *naboeboe waja-ri wojo*, hij stortte het vleesch uit den bamboekoker, *taoe melima naboeboeka kita dokonja*, de dief heeft zijne steelzucht over ons uitgestort (slecht voorbeeld gegeven); *moboeboe*, metaal gieten.

mekiboeboesi, zich laten genezen door be-

gieting; *mangkaboeboesi*, overstorten; *naka-boeboesi jale*, overdekt met vliegen; wanneer iemand geschrand en gehavend en vol jeuk uit het bosch komt, heet het: *bara sondo paoenja ri jopo*, *makakata naepe*, *manoro angga mangkaboeboesi*, misschien heeft hij veel praats gehad in het bosch (geen wisselwoorden gebruikt), hij heeft last van jeuk, gewis hebben de geesten hem bestort; *te-boeboe*, uitgestort, *teboeboemo baroe*, de palmwijn is uitgestort, *teboeboemo ananggodi*, het kind (foetus) is er uitgekomen (van een miskraam, waarbij het kind al vrij groot is); *tesoroboeboe* (vgl. *sorobibi*, op *bibi*), heftig, plotseling, onverwacht, de maat te buiten gaande; *nainoe*, *nasoroboeboe*, *tesopo*, hij dronk het plotseling op en verslikte zich.

pamboeboe, syn. m. *posoe*, ijzeren pen of priem, om iets mee door te steken; naam v. e. tor, die in de maïs gaten maakt om ze op te eten; *kepamboeboe djole*, er zitten torren in de maïs.

mentaboeboe, *mentamboeboe*, zich verbergen (a. h. w. „zich ergens instorten”), *taoe setoe mentaboeboe kar'enja*, de verblijfplaats dier lieden is verborgen, *mentamboeboe taoe setoe*, *mampalaika sagala*, zij hebben zich verborgen, om de pokken te ontloopen, *taoe mentamboeboe ri tana ndakae*, lieden die zich verbergen in eene loopgraaf.

Amp. *teboeboesi*, geneeskundig behandeld.

Tog. *momboeboedi* = B. *mona'i* (zaairijst in de pootgaten storten).

boeboékani, beneveld, niet goed helder, van de oogen, *boeboekanimo matanja*, *be josa mpodago pangkitanja joenoe*, zijne oogen zijn beneveld, hij ziet niet echt duidelijk andere mensen.

boeboeroo, klanknabootsing, alarmsein op de trommen in de *lobo*, bij gevaar; *moboeboeroo*, de trommen slaan op eene bepaalde wijze, om gevaar aan te kondigen.

boéboeti, de taats van een tol (een spijker of gebroken naald); *maboeboeti gantji*, een tol van een taats voorzien, *boeboeti gantjinoe*, *nakadago ngkamoënja*, maak een taats aan je tol, dat hij goed staat, *pakoe ndaboeboe-*

tika gantji, een spijker om er een tol mee van een taats te voorzien.

boedja (ontleend aan het Boeg. *ma'boedjang*), Str. B., speelkaart, *moboedja*, kaartspelen.

boedo, pr. t.; *loeja boedo*, *loeja mboera*, pinangsoorten.

boedoe, Str. B. (uit het Tern.), broeksband, plat gevlochten van gekleurde garens, soms nog met kwastjes versierd.

1. **boeë**; *memoeë*, *mentjaboeë*, *mentjiboeë*, *mentjimoeë*, *montjaboeë*, recht naar boven vliegen, bv. het latje (*tela*), dat bij het spel *motela* door de speelster in de lucht wordt gedreven en dan op den drijfstok (*kodoentoe*) wordt opgevangen, *ndeki rawa pemoeë ntela*, het latje vliegt recht naar boven; *mampemoeë*, *mampentjaboeë*, *mampentjiboeë*, *mampentjimoeë*, recht, steil de lucht indrijven; *da koepapentjimoeë taoe setoe telanja*, ik zal die meisjes zeggen hare stokjes de lucht in te drijven; *mampemoeëka wo'o ntaoe*, een menschenhoofd de lucht inslingeren.

2. **boeë** (uit *poeë*), PmB., grootmoeder, oudtante, *koepoboeë*, ik heb haar tot grootmoeder, *wa'a boeëngki*, onze grootmoeders en oudtantes, *i nggaboeë*, Grootmoeder.

boega (Mal. *birah*, Mak. *bira*, Sang. *biha*, Bim. *wia*, Filip. t. *biga*), Todjo (uit het Par.), *Alocasia macrorhiza*, Cl. 151, een soort aronskelk met groote bladeren en eetbaren knol; B. *makata* [zie 1. *katu*].

boegi, *To Boegi*, zie 2. *boegisi*.

1. **boegisi** (vgl. *woegi*, [2. *boeri*, *woeri*, en] Tir. *boegis*, Pamp. *boegoes*; wrsch. voor *boerisi*, *woerisi* „geteekend”, daar houtskool, *woeri*, het oude teekenmateriaal is en deze huidziekte teekeningen op de huid maakt), *ichthyosis*, *schubziekte*; w. t. *karisa*, *lamoa*; *keboegisi*, aan *schubziekte* lijdende; [*boegisi maeta*, b. *makodje*, zie *palantjingu*].

2. **boegisi** (vgl. *boegi*), ook *To Boegi*, Boeginees, het Boegineesche volk.

boehehe, klanknab., de stijgende toon dien men laat hooren eer men den hoogsten toon bij het *mepokoe* bereikt, de kreet die als aanloop dient bij het *hia*, *hia* der mannen aan het eind der strofen van den reizang

(*moraego*); ook de naam v. e. geest in het bosch die een baard draagt en aldus heet naar zijn geluid; *meboehehe*, den gezegden kreet geven.

boehoe; *boehoe-boehoe*, een vogel, gend. naar zijn geluid; *kaboehoe*², hoestende met een blafgeluid.

woeboehoe, geluid v. iets dat in modder valt, *woeboehoe kono ri lomboe*, flang! kwam hij in de modder terecht.

boei (Mor. id., Nap. *hiboei* „hart”, Mong. *boei*, kroost, afstammeling, v. lev. wezens of planten, *pajoi boei*, rijst opgekomen uit gevallen korrels), de kwade invloed eener magisch gevaarlijke gebeurtenis (*Measa*, 75, 57), zooals ongunstig vogelgeschreeuw, het breken v. e. kookpot, het lachen om een dier, enz.; ook gebruikt in de bet. tegenslag, tegenspoed, en als bijv. nw. ongeluk brengend, onvoorspoedig makend; *jakoe taoe boei*, *ber'e rasi koerata*², ik ben een ongeluksvogel, ik heb nooit voorspoed; *wenoe pai noekaboei?* *malai moasoe*, *ber'e*, *mantu'a ampa*, *ber'e!* hoe komt het toch dat je ongeluk hebt? je gaat jagen en krijgt niets, je stelt bamboepieken op en krijgt ook niets! *dja ne'e boei!* als we maar geen tegenslag hebben! *be boei palekoe*, *palaimoe manga'e koewai tabako*, *se'i siko tetoro morasi*, mijne hand is niet ongelukbrengend, toen ge gingt koppensnellen heb ik je tabak gegeven, nu zijt ge teruggekeerd en hebt een kop meegebracht; *dja boei ngoedjoe i mPapa mampokaoe jakoe moasoe*, *be morasi*, Vaders mond brengt ongeluk aan, hij zegt me te gaan jagen en ik vang niets; *ne'e noeloeloe kami*, *siko mangkeni boei* (of: *i Boei*), ga niet met ons mede, gij brengt ongeluk, tegenspoed (of: het Ongeluk, alsof 't een persoon is) mee; *ane monjampa taoe moasoe*, *nataadi apodjoe lagiwa*, *nato'o: palai boei*, *petaku ri langkeda i Anoe!* als een jager het wild ontweit, gooit hij de galblaas van 't hert weg en zegt: ga heen, tegenspoed, hecht je aan de knieholte van N.N.!

keboei jakoe, *bara moasoe*, *bara momeka*, *bar'e morasi*, ik heb altoos ongeluk, 't zij ik ga jagen of visschen, ik heb geen voorspoed.

kaboei, w. t. v. *we'a* (vrouw), vooral gebruikt door koppensnellers, eig. bet. „degene die magisch kwaad kan doen”, omdat veel afhangt van den ijver der vrouw bij het *morame* (zie *rame*) voor het geluk of het ongeluk der koppensnellers.

Amp. *nganga boei* = B. *nganga ntjoele* (hart), vgl. Nap. *mehoele*, terugkeeren, *mohoele*, herhalen, *mopohoele*, achterste voren zetten, en Sang. *měsoele*, terugkeeren.

1. **boeja** (vgl. 1. *boela*, *boelao*, Austron.); *maboēja*, wit, ook: licht van kleur, overdr. in allerlei gunstige beteekenissen gebruikt, *tana boeja*, onzijdig gebied, *tontji boeja*, witvogel, w. t. v. *poeti'a*, *loka boeja*, lichtkleurige pisang, *kina'a boeja*, witkost, w. t. v. *pae*, *wea* of *kina'a* (rijst), *boeja wawo*, witkop, golf met schuimenden kop; *toboewawo'o* „witkop”, het mannetje v. d. *lebago* (srt. duif), [zie ook *tangkoeoho*].

mata maboēja, lichtkleurige oogen, *raja maboēja*, welwillende gezindheid, *maboēja rajakoe ri siko*, ik ben u welgezind; *kaboēja*, witheid, lichte kleur, *ma'ai ngkaboeja* of *ma'ai kaboejanja*, zéér wit, zéér licht van kleur, *kaboēja ndaja*, mildheid, welwillendheid, *koewai maboēja raja* of *ri kaboeja ndaja*, ik geef 't uit een goed hart.

maboėjasi, witten, met wit bestrijken, wit op iets aanbrengen; *mampakaboēja*, wit maken, *pakaboēja*, maak dat het wit wordt; *pakaboēja rajamoe*, wees mild, betoon barmhartigheid.

mampeboēja laboe, een hakmes blank maken, wetten; *mampeboėjasi lionja*, zijn gezicht blank maken, bv. door wasschen; *mompeboėjasi*, eene lichte kleur aannemen, *mompeboėjasi lionja*, zijn gezicht krijgt een bleeke kleur.

2. **boeja** (Pal. Saoes. Sig. id., Mak. *boejang*, Tomb. Tontmb. *woejang*, Boeg. *oedjang*; vgl. *boedja* en Gkl. B. 2), pr. t., sarong, in 't biz. die onder welke de priesteres zit als zij in functie is (*pelawo*), ook w. t. v. *koemoe*, *topi* (sarong) en *inodo* (geklopte boomschors). **boejaroe** (vgl. *boelaloe*, *boelaroe*, *boeloroë*), licht geplekt, met lichte vlekken, niet egaal

van kleur, *boejaroe matanja*, hij heeft vlekken op 't oog, *pembajo boejaroe*, een spiegel met doffe plekken, *boejaroe parada*, *be djoekoe*, de verf is geplekt, niet egaal.

boejo, n. v. e. vogel.

boejoe (Boeg. *boeloe'*, Mong. Bis. *boeloed*, Tontmb. *woeloer'*), berg, *poe'oe boejoe*, voet v. d. berg, *apa boejoe*, helling v. d. berg, *boejoe ntana*, heuvel, *boejoe ntjolo*, vulkaan, *boejoe ndangi'i*, zie 1. *boeloenga*, *boejoe lee*, kale berg, waarop slechts alang² groeit; *keboejoe*, bergachtig.

moboėjoe, een berg vormen, zich ronden als een berg; *moboėjoe²*, zich ophoopen als een berg, *ta'inja moboėjoe²*, zijn drek hoopte zich op; *mokalaboėjoe*, talrijke hoogten hebben, *mokalaboėjoe mokalangojo djaja ri Imboe*, de weg naar I. heeft talrijke hoogten en diepten.

maboėjoenaka, verk. t. *maboėjoe*, ophoopen, opstapelen, ophoogen, *moboėjoe²mo kadjoë nateo*, *nepa ndjo'oe naboejoenaka*, het hout dat hij had aangedragen vormde een heelen hoop, daarop ging bij het opstapelen, *djaja ndaboėjoe*, de weg wordt opgehoogd; *mampapoboėjoe*, tot een berg doen worden, ophoogen, opstapelen.

mopaboėjoe², *popaboėjoe²*, berg aan berg; *patesaboėjoeka*, *ri boejoe saboejoenja*, niet op denzelfden berg, op een anderen berg.

boejoeroe, zie 1. *joeroe*.

boekaka (uit het Boeg. of Mak.), in *boekaka poasa*, het eindigen der Vasten; *moboekaka*, de Vasten eindigen of onderbreken.

boekaka-boekaka, syn. m. *kandoko* (soort mandje).

boekaka, spin, *karaja² boekaka*, met 'een spinnenaard, diefachtig, snoepzuchtig (dien naam heeft de spin om hare pooten), *mekarama boekaka*, met slanke vingers, *ewa paneroe boekaka*, v. iemd. die zich alleen aan den glans van 't vuur warmt, niet aan de hitte; *keboekaka palenja*, hij heeft spinnen in de handen (is diefachtig).

boekke (vgl. *iboeki* en Boeg. *boekke*), vol, *boekemo wojo*, de bamboekoker is vol, *boekemo baroe wojo se'i*, of *ri wojo se'i*, deze bamboe is vol palmwijn, *lioë gaga pepatoedjoenja*,

boekemo ri rajakoe, hij heeft zijne vermaning te lang gemaakt, mijn hart was er al vol van; *boeke²*, juist vol, *maoe boeke² djangai ndajakoe*, intje'emo da *koeole²*, al is mijne boosheid op 't punt van vol worden, laat ik dan maar daarnaar kijken (om kalm te blijven).

kaboeko, volheid, *dja sani ngkaboeko*, maar juist vol; *mampakaboeko*, vol maken, geheel vullen; *maboeketi*, opvullen, aanvullen, bijvullen.

samboeko, *wimboeko*, *woemboeko*, zie *mboeko*.

boekili, e. plant welke aanraking jeuk geeft.

boekito (suff. -o, st. wellicht id. m. Mal. *boekit*, enz.), met zwarte vlekken of stippen, *laki boekito*, witte buffelstier met zwarte vlekken, *ajapa boekito*, verweerd katoen, met zwarte vlekken; *marari boekito*, of *rangka boekito*, hertzwijn met zwarte vlekken op zijne lichte huid; volg. sommigen eene grootere soort; vgl. *rangka*.

boek, soort riet aan rivieroeveren, dat niet wordt gebruikt; w. t. *lantiboe*.

1. **boekoe** (vgl. *boengkoe*, *woekoe* [enz.] en Mal. *boekoe*, Austron.), knobbel, bultig uitsteeksel, oneffenheid, *boekoe djoia*, de oneffenheden v. d. vloer, *laoe boekoe ri tando mboekoe*, er zijn knobbels aan 't eind der beenderen; *keboekoe*, knobbelig, bultig.

meboekoe, knobbel vormen, uitpuilen, *be da meboekoe tuoepi jore*, het zal geen knobbel vormen als we er op liggen te slapen, gezegd v. iets dat hartzeer zou kunnen geven of onrust, bv. een onuitgemaakte zaak of een geheim, m. a. w. slaap er gerust op, trek het je niet aan; *laoe peboekoenja*, er is eene knobbelachtige verheffing aan; *meboekoe² mo komponja*, *mangangkeni ananja*, haar buik pulde uit, toen zij haar kind onder 't harte droeg; *napeboekoe noe djoia*, door de oneffenheden van den vloer pijnlijk aangedaan; *meboekoeeraka*, zich tot een knobbel vormen, *ane rawali-ntima aoe nepa rawai*, *ntjé'e da meboekoeeraka ri lé'e*, als men terugneemt wat men pas heeft gegeven, dan vormt dat een knobbel in den hals.

maboekoe, *keboekoe*, met knobbels, oneffen, hobbelig.

ma(nga)boekoe, *ma(nga)boekoeeli*, iets met zijne knobbels treffen, door de oneffenheden pijnlijk aandoen, *naboekoe ntana paja'ata*, de oneffen grond doet onze voetzolen pijn, *naboekoeli ndjoia bengokoe*, de knobbels v. d. vloer doen mijne billen zeer.

sandjanga ntjiboekoe, één span, v. d. duim tot den middelsten knokkel v. d. middelvinger; *mantjiboekoe* (voor *mantjibakoe*, door herinnering aan *boekoe*), met de knokkels der vingers raken, *da koesiboekoe siko*, ik zal je raken met mijne knokkels; *uriboekoe ri tana*, plof! viel hij op den grond.

boekoeeli, uitsteeksel, knobbel, *boekoeeli loka*, pisangspruiten die nog zeer klein zijn.

PmB. *boekoe noe goema*, Amp. *boekoe ngoemati* = B. *engo noe goema*, zie *engo*.

2. **boekoe**, nab. v. h. geluid van bobbelen, borrelen, rommelen, *kaboekoe² karatoe*, de trom roffelt.

3. **boekoe** (uit het Mak. *boekoe'*), Str. B., tentdak eener prauw.

boekoeeli, zie 1. *boekoe*.

boekoli; *meboekoli*, uitpuilen, opzwellen; *mo-mboekoli*, bij elkaar de armspier met den duim omlaag drukken, om ze te verlammen.

boekoe, zie *koe*.

1. **boela** (oudere vorm v. 1. *boeja*), in *to boela ikoe* „witstaart", een zeer groote veldmuis, die op boomen leeft, vet is en gegeten wordt.

2. **boela** (uit het Boeg. *boelang*), Str. B., *nda-boela tadj*, (den haan) worden de kunstsporen aangebonden.

boelalewa, pr. t., hut; vgl. Boeg. *bola*, huis, en *lewa²*, richel, leuning, wand van horizontale latten.

boelaloe (uit het Par.; vgl. *boejaroe*, enz.), Str. B., de bontgeplekte schelp waarmede men hoofddoeken glad maakt, ook spottend gezegd v. lieden die geen schaamharen hebben; *sig raboelaloesi*, *nakapese*, de hoofddoek wordt met zulk een schelp gestreken, opdat hij plat worde.

boela ntjoepi, naam v. e. struik met kleine blaadjes en zwarte vruchten, die zich aan huid of kleeren hechten; naar de uitstekende haren daarvan worden ook aldus genoemd:

gespitste bamboe-latten, die men aan de buitenzijde eener dorpsomheining liet uitsteken, om den vijand tegen te houden.

boelao (vgl. 1. *boeja* en Bis. *poelaoe*, Ibn. *foeraoe*); *momboelaosi*, rijst of maïs nog eens weer stampen, nadat ze reeds gestampt of gemalen is, *da koeboelaosi wea, naka'ai ngkaboeja*, ik zal de rijst nog eens overstampen, opdat zij terdege wit worde.

boelaroe (vgl. *boejaroe*, *woeroro*, *boeloro*), gezegd van verduisterde oogen, die dof worden, zoodat het met blindheid eindigt; ook een verweerd, verdoft glas wordt *boelaroe* of *boeloro* genoemd.

boeláta, zie *lata*.

boelati (Mal. *boelat*, Mak. *boela'*); *mangkaboelati*, groote, ronde oogen tegen iem. opzetten om hem bang te maken of zijne verbazing te toonen, *toeoe ri matanja koekaboelati*, ineens keek ik hem met groote oogen aan; *mombekaboelati*, elkaar met groote oogen aanzien.

boelátóe, bont, bv. zwart en wit, met of zonder andere kleuren, vooral v. kippen en hanen.

boelawa, pr. t. = B. *woejawa* (goud), *olawa ntete boelawa*, de leuning der brug is van goud; in krijgspoëzie: *boelawa tasa* „zuiver goud“, een gesnelde kop.

Uit het Pal. overgenomen is *boelawa* in de bet. zilvermuntstukjes, van gering bedrag, oude Holl. of Zeeuwsche dubbeltjes, thans nog hier en daar bewaard, vroeger door de Loewoeërs verspreid als middel tegen ziekten; vooral werden ze gelegd op den bodem v. d. bamboe waaruit men zout aan de buffels gaf.

Amp. *boelawa*, goud.

boelawani, Tog. = Amp. *boelawa* (goud).

1. **boele** (vgl. *woele* en Boeg. *oele'*, Mak. *boele'*, Tontmb. *woeleng*); *ana boele* „een draagkind“, een klein kind, *ndipotoendamo, ana boele*, gaat zitten, kindertjes; *boele mbalili*, zie *walili*, op *lili*; *meboelesaka*, zich omwenden, v. e. kind dat in de sarong gedragen wordt en zich omkeert, zoodat het van den rug van dengene die het draagt komt afgekeerd te worden.

Meerstr. PmB. *moboele*, iets zwaars dragen aan draagboomen, die in de dwarste van het

voorwerp liggen; *moboeledjawa*, id.; *raboeledjawani*, het wordt op die wijze gedragen.

mampoboele, in poëzie, verzorgen, oppassen.

2. **boele** (uit het Boeg.), Amp., in *ngana boele*, onecht kind, *ngana boele mbawoe*, jong van een wilden ever bij eene tamme zeug.

boelebe (vgl. *saloebeberi*); *meboelebe*, uitpuilen en omkrullen, zooals vet van een dier dat geslacht wordt, *meboelebe lori noe booe ane ndabatoe*, het vet der gaboës-visschen puilt uit als ze gehakt worden.

boeledjawa, zie 1. *boele*.

boelelangi, Amp. = B. *koelalagi* (rolhout onder eene prauw).

boelendjo, w. t. v. *boti* (aap).

boelengka (vgl. *bengka*); *teboelengka*, opengegaan, losgeraakt, v. iets dat gesloten of gebonden is, *teboelengkasi, koewali-ntjo'o*, 't was losgeraakt, ik heb 'topnieuw gebonden; *ndaboelengkasaka*, het wordt opengemaakt.

boelente (vgl. 2. *bente*), pr. t. = B. *boelere*; *teboelente*, ontplooid, uiteengevouwen.

boele nte'a ¹⁾ of *taboele nte'a*, soort pisang die meestal niet hoog opgroeit en groote vruchten draagt, maar aan elken tros slechts 3 of 4 kammen; een and. naam is *loka tondoe*.

boeleo, PmB. = B. *boelere*, zie 1. *leo*.

boelere (vgl. *lede*), n. v. e. srt. krekkel, kleiner dan de *toepako* en donkerder v. kleur, laat zich des avonds hooren, heeft zijn naam naar het uitgraven v. d. wortels der planten, *boelere sangaja² ndapepate, maka naboelere taoe mate*, de *b.* wordt altoos gedood, want hij graaft de lijken op; *meboelere*, zich ontplooiën, zich ontvouwen, opengaan, v. bloemen, *meboelere lionja*, zijn gelaat ontspant zich, *meboelere rajanja*, hij komt los, wordt mededeelzaam; *ma(nga)boelere*, ontvouwen, ontplooiën, openmaken, onthullen.

boelétori, Amp.; *momboeletori*, klapwieken.

1. **boeli** (vgl. 1. *goeli*, 1. *poeri*, [*moeli*]), Amp., achterdeel, onderste deel v. iets dat staat, *boeli ngkalandó*, onderste deel der draagmand, *boeli mbada*, onderste deel van het kapmes, *akoe la boeli, siko nda doeloengi*,

[¹⁾ Op 1. *loka boeli nte'a* genoemd.]

ik op den achterstevan, gij op de plecht.

B. *boeliani*, monding eener rivier.

2. *boeli* (vgl. 1. *woeli*); *kaboelia*, P., bedwelmd,

bv. door het kauwen van zekere pinangsoort.

boeliani, zie 1. *boeli*.

boeligi, pr. t., sarongband, parall. m. *bongkoli*.

boelii, klanknab. v. tromgeluid.

boelilingi, zie *lili*.

boëli mbonga, n. v. e. kruid.

[*boeli nte'a*, zie *boele nte'a*.]

boelio, pr. t. en ook Amp., bont, gestreept.

boeliti, zie 1. *liti*.

boeloa; *moboeloa*, zich diep vooroverbuigen,

bv. v. iemd. die zijn aars laat onderzoeken.

boelo-boelo (vgl. Mak. *boelo* „bamboe” en Mal. *boeloeh*² „pijp, buis”), lampeglas, glazen schacht, pijp, buis.

*dange ndaboelo*², *ndatoboelo*², sago toebeleid in een peperhuis van blad, met een latje in de lengte er doorheen gestoken, waaraan het bij 't vuur gehouden en omgedraaid wordt, totdat het gaar is. [Een ander *toboelo*², zie afz.]

boeloe, in de uitdr. *boeloe soemi*, [*boeloe ntjoemi*] (uit het Boeg. *boeloe soemi*'), knevel, snor, die uit enkele stijve haren bestaat, zooals bij de kat en bij sommige menschen.

pr. t. *boeloe nggolë*, wdl. „hangende haren”, verklaard met *po'oesi ntjangyori*, bindsels der horens op een strijdmuts.

boeloe-boeloedi (vgl. *boejoe* en Bob. *boeloed*). Tog., heuvel.

1. *boeloenga* (van *boeloe*, oudere vorm van *boejoe*, berg), of *boejoe ndangi*'i, wal, opheuging van den Meer- of rivieroever, bank bij den oever, waarachter eene inzinking blijft, die veelal vol water staat, landtong die een waterplas van 't Meer of van de rivier scheidt.

2. *boeloenga*, PmB., n. v. e. kruid.

boëloesi; *meboeloesi*, zich plotseling wenden, bv. om iemd. aan te vallen of tegen te houden; *maboeloesi*, zich ineens tegen iemand keeren, *be koelë'o wawoe*, *dja meboeloesi*, *da maboeloesi jakoe*, ik heb 't varken niet kunnen pakken, het keerde zich plotseling om, om mij aan te vallen.

In Saloem. is *boeloesi* syn. met *boelaosi*, zie *boelao*.

boeloko; *boeloko mata*, groot v. ooggen; *moboeloko*, groote ooggen opzetten, *maboelokosi joenoe*, de ooggen tegen anderen opensperren.

boeloli, zie *loli*.

boelontjo, zie *lontjo*.

boeloroë (vgl. *boejaroe*, *boelaroe*, *woeroro*), verdoft, verduisterd, van de ooggen, als 't wit en de pupil worden overdekt door een wit hoornvlies, of de oogbal wit wordt, dof geworden, zooals een verweerd stuk glas.

boeloto (vgl. *boeroto*), Tobj. = B. *woeroto* (muskiet).

boelótori (Boeool Gor. *bolotoelo*), kegelvormige ademwortel, uitstekend boven den modderbodem, nevens het daar groeiende hout, aan den oever van den benedenloop der rivieren; de wortels (*kale mpopa*) strekken zich ver onder den grond uit; de *b.* dient als toovermiddel om de rijst te doen gedijen.

boëmbi; *meboëmbi*, slaan met de hand of met eenig voorwerp; *ma(nga)boëmbi*, iets slaan, *poili ngkoro oeë eira oele ndaboëmbi*, de loop der rivier is (zoo kronkelend) als eene slang die geslagen wordt.

1. *boembœ* (Jav. Mal. *boemboeng*), groote bamboe-koker van 2—3, soms van 7—10 geleedingen, voor water of palmwijn.

2. *boembœ*, opgezwollen, opgezet, *boembœ matanja*, zijne ooggen zijn gezwollen; *meboemboeri*, opzwellen, zich uitzetten, *meboemboeri dada ntaoe mengosabaka*, de borst van den mensch zwelt, als hij diep ademhaalt, *meboemboeri salana*, *napesoea noe ngojoe*, de broek zwelt op, als de wind er in blaast, *meboemboeri tanta'i boetolo*, de bodem der flesch verheft zich (er zit eene ziel in); *teboemboeri*, gezwollen, uitgezet.

3. *boembœ* (vgl. 1. *woembœ*), Amp.; *boembœ jangi*, hemelpool.

boembœjali, hetz. als *boembœjoli*.

boembœjoli (vgl. *boembœjali* en *joli*); *teboembœjoli*, gezegd v. ooggen die ten hemel gericht zijn en heen en weer rollen, bv. bij een stervende.

boemboekoe, zie *woekoe*.

boemboengani (Mal. *boeboengan*), pr. t. = B. *woemboe* (kap, nokbalk van 't dak).

boemboerege, zie *rege*.

boemboeroga, zie 3. *roga*.

boénari, los in den buik, door veel eten of door onvoldoende spijsvertering, zoodat de buik is opgezet en men telkens winden laat.

boëndari (Mal. *boendar*); *maboendari*, in groote hoeveelheid tegelijk uit eene opening komen, *maboendari nananja*, de etter puilt er uit.

1. **boende** [Mor. id.]; *meboende*, spartelen, opspringen; *meboende*² *asoe*, *noendjaa napeboendeka*, de hond springt aldoor op, waarom springt hij op? *meboende*², *be napodjo*, hij spartelt tegen, hij wil niet.

2. **boende** (Mak. *boenre*), een schepnet van $\frac{1}{2}$ vadem lang, om visch te vangen; *mo-boende*, visschen met zulk een net. Vgl. *woende*; wrsch. is *boende* overgenomen en behoort het tot het Str. B.

1. **boendoe** (uit 't Boeg. *boenroe'*, rot), Str. B., uitgeput door te zwaar werk, *boendoemo taoe setoe*, *mampoboendoe kasondo ntetalanja*, die man is uitgeput, door zijn vele werk.

2. **boendoe** (vgl. *woentoe*, [*woendoe*]), Amp., stomp, niet puntig.

boene (Boeg. id., Mal. *bëroenai*), Todj., Antidesma Bunius (Cl. 257), een boom met eetbare vruchten.

boenene, zie *bonene*.

boenga (vgl. *woenga* en Loin. *boenga*, jong meisje), in eenige planten-namen, b.v. *boenga monde*, Todj., een kruid dat door de priesteres (*balia*) wordt gebruikt; de vruchten wendt men aan om het vlies te lichten van de oogen v. oude lieden; *boenga oesa*, Todj., n. v. e. kruid.

pr. t. *boenga daua*, kruid, genoemd in den priesterzang, missch. *boenga djawa* (Mol. Mal.), *Quamoclit pinnata*, Cl. 2910; *boenga jole*, een tooverkruid in den priesterzang genoemd; *boenga borie*, b. *pe'ando*, b. *pe'oe*, b. *pelengo*, alle tooverkruiden uit den priesterzang.

boengaa, zie 1. *ngaa*.

boenganga, zie *nganga*.

boengani, pr. t. = B. *bangani* (inhoud), *nda-boenganika doeëi*, de sirihsak wordt er mede gevuld.

boenga raoe, een waterdier, dat op een kleine spin gelijk en te zamen met de *doe'o* op vaste tijden de rivieren opzweemt; met zijne kromme pooten kan het zich ook over land bewegen; wordt gegeten, smaakt als de *boengka* (krab); missch. is *boenga* hier uit *boengka* ontstaan.

boenge'a, hetz. als *boengere*.

boengere (vgl. *boenge'a*, *boengiri*), zie 1. *ere*.

boengge (uit het Par., vgl. *boengkengi*), mand van sagopalmlbladscheede, van buiten versterkt door opgelegde bamboelatjes of idjoekbaleinen, doorvlochten met rotan en van rotan hengsels voorzien, met een deksel waarover de hengsels kunnen gebogen worden, zoodat het stevig zit; gebruikt als koffer, om katoenen goederen enz. in te bergen. Tor. II, 187.

boenggi-boenggi, vleeschwoekering op de voeten of aan de enkels.

boenggo-boenggo, een zoetwatervis, ook *boenteneki* genaamd.

boengi, een struik die op de *sosopo* gelijk.

1. **boëngini** (Mong. *boengin*, Nap. *woengi* „zand”), eiland.

2. **boëngini**, het weefsel a. d. bladscheede v. d. kokospalm, *boengini ngkajoekoe ndataledoeka doe'o*, met weefsel van kokosbladscheede wordt het vischgebroed opgeschept.

boengio, Amp., diefachtig.

boengiri (vgl. *boengere*, 2. *kiri*); *meboengiri*, splijten, van het vel, v. elkaar wijken, v. d. randen eener wond, *wali-mpeboengiri moeni wela aoe nepa osa*, de pas genezen wond-splijt weder open; *teboeboengiri*, gapend, v. e. wond.

1. **boengka** ([Mor. id.]; vgl. 2. *oengka*); *moboengka*, een plotselingen overval doen; *ma(nga)boengka*, iemand overvallen, *lago jore ri djoemoenja naboengkasi asoe*, 't hert dat in zijn leger sliep werd door de honden overvallen.

Amp. *moboengka*, twisten, *ta singkono taoe samponga*, *moboengka*, *raposo kioekoe*, *marapā porongo*, de getrouwen harmonieerden niet, zij twistten, er werd een kokosnoot in

tweeën gedeeld, het huwelijk was ontbonden.

2. **boengka** (Laj. *boengkang*, Doer. *boengkan*, Boeg. *boekang*), krab; w. t. *tamboegona*; [*boengka malodjo*, zie *angkona*].

boengkala, Amp. = B. *bangkala*.

boengkale; *meboengkalesaka*, uit elkaar gaan, zich verstroomen, niet meer bijeenblijven, *paepkoe ewa meboengkalesaka wajaa ngkompokoe*, ik voelde alsof mijne ingewanden uit elkaar gingen; *teboengkalesaka*, uit elkaar geraakt; *maboengkalesaka*, uiteenhalen, uit elkaar doen gaan, verstroomen.

boengkengi, Amp. = B. *boengge*.

boengkere (vgl. *kere*), praatgraag, dadelijk oververtellend wat men hoort, al is 't ook geheim, luidruchtig in 't oververtellen.

boengkilo, pr. t. = B. *tobengkilo* (roofvogel).

boengkoe (vgl. *boengkoesi*, *woengkoe*, 1. *boekoe*, *bonggo*, [enz., *pongkoe*, *poengkoe*] en Mal. *bonggol*, Loin. *boengkoet*), bult, bochel, *boengkoe ntana*, kleine verheffing v. d. grond, *i Boengkoe*, de Bultenaar, *da napendjojoka boengkoenja*, (moge hij zoo lang leven) dat zijn rug zich zoo kromt, dat hij er bij kruipt, *boengkoe baboeno*, de pit der lansat.

moboengkoe, met een bult, bultig, *keboengkoe*, id.; *momboengkoe*², *kamboengkoe*², zich bultig verheffen, bulten vormen, *momboengkoe*² *ananggodi ri kompo noe inenja*, het kind vormt eene verhevenheid in den schoot zijner moeder, *kamboengkoe*² *inosanja*, zijn adem vormt in zijn lichaam telkens verheffingen (doordat de buik op en neer gaat); *singkamboengkoe*, in menigte uitpuilende, zooals kinderen die met elkaar in een sarong kruipen en stoeien, biggen en hondjes, die in aantal aan de tepels der moeder hangen.

mampeboengkoei (*-ngkoeli*), iemd. minachtend behandelen, doen alsof hij de mindere is, hem veronachtzamen.

meboengkoelaka, *-naka*, zich verheffen, zich tot een bult maken, door bv. een hoogen rug te maken, in elkaar te duiken.

taboengkoe, zie afz.

*momoengkoe*², in elkaar gedoken, met ingetrokken leden nederzitten; *tamoengkoe*, of verkort *moengkoe*, berg; *santamoengkoe*, een

heele berg, w. t. v. *santjouoe* (1000); *motamoengkoe*, zich als een berg verheffen, *boejoe anoe motamoengkoe sindjae*, de berg die zich ginds verheft; *motatamoengkoe boere ri banga*, *ndapapotatamoengkoe*, *bar'e ndasao*, er is een kop op het zout in de maat, men heeft het zich laten ophoopen, het is niet gladgestreken.

toliboengkoe „die een hoogen rug maakt”, w. t. v. *nggaroe* (kat).

boengkoela, met een rond, bultigen vorm, vooral in de uitdr. *boengkoela ntjoesoe*, gezwollen v. borsten, met borsten die reeds bol worden, gezegd v. e. aankomend meisje, *pepokono i Datoe pepoeë: toema mate tontji, we'a boengkoela ntjoesoe*, de slaven die de Vorst v. Loewoe' wenschte als schatting, waren: jongens die reeds een vogel met 't blaasroer konden doodschieten en meisjes met opkomende borsten.

pr. t. *moengkoe*, berg.

naanti ntomanimoengkoe, door de hoofden aangebracht.

pomama ntomanimoengkoe, waar de hoofden uit pruimen.

*moengkoe mopamoengkoe*², zich als bergen verheffende.

Namen van bergen: *Moengkoe Maragi* „Kleurige Berg” (het dorp Lepati), *M. Dandale* (Wawo Lage), *M. Melintango* „Berg die uitkijkt”, *M. Telande* „Berg die zich verheft”.

boengkoe jali, Tog., enkelknobbel, B. *woekoe jali*.

boéngkoesi (vgl. *boengkoe*, *woengkoe* en Mal. *boengkoes*, Mak. Boeg. *boengkoesoe*), 1) een aantal pinang- en sirih-vruchten, gepakt in bladscheede v. d. sago-palm, geschenk dat steeds wordt aangeboden bij een huwelijksaanzoek; Tor. II, 14, 17; ook wel: een pakje met toovermiddelen, dat door een deskundige in iemands lijf wordt getooverd, opdat het daar openga en zijne werking verrichte.

2) P., dik, mollig, rond, v. kinderen en meisjes.

boengkoroe, zie *koroe*.

boengoe (Tag. *bangoes*, een zeevisch, Sang. *bongohë*, *Ophiocephalus striatus*), een zoet-

watervisch, die in 't Meer voorkomt, Gobius Sarasinorum, Mol. Mal. *ikan paloe*², Tor. II, 374, 375 en Weber, bl. 212.

boëngoëti, het weefsel aan de bladscheede v. d. kokospalm.

boëni (vgl. *boëniagi*), pr. t. = B. *bone* (zand).

melintjoëgi ewa boëni, blinkend als zand.

boëniagi (Boeool *boniagi*; vgl. *boneagi*), Amp. en Str. B., zandbank in zee.

1. **boëno**, Amp. = B. *baboëno* (lansat).

2. **boëno**, pr. t. = *woënoë* (werpen).

a) *tapampeboëno*²*ka*, laat ons er eens mee werpen.

b) *tapeboëno**ka ri rawa*, laat ons er mee werpen in de lucht.

boënoëo; *moboënoëoki nana ri raja mbela*, de etter hoopt zich op binnen in de wond.

boëongkori, zie *boëongkori*.

1. **boënta** [Mor. *woënta*], Sloëtia Minahassae, een boom welks bast tot kleedingstof wordt geklopt (Gkl. B. 2, 3); de bladeren worden gegeten.

2. **boënta** (vgl. *woënta*, [oëntasi, 2. bente] en Tomb. *wënta'*, Tontomb. *wëta'*); *maboëntasi*, met geweld tevoorschijn komen, in groote hoeveelheid ergens uitspuiten, *maboëntasi nana ri bisoe*, de etter spuit overvloedig uit de puist, *maboëntasi manoe ri bontjo*, de kippen storten zich in een drom uit het hok; *ma(nga)boëntasi*, laten uitstorten, uitspuiten, bv. door een dam door te steken of een ander beletsel te verwijderen; *moboëntasi lamba*, de buffels vrij laten, zoodat ze zich in den hemel-poel storten en regen veroorzaken, Tor. I, 393.

moënta, weder opengaan, v. e. wond die genezen is geweest, *moënta*², *wali-ngkadjoë'a ri wakanja owi*, 't is weer open gegaan, opnieuw ziek geworden op de vroegere plaats; *wali-mpoënta moëni welakoe*, mijne wond is weer opengegaan.

boëntaki, Tog., rups.

boëntali, Amp., gescheiden levende, v. e. echtpaar.

boëntara, Amp. = B. *bantara* (strik).

boëntari (Mal. *boëntar*), Amp., dikbuikig.

boënte (vgl. *boënti*), Amp., zwanger.

boëntegi (vgl. *woënte*), grauw, loodkleurig,

*boëntegi wiwi ntaoe mandioë moëro*², de lippen v. iemand die heel vroeg baadt, zijn loodkleurig.

boëntëneki, een zoetwatervisch, ook *boënggo*² gend.

boënti (vgl. *boënte*, Koel. *boënti*, uitkomen v. d. vrucht der rijst, Mal. *boënting*), een ziekte-toestand bij meisjes, waarbij de menstruatie uitblijft en de buik opzet; *boënti ntana*, hoogte, heuvel.

boëntjani; *moboëntjani*, uitdeelen, *sondo taoë merapi*, be koekoto *moboëntjani*, velen vragen, ik kan niet uitdeelen; in 't biz. de in bamboë gekookte pakjes rijst (*winaloe*) uitdeelen op een feest; die pakjes heeten dan ook wel *boëntjani*; *ndaboëntjani winaloe*, *bemo napopea boëntjani*, de pakjes rijst werden rondgedeeld, hij wachtte niet meer op die pakjes.

boëntjila, zie *sila*.

boëntjoë (vgl. [I. *boësoë*], 1. *woësoë*, *wontjoë*, [*woëntjoë*]); *moboëntjoë*, uit de scheede komen, v. d. penis in erectie; *momoëntjoë*, dekken, springen, coitus verrichten, v. dieren.

boëntjoëmboli, zie *woli*.

boëntjoënga, pr. t. = B. *woëntjoëa*, drempelbalk, dwarse bovenvloerbalk.

boënto, kreng, alles wat vanzelf gestorven is, rot, half vergaan, *boënto apoe* [vgl. 1. *boëngko*], oppervlakkig gerookt of gedroogd, v. vleesch of visch, zoodat het binnenste rot is, *boënto ri djaja*, *ane ndarokoe molioë*, *da ewaintje'e kaboënto ntaoe*, een kreng op den weg, als men doorzet om (dat) voorbij te gaan, dan zal men ook een kreng worden (men moet op de plaats overnachten), *masae siko*, *da boënto kami mopea*², ge zijt lang uitgebleven, we worden murw van het wachten, *da boënto jakoe mampepali baolakoe*, ik zal nog rot worden van 't zoeken mijner buffels, *ane be madoëdoë ndasari*, *da boënto konaoë*, als hij niet geregeld wordt afgetapt, dan bederft de suikerpalm; *boënto*² *mata ndeme*, de zon is bewolkt.

meboënto, doode visch gaan zoeken, na 'een stortvloed, of nadat er met vischvergift is gewerkt, *iwengi mokamande taoë*, *se'i*² *da ndjo'oe meboënto*, *da re'e boëntonja sompe ri*

binangkari, gisteren heeft men met visch-vergift gewerkt, vandaag gaan we doode visch zoeken, er zullen wel doode visschen zijn blijven liggen in de droge bedding.

boento wordt wel eens verward met *boeto*; zie aldr.

boentoe (vgl. *woentoe*); *ma(nga)boentoe*, zeggen niet verder te gaan, achterlaten, laten liggen, *joenoenja naboentoemo*, *bemo nakoto melindja*, zij hebben hun makker achtergelaten, hij kon niet meer loopen, *podo anoe makodje mesoewoe ri panga'e*, *anoe dangga ndaboentoe*, slechts de dapperen doen den aanval bij het koppensnellen, de zwakken laat men achter; *boentoenja bara re'e malai ngena*, *maka koe-kita ajapa naboentoe*, misschien heeft hij iets achtergelaten toen hij zooveen is weggegaan, want ik zie katoenen stof die hij heeft achtergelaten.

teboentoe, v. d. endeldarm, die uit het achterste komt (zie *koloi*), *teboentoe koë mpalo*, de endeldarm komt uit 't achterste; *oeë teboentoe*, water dat plotseling tevoorschijn komt, bv. door verbreking der afsluiting of bij stortvloed, en dat allerlei drijf hout, enz. medevoert.

ma(nga)boentoeli, voortduwen, afsnauwen, hard toespreken, *dja naboentoeli joenoenja*, hij snauwt zijne makkers maar af, *pákoeli maliogoe naboentoeli noe oeë*, pillen worden met water (door de keel) gedreven; *meboentoeli*, toesnauwen, bits antwoord geven (dus: met woorden voor- of achteruit duwen); *maboentoelaka*, voor zich uit drijven, v. e. stortvloed, die drijf hout enz. meevoert, *uata, sóka naboentoelaka noe oeë*, boomstammen, boomstronken werden door 't water voortgedreven.

Amp. *boentoeli*, baad hem, duw hem in 't water, *naboentoeli*, hij duwde hem in 't water, baadde hem.

boentoeóngi, Tadj., een kruipplant.

boentolo, zie *ntolo*.

boeoe (vgl. *woeoe* [en Mor. *boeoe*]), klanknab. v. paffende geluiden, ook gezegd van wijd geopende oogen, *boeoe*, *boeoe matanja madonge bambari*, wijd gingen zijne oogen open bij het hooren van 't bericht, *boeoe*, *boeoe oeë*,

't water is zeer helder, *kabooe² otoenja*, paf! paf! gingen zijne winden; *kaboee*, w. t. v. *angga*, geest, spook, omdat zij tegen de menschen groote oogen opzetten.

boe'oengi (vgl. *boeoe*), Amp.; *momboe'oengi*, groote oogen tegen iemand opzetten.

boeonaka, pr. t., parall. m. *bangoenaka* (richt op).

boera, pr. t.; *teboera² sinegi*, de varkens gaan aan 't knorren.

boeranggo, grauw, grijs, onbestemd v. kleur, niet helder [zie ook *woeranggo*], *boeranggo matanja*, zijne oogen zijn niet helder, dof, *baeela boeranggo*, *be utani maeta*, *memata nggaroe*, een grauwe buffel, niet bepaald zwart, met de kleur v. kattenooogen, *boeranggo lionja*, *kasindara ntanamo se'i*, zijn gezicht is grauw, het ziet er uit als de grond hier.

boerángkasi (vgl. 1. *bangka*); *meboerangkasi*, schreeuwerig spreken, aangaan, standjes geven, *to peboerangkasi*, iemand die gauw een harde stem opzet, spoedig lawaai maakt; *maboerangkasi joenoe*, andere menschen hard toespreken, *ndjo'oe moboerangkasi*, *maboerangkasi dena*, hij gaat schreeuwen, tegen de rijstvogels schreeuwen.

boere (Tond. *woeras* „zout“, Tontmb. id. „strooien“; [vgl. 1. *wea*, *woere*]), zout, uit zeewater bereid (Tor. II, 338—341), *boere mawoerere*, korrelzout (ingevoerd), *boere gara* (van 't Mal. *garam*), ingevoerd zout, *boere da mata*, ongekookt zout ('t ingevoerde zout, omdat het springt als 't gebakken wordt; het Tor. zout is gezoden en doet dit dus niet); *boere samponga*, een stuk (Tor.) zout, *boere ndaponga*, zout dat in stukken voorkomt.

moboere, zout zieden, *poboere*, zoutkeet, tijd, wijze v. zout zieden, *topoboere*, zoutzieder; *ma(nga)boeresi*, zouten, *ne'e ndaborresi gaga*, 't moet niet te zeer gezouten worden.

PmB. *maboere*, zoutig, zilt.

meboeréka, zich ontplooiën, zich verspreiden, *ma(nga)boeréka*, verstrooien, verspreiden, *naboeréka apoe*, hij haalde het vuur uit elkaar; *kina'a naboerékataka ntape*, de rijst is doortrokken v. d. gist; *teboeréka*, ver-

strooid, verspreid, *poeramo pogombo*, *teboerekamo taoe*, de vergadering is afgelopen, de menschen zijn al verspreid.

[**boeréka**, zie *boere*.]

boereke, zie 1. *reke*.

boerenge, zie *rengge*.

boerengge, zie *rengge*.

boerere, zie 2. *rere*.

1. **boeri** (vgl. 2. *poeri* en Jav. *boer*), plons! plomp! nabootsing v. d. klank v. iets dat in 't water valt, ook v. 't geluid v. e. wind, *boeri otoenja*, rang! liet hij een wind; *sa-boeri*, *woeboeri kono oeë*, plons! kwam het in 't water terecht; *kaboeri*², al plonzende; *singkaboeri toempa ri oeë*, tegelijk plonsden de kikkers in 't water.

2. **boeri** (vgl. 1. *boegisi*, [*woeri*], en Boeg. *boeri*, Jav. *boerik*, Mal. *borek*), in *boeri manoe*, wdl. „kippenspikkels”, witte plekken op de huid, vooral van handen en voeten (Tor. I, 91); *keboeri manoe*, met dit gedeeltelijk albinisme behept.

boeriko (met suff. -o), gestreept, met lichte strepen op donkeren grond, *asoe boeriko*, een gestreepte hond, *jokoe boeriko*, witte schelp-armband met zwarte strepen.

maboerikosi, van strepen voorzien, woorden verdraaien, opsieren, overdrijven, *naboerikosi paoenja*, hij siert zijne woorden op; *teboerikosi paoenja*, zijn verhaal is gekleurd.

boeria (Sa'd. *boeria'*, mand), zeef voor gestampte maïs (Tor. II, 185).

boeriko, zie 2. *boeri*.

boerinti (Bad. *marinti*, Sang. *bohinting*, Bent. *wointin*), zwartbont, v. hoenders.

boeritani (Tom. *bolitan*), tandvleesch.

1. **boero** (vgl. *woero*, enz. en Bad. *boera* „blind m. witten oogappel”, *boeroe* „aan één oog blind”, Mong. *boedo'*, wit), niet helder, niet goed ziende, *bae la boero*, een buffel met doffe oogen; *Tana Boero* „Nevelland”, het onbekende land in sommige verhalen.

2. **boero**, een syn. v. *gasa* (sperma), op dezelfde wijze gebruikt als scheldwoord.

boeroe (Bad. *boeroe'*, harde pinangnoot; [vgl. *woegoe*]), kort, ineengedrongen, niet goed uit-gegroeid, *taoe boeroe*, *boeroe*², *boeroe-eke*, *boe-*

roe-nteke, een kort, gedrongen mensch, *djoera boeroe* of kortweg *boeroe*, kleine, harde, minderwaardige soort pinang, die men gebruikt bij gebrek aan beter, *salana boeroe*, een korte broek, *meboeroenaka*, -*taka*, zich inkrimpen, zich korter maken, *mampaka-boeroe*, kort maken, inkorten, *naboeroetaka ngkando le'enja*, *meboeroetaka le'e ngkando*, de reiger kort zijn hals in, de hals v. d. reiger kort zich in.

malaboeroe (oorspr. is *boeroe* syn. met *lemo*, in de bet. „klomp”), formeeren, gezegd v. d. Schepper, *Poeë mPalaboeroe malaboeroe tana pai jangi*, *taoe wo'oe nalaboeroe*, de Heere Formeerder heeft aarde en hemel geformeerd, ook de menschen heeft hij geformeerd; *talaboeroe*, een korte in zijn soort.

maliboeroe, klein v. stuk, kort van gestalte, *taoe maliboeroe*, een kort mensch, *gantji maliliboeroe*, een vrij korte tol; *mampakaliboeroe*, kort maken, verkorten, *mampaliboeroesi*, inkorten, korter maken.

PmB. *boeroe mpaneki* (vleermuizen-pinang), een boom welks bast wordt gebruikt.

boeroéboeki; *meboeroeboeki*, kippenvel krijgen, oneffenheden vertoonen, door puistjes, blaasjes, pokputten, *meboeroeboeki pelanja*, *paka ewa wone*, zijne huid vormt oneffenheden, allemaal als stukjes rijstkorrel.

boeroekoe (vgl. 2. *roekoe*, *poeroekoe*), krom, niet recht van beloop, *meboeroekoe*, zich krommen, *pae meboeroekoe*, rijst welker aar zich kromt, eer ze nog gevuld is; *siboeroekoe* (ook *siboroekoe*, door invloed v. 't syn. *simboroesoe*), in elkaar gestrengeld, in elkaar gebogen, bijeengenomen, zooals de plooiën v. e. kleed, geplooid, met frommels, *siboeroekoe oea*, de spieren zijn in elkaar gedraaid, verrekt; *teboeroekoe*, in elkaar gedrukt, gewerkt, in elkaar gebogen; *naboeroekoe*, men heeft het in elkaar gedrukt, gewerkt, gebogen.

boeroenga (Boeg. *boeroengëng*), een zeeschelpdier, een lang puntig horentje, v. d. vorm v. e. alikruik, wordt gegeten; de schelpen worden ook in 't bosch gevonden, waar de *memengi* ze heen brengt.

boeroto (vgl. *boeloto*, *woeroto* en Minah. t. *woerotok*), PmB. w. t. v. *nodjo* (muskiet); [zie ook *woeroto*].

boese-boese, nijdas, dadelijk boos wordend, kort aangebonden.

boësegi (Tontmb. *oesëg*), gerommel in den buik, losheid in den buik, waarbij men telkens ten onrechte meent te moeten afgaan, *nakoni langa*, *napoboesege*, *ma'ai kaboeseginja*, hij is aangetast door buikziekte, daarvan is hij los in den buik, hij is erg los in den buik.

boesi, paf! plons! klanknab. van een knal of schot, of v. een val in 't water; *meboesi*, knallen, plonzen, paffen, *meboesi panagoentoe*, de geweren knallen, *peboesi ntjoerodado*, het paffen, schieten der soldaten; *tepapo-boesi kajoekoe manauoe*, met een plof vielen de kokosnoten neer.

woeboesi ndji komponja, plons! kwam (het zwaard) in zijn buik, *woeboesi ri oeë katoe-doenja*, plomp! kwam hij in 't water neer.

pangaboesi, het in den grond dringen van 't zwaard waarmee men een hond bij 't wicelen den kop heeft afgehouden, zoodat het zwaard een snede in den grond geeft (Measa 76, 66).

boeso-boeso (vgl. *boesoli* [en Mor. *boeso*]), gezwollen door veel ingepropt eten; dik, mollig; *boeso² koronja*, zij heeft een mollig lichaam; *moboeso² mangkoni*, *be sako tepo'inosa*, den mond volproppende bij 't eten, zoodat men niet kan ademhalen; *dja napoboeso² pangkoininja*, hij gebruikt zijn eten maar om zich den mond vol te proppen.

1. **boesoe** (vgl. 1. *woesoe*, *woentjoe*, *boentjoe* en Ibat. *boesoj*, Ilk. *boesor*, Pang. *boesoe* „vijand”, Boeg. *moesoe'*, Mal. *moesoeh*), de dwarsbalken die horizontaal loopen tusschen de dakribben (*kaso aja*), om deze uiteen te houden; *moboeso*, kleederen wasschen, door ze in 't water te duwen en in elkaar te drukken, om 't vuil er uit te wasschen, *saboe ndapoboeso²ka rengko*, zeep om er de kleederen mee uit te wasschen; *naboeso² poedjoe ngkoronja*, zij wascht hare kleederen; *maboeso* *taoe*, de menschen doen ophouden; doen stilstaan, waardoor ze op elkaar geduwd worden; *teboeso*, opkomen,

zich opgemaakt hebben, oprijzen, v. menschen die in menigte opstaan en heengaan, of tevoorschijn komen om een overval te doen, *teboeso* *Rano*, het Meer komt op, het water rijst.

maboeso, *maboesoeli*, voortduwen, induwen, *naboeso* *patana*, *da napantima*, hij duwde den opvangkoker op, om hem te nemen, *wioe naboesoeli ri wojo*, hij duwde de pakjes rijst in den bamboe-koker; *meboesoeli*, aandringen, *taoe mesingara meboesoeli*, de manendeschuld-eischer dringt aan, maant met aandrang.

maboesoelaka, vooruitduwen, zooals iets dat men aanbiedt, bv. als betaling, *taoe samba'a naboesoelaka*, *da napasompoka indanja*, hij bood een slaaf aan, om er zijne schuld mee te betalen, *lelewaro naboesoelaka noe ananggod* *oenenja wailo'oe*, *da napojokoe*, van de *lelewaro* duwen de kinderen het merg naar beneden, om er armbanden van te maken; *meboesoelaka*, zich zelf afduwen, bv. met de beenen v. d. wal, als men wil zwemmen.

mampoboesoeka, hetz. als *maboesoelaka*; *mampoboesoeka langari*, een verzoeningsgeschenk aanbieden.

mamoeso, met zijn velen iemand vervolgen, oorlog voeren; *mampamoesoeki taralapa*, een vluchteling achtervolgen; *mombepamoesoeki*, elkaar beoorlogen.

2. **boesoe** (uit het Boeg. *boesoeng*); *maboeso*, een opgezwollen buik hebben, *be da koepo-maboeso mampepate siko*, ik zal er geen gezwollen buik van krijgen, als ik je doodsla; *kaboesoenga*, een opgezwollen buik gekregen hebbende, doordat men zich heeft schuldig gemaakt aan 't overtreden van verbodsbepalingen.

1. **boesoeko** (vgl. 2. *boesoe*), n. v. e. ziekte, die het voorspoedig opgroeien tegenhoudt, *ananggod* *nasoko boesoeko*, *molengko² woekoe oesoenja*, het kind is aangetast door b., zijne ribben gaan op en neer.

2. **boesoeko**, een eetbaar zeevischje.

boésoli (vgl. *boeso²*), vleeschknobbel, vleeschwoekering; *keboesoli*, met vleeschknobbels behept; *meboesoli*, builen, knobbels vormen, bultig worden, zooals een been dat bij 't kuitschoppen hard geraakt is.

boeta (IN.), blind, *i Boeta*, de Blindeman. *boetamo rajakoe*, ik weet geen raad meer, *boetamo welakoe*, mijne wond is genezen, *boeta manoe*, slecht ziende, *ajapa boeta*, katoenen stof, die geheel verkleurd is.

*moboeta*², de oogen sluiten, zich blind houden, *dendeloe mpoboeta*², *ber'e ana mantanja*, onbeschaamd, tot blindheid toe, zonder oogappels (zonder waardigheid); *tepoboeta mata ntaoe*, de oogen der menschen raakten verblind, *tepoboetamo eo*, *re'e limoe molioe*, de zon is verduisterd, er gaan wolken voorbij; *koepoboetakamo taoe setoe*, ik hield dien man voor blind; *meboetanaka*, zich blind maken, door de oogen te sluiten.

boete (vgl. *woete*); *maboetesaka*, heen en weer schudden of slingeren, zooals bv. iemd. doet met een ander die zich aan hem vasthoudt en dien hij zich van 't lijf wil schudden; *meboetesaka*, zich schudden, slingeren of omwenden, om zich uit den greep van een ander te bevrijden of zich uit eene omknelling los te maken; *teboetesaka*, heen en weer geslingerd, geschud; *mombeboetesaka*, elkaar slingeren en schudden, zooals twee menschen die met elkaar worstelen.

boetiti [vgl. *woetii*], n. v. e. visch, die zijn buik opblaast als men hem aanraakt; wrat, zooals kleine kinderen vaak op 't gelaat hebben; men denkt dat ze ontstaan uit rijstkorrels, die bij 't eten op 't gezicht blijven kleven.

kadjoe boetiti, n. v. e. boom, wrv. in de verhalen wordt verteld, dat hij zich zelf hooger kan maken.

boeto (soms verward met *boento*, dat in het Bad. „vloek aanbrenghend” beduidt, Nap. *boeto* „testikel, bolgewas”), opgezwollen, v. d. buik, *boeto kompo noe asoe mate*, de doode hond heeft een gezwollen buik, *ne'e noeto'o*² *to'o maniamoe*, *da boeto siko*, spreek den naam van je schoonouders niet uit, dan zwelt je buik op; *mampoboeto*, v. iets een gezwollen buik krijgen, als straf voor onbehoorlijk optreden, *boi koepoboeto*, als ik er maar geen ongeluk van krijg.

memboeto koronja, hij zit goed in 't vleesch. *kaboeto* (ook wel: *kaboento*), boete tot af-

wering van onheil, opgelegd door iemd. die v. anderen iets onheilbrengends heeft gezien, *ane ndakita taoe mokedjoe ri djaja*, *ndapoboeto* (ook wel: *ndapoboento*), *kaboeto* (*kaboento*) *ndaperapi*, als men een copuleerend paar op den weg ziet, krijgt men er onheil van, men vraagt de boete tot afwering v. onheil.

pr. t. *boetoegi* = B. *mampoboeto*.

boetoe (Gor. id., vgl. *botoe*); *maboetoe*, afgebroken, afgeknapt, bv. een touw, een lijn, een tak; *boetoe* wordt dan ook syn. gebruikt met *rapa*, staaltje (afgebroken stukje), voorbeeld, gedaante, *boetoe ewasetoe*, bijvoorbeeld zooals dat, *boetoe ewaimbe'i kabangkenja*? hoe groot is het, bijvoorbeeld? als voegw. is *boetoe*: terstond nadat, nauwelijks, pas, nadat (Mak. Boeg. id.), *boetoe nadonge pa-oekoe*, *madja'amo rajanja*, zoodra hij mijne woorden gehoord had, was hij boos.

siboetoe, van gelijke lengte, hoogte, grootte, goed bij elkaar passend, portuur, *katoempoe pai kasili bare'e siboetoe*, duim en pink komen niet met elkaar overeen, *langkai toe'a damporonggo we'a mangoera*, *he siboetoe*, een oude man gaat trouwen met een jong meisje, ze passen niet bijeen; *siboetoe koro*, *moboetoe koro*, elk een; *kasiboetoenja*, de gelijke er van, in grootte, voorkomen.

taoe meboetoe „mensen die zich zelf afbreken”, hun hoofd van hunne schouders losmaken en daarmee, met de ingewanden er aan hangende, rondvliegen om kwaad te doen, heks, heksenmeester; *meboetoesa*, zich losrukken, zich losmaken of bevrijden uit zijne omgeving; *menggaboetoe*, hetz., alleen in poëzie gebruikt.

maboetoesi, iets afbreken, eene lijn afknappen, *maboetoesi asoe*, de honden voor de jacht in 't bosch loslaten.

maroso baele setoe, *popaboetoe*² *pelta*, die buffel is sterk, een riem zou er van afbreken.

momboetoe (vgl. 2. *poetoe*), afgaan v. e. geweer of kanon (nr. den knal waarmee iets afbreekt).

mampeboetoeka, wdl. „een staaltje v. iets geven”, beproeven, eene poging doen tot iets, *bara da mewali*, *da koepepeboetoeka*, misschien

zal 't lukken, ik zal het maar eens probeeren.

boetoengi (Boeg. *boetoeng*, Mal. *boetoen*, Sang. *bitoeng*, Minah. t. *wi'toeng*), Amp., *Barringtonia speciosa* (Cl. 425), een groote strandboom; *pewoea boetoengi* „als de vruchten v. b.“, n. v. e. sierfiguur. Tor. Atl. hfdst. Nijverheid.

boetolo, of *botolo* (uit 't Boeg. *botolo'*), flesch.

1. **boetoro**, zie *botoro*.

2. **boetoro**, PmB. = *boetolo*, flesch.

boewoe (vgl. 1. *wcoemboe*), de dakbedekking die van boven het dak bedekt en als een lange smalle kap over de nok van 't huis heenloopt; *boewoe koi*, de bamboe-staak, die over de scharen der *kaso's* loopt, onder welke door de pennen loopen, waarmee de *boewoe*-bladeren worden vastgestoken; *lee boewoe*, eene alang²-soort met smalle bladeren; *boewoe ngkarate*, het toppunt v. hoogte, *boewoe ngkatengo*, het toppunt van domheid, *wenoea, ntje'e boewoe ngkalanghati*, de *wenoea*-boom is de allerhoogste.

ndaboewoe banoea, het huis wordt van nokbedekking voorzien, *tabaro ndaboewoeaka, ndapoboewoeaka ala*, met sago-blad wordt de nok der rijtschuur gedekt.

bógari, Tog. = B. *bogati*.

bógati (Mong. *bogad*, verlamming), een epiphytisch gewas, dat er uitziet als fijn mos, met draadachtige bladeren en fijne wortels, waarmee het zich in den bast v. andere boomen dringt, komt alleen voor in zwaar bosch, *taw nasoko noe bogati*, iemand die is aangetast door de *bogati*, waardoor hij hoofdpijn en duizelingen krijgt.

Volg. and. is *bogati* de naam der ziekte die ook *langa* heet, dus een buikaandoening, soort koliek met bloedafgang, straf voor het pissen in 't vuur op den haard (Measa, 75, 71).

[*bogati* beteekent ook: kwal (MS).]

hogoe (Gor. *bohoe*, Boeool Mong. *bogoe*), *Garuga mollis*, Cl. 1610; het hout dient voor huispalen. bladeren en vruchten worden door de *koese* gegeten.

boha (vgl. *wosa*); *kaboha*², met luide stem spreken, veel leven maken bij 't spreken.

boi (Mënt. *boei*, Niass. *böi, böli*, Boet. *boli*, Sawoesch *bole*, vétat. part., Jav. *bélih*, Soend.

bilih), het mocht eens zijn dat, als het eens gebeurde dat (dan zou het jammer zijn), als maar niet, ook in verb. met *ne'e*, laat het niet zijn dat, *ne'e boi noekalingani*, vergeet het vooral niet, *so'o mainti*², *boi lapa*, bind hem goed vast, dat hij niet losbreke, *da koepakoni siko, boi noepokarika*, ik zou je wel willen te eten geven, als je er maar niet vies van zijt, *da ko'e'ioka, boi mbamba, da koesapoe, boi montjo*, zal ik er ja op zeggen, maar 't moest eens een leugen zijn, zal ik 't ontkennen, maar 't moest eens waar zijn.

boibi, het jong v. e. hertzwijn, dat nog zacht v. huid is.

boja (vgl. *bola*, Boeg. *bola*, Austron.), gehucht, nederzetting, uitzwerming uit een moederdorp, dorp zonder tempel; *taw moboja ri antjami*, lieden die een eigen nederzetting hebben bij een manggaboom; *boja* is w. t. v. *baso*, in PmB. van *boroe*.

taboja, nevens *taboroe*, w. t. v. *mboela* (geit).

mombojanaka, zich in den vorigen toestand herstellen, worden als te voren, *mombojanakamo moeni*, hij is weer als te voren.

1. **bojo** (Mal. *bélah*), spleten in het eelt v. handen en voeten, gwl. nawerking van framboesia (*toeki*); *bojo boeta* heet de ziekte als er geen framboesia is voorafgegaan; *kebojo uitikoe*, ik heb eeltspleten in de voetzolen.

Amp. *taw risoei, ribojoti kedje, boei nsoela rapanoempoe*, als iemd. wordt besneden, wordt zijn penis gespleten, een puntig stukje hout wordt er ingestoken.

2. **bojo** (Mak. *bojo'*); *to bojo*, w. t. v. *katedo, tampere* (pompoen); wrsch. bet. *bojo* „rond“. vgl. *bojona*.

bojona (vgl. *biodi*, [2. *bojo*]), w. t. v. *tojoe* (ei, testikel); *mampebojonasi*, w. t. v. *mampetojoesi*, castreeren, lubben; *mabojona*, w. t. v. *maliogoe* (rond).

boka ([Mor. id.]; vgl. *bo'a, boke, bongka, beka*): *maboka*, gespleten, geopend doordat de verbinding is losgeraakt, *bare'e masempa badjoekoe, dja maboka*, mijn baadje is niet gescheurd, maar losgetarnd; *ma(nga)boka*,

splijten, openhalen, *kadjoe naboka ntaoe*, *bare'e poesa maboka paikanja bangke kabokanja*, een stuk hout dat men heeft gespleten, niet doorgespleten, maar ver gespleten; *poga'ata ewa kaboka ngkoekoeti*, onze scheiding is als het gespleten zijn van in elkaar geklopte foeja-lappen, we zijn v. mekaar losgescheurd; *boka mbiuci*, syn. m. *lede mbiuci*, zie *lede*; *badjoe saboka*, één baadje.

meboka, *mebokasaka*, zich splijten, zooals rijpe vruchten wel doen, *woea ngkolomboeto mebokasaka*, kol.-vruchten splijten van zelf; *mabokasaka*, splijten, openen door de randen vaneen te halen, *bokasaka badjoe-moe*, maak je baadje open.

bobóka, poort, v. e. versterking of omwalling, ingang eener omheining; *bente ndabobokani*, eene omwalling die v. e. poort is voorzien. [Missch. staat *boboka* voor *woboka*, vgl. *wobo* (MS.).]

pr. t. *boka* = B. *birá* (splijten); *bokaegi* = B. *bokasaka*; *bokalele*, id.

bókagi, w. t. v. *kajokoe* (kokos).

bókasi (Boeg. *bongkasa'*), Tog., de branding aan de zeekust.

boké (vgl. *boka*, [enz.], *oke* [en Mor. *boké*]), in *to boke*, benaming voor kleine meisjes, wdl. „spleet”; *boké ntabako*, tabaksplantje dat, kort nadat 't geplant is, zich ontplooit, den stengel in bladeren splijt; *maboke*, gespleten; *tebokasaka*, zich komen te splijten, komen vaneen te gaan [voorb. op 1. *pondo*].

bokiki (vgl. *kiki* (MS.) [en Mor. *bokikio*, srt. hoofdzeer]), ontsteking v. d. randen der oogleden, door verstopping der vetbuisjes, waartegen men aanwendt: *katimba* (amomum) op koper geschuurd; dit schuursel legt men op de oogranden.

1. **boko** (Boeg. *boko'*, Mal. *bélang* „rug”; [vgl. *limbokori*, *rimboko*]), vet (oorspr. achterste, bil, zie ben. *meriboko*); *bokonja*, *kabokonja*, het vet, het vette gedeelte, de vetheid, *ma'ai kabokonja*, 't is erg vet; *mantjende kabokonja* „de lengte klimt op tot het dikke gedeelte v. d. arm”, het reikt v. d. vingertoppen tot dicht bij den elleboog; *To Napoe dja ma'i maaja kaboko ntana*, de Napoeërs komen

maar het voordeel van 't land wegnemen; *maboko*, dik, vet, smakelijk, *maboko oeë ngkoronja*, het water der rivier is lekker, *maboko ndoli*, mollig rond, dik en vet; (*ma*)*boko kesa*, *epesi*, dat is nu eens lekker, dat is juist eens lekker voor je! (uitroepen van leedvermaak, bij 't zien dat een ander iets onaangenaams ondervindt); *talaboko*, vetterd, dikzak; *bokoboko*, n. v. e. kruid.

mangkabokoka oele, dik worden of dik blijven ten voordeele van de wormen (die reeds op het lijk azen), gezegd v. e. zieke, die door zwelling of door waterzucht er schijnbaar dik uitziet, maar toch sterven moet; *boko oele*, ziekte waarbij zich dit verschijnsel vertoont.

meriboko (vgl. Nap. *i boko*, achteraan), Meerstr., op den achtersteven staan of zitten, om een vaartuig te sturen, *periboko*, de achtersteven, *bale mperiboko*, de boomstok waarmede de stuurman boomt en stuurt.

2. **boko** (uit het Badj.), zeeschildpad.

1. **bokoe** (Tomb. *wokoe*); *doe'o ndapoi*, *nepa ndabokoe ngkomboeno*, *sabokoe samba'a tali*², vischgebroed wordt in de zon gedroogd en daarna in woka-blad gepakt (het blad is tot een zakje gevouwen), één pakje kost een kwartje.

2. **bokoe**, kort, w. t. v. *ede*; *bokoe ira*, kort v. blad, w. t. v. *wentonoë* (een boom); *djoeja bokoe*², *sarao malodjo*, vruchten v. *djoeja* zijn eenigszins kort, die v. *sarao* zijn langwerpig.

3. **bokoe**, Str. B. (uit het Pal.), de blokken in eene prauw, die in 't B. *tomboekoe* heeten. **bokoë** ([Mor. id.]; vgl. *koë* (MS.)), een groot zoetwaterschelpdier, dat in poelen leeft.

bókogi (Mal. *bokor*), binnenrand of onderrand v. rotan, ter versterking aangebracht aan een zonnehoed of aan een wan.

bókoli (uit het Bob. *bokol*), Amp. Tog., golf, baar; *mosomo bokoli*, de golven zijn gebroken. **bokolima**, repeteer-geweer.

bókoti, fijne rotan-soort van goede kwaliteit.

bola (vgl. *boja* en Boeg. *bola*), pr. t. = B. *banoea* (huis); *toto bola*, ruimte onder 't huis; *pambola*, *popambola*, huis; *ntjoemabola*, het geheele huis vol; *taribola ndekoede*, laat ons opgaan naar hunne huizen.

B. mebolai, eene plechtige wijze van huwen, Tor. II, 21, 25; ook wel w. t. v. *morongo* (trouwen); *pebolai roeangaja*, *pebolai berese pai pebolai roendoe*, er zijn twee wijzen van *pebolai*-huwelijksluiting, die waarbij geschoten wordt en die waarbij niet geschoten wordt; *mabolai taoe*, menschen in 't huwelijk verbinden.

bolaa, PmB., een boom, die zijne bladeren tegelijk verwisselt.

bolabe, pr. t.; *mabolabe*, vervaardigen, smeden, parall. *mangkawajoe*; *pobolabe*, werkplaats, smidse.

bolági (Sang. *lahi*, koppensnellen, Loin. *bolak*, vijand), n. v. d. koppensnellers bij de achtergeblevenen, 't zij bij hunne makkers die niet aan den aanval hebben deelgenomen, 't zij bij de dorpsgenooten die zijn thuisgebleven; als op een sneltocht de verspieters terugkwamen en ze waren tot den vijand doorgedrongen, dan zeiden zij tot hunne makkers: *ndipedjama bolagi*, raakt de koppensnellers aan. [Zie ook *mbolai*.]

bolánaki (uit het Mal. *bélanak*), Mugil sp., soort zeevisch, die in scholen voorkomt.

bólangi (vgl. *balolangi*); *mabolangi*, den nacht wakende doorbrengen, om op iets te passen, *mabolangi apoe*, bij 't vuur waken, om 't aan te houden, *mabolangi wawoe*, opblijven om de varkens uit den aanplant te houden, *mabolangi oni*, tijdens iemands afwezigheid zijne huisgenooten aanspreken om eene schuld v. d. afwezige of om dezen te beboeten; wie dat doet, verliest zijn recht, want hij heeft de voortekenen (*oni*) die den afwezige op zijn tocht begeleidden, bewaakt, ze niet vrij gelaten (Tor. I, 191).

1. **bole** (vgl. *wole* [en Mor. *bolea*, scheiding in 't haar]); *mabole*, door het losgaan der verbinding neerzakkend, uitvallend, *ananggodi mabole*, *tebowo awi*, 't kind zakt er uit, de draagsarong is opengegaan, *mabole taoe morongo*, de echtgenooten zijn uiteengegaan, *mabole*, *tedoengkamo kadjoe ndatowosi*, de omgehakte boomen liggen tegen den grond; *tebolesaka tinowoni*, de boomen op den geroiden boschgrond liggen ter neder.

bolea ntjombori „het uiteenvallen van 't gezin”, boete waarmee de man de scheiding verkrijgt v. zijne vrouw, die hem niet wil toestaan eene tweede vrouw te nemen, Tor. II, 32.

2. **bole**, pr. t. = B. *bali* [zie *laebole*].

a) *botoenja bole ndandanja*, zijne familie en verwanten,

b) *andinja ragilelenja*, zijne jongere en oudere broers en zusters.

bole-bole (uit het Boeg.), goed werkend, probaat, *pakoeli setoe bole*², dat geneesmiddel is probaat.

bóleki, 1) rog (*Raja clavata*), ook de n. v. e. sterrenbeeld; *taono*, *goema ndaboleki*, *nepa ndapaese*, *malorimo*, handvatten, scheeden worden gevijld (met de huid v. d. rog) en daarna geschuurd, dan zijn ze glad.

2) n. v. e. kruid.

bolenga, pr. t. = B. *walenga* (kokosschaal, nap); *mobolenga balengga*, schedels tot nappen gebruiken.

bolengka(ngi), pr. t., hetz. als *baengka*, *balengka*, hoofd.

boléngkori, zie *lengko*.

boleoélangi, een korte grassoort, welker stengels vaak worden gebruikt voor het *mantjela panga* (zie *sela*), *Oplismenus Burmannii* (Cl. 2497).

bole ntooema, hetz. als *wondo ntooema*, een kruid dat als geneesmiddel tegen schurft dient.

boligi, pr. t., parall. m. *salisi*, scalp, schedelhuid.

bolilángani, een zeevogel, met langen snavel en korte pooten.

bolili, pr. t. = B. *walili*, omkeeren; *ami da ntebolilimo*, wij zullen omkeeren, terugkeeren.

bolinde (of *angga poi*, zie 1. *angga*), de geest v. iemand wiens kop is gesneld en die voortdurend jankt om 't verlies van zijn hoofd, zoodat men bang voor hem is; zijn bloed wordt bliksem (*Measa* 75, 112); *lamoá bolinde*, benaming van de *pokae* (de kwaadverdrivende boom op de akkers), omdat deze vaak uit 't bosch werd gehakt en op den akker werd geplant, waar hij stierf en dor bleef staan; *penai bolinde* „geestenzwaard”, drie

samengebonden bladnerven van kokos- of suikerpalm, waarmede men geesten v. lieden wier kop is gesneld, verjaagt (Measa 76, 92); *djole bolinde*, maïs met gele en donkerbruine korrels, welke laatste heeten te zijn ontstaan, doordat het bloed v. e. *bolinde* er op gesmeerd is; groote soort, men heeft er geen afkeer van.

bolíngoni (vgl. *woringi*), liedjes, van 4 regels; de 3^e en 4^e zijn de parallellen v. d. 1^{en} en 2^{den}; elk paar regels heeft zijn eigen rijmklank; soms zijn r. 3 en 4 geheel gelijk aan 1 en 2, doch met andere woordschikking (zie Tor. III, 505—524); ook wel syn. met *laolitani* (verhaal, vertelling); *mobolingoni*, versjes van de genoemde soort zingen ('t geen men alleen doet tijdens 't rijpen der rijst), een verhaal voordragen (waarbij vaak wordt gezongen); *mabolingoni ngojoe*, een liedje zingen op den wind.

boliwo, zie *liwo*.

bolo (vgl. *wolo* en Bad. *baló*), gat, opening, *bolo taucoea* (wespegat), het gaatje in de *ree*², dat men met den vinger opent en sluit, *bolo kangaro* (papegaaiegat), *lupus*, neuskanker, *bolo ngkaso*, de gaten in de dakribben, waardoor de daksparen loopen; *bolo*², met gaten, hol; *mabolo*, hol, met gaten, *mabolo*² *tanggoede*, de nek bij het achterhoofd is min of meer hol (teeken v. gierigheid); *kabolonja*, holheid, holligheid, holte, *lae kabolonja*, daar is eene holte.

pabolo koera, de steen dien de pottenbakster gebruikt, om een pot van binnen hol te maken; *mampakabolo*, uithollen, hol maken; *ma(nga)boloti*, een gat in iets maken, *Poeë mPalaboeroe mangaboloti talinga pai engo*, de Heere Formeerder heeft de ooren en den neus v. gaten voorzien.

mbolo mesoewoe, plotseling kwam hij te voorschijn; *kambolo*² *paso*, de damp komt er voortdurend uit; *membolo*, zich door eene opening begeven, door een gat kruipen, *pangaoengkoer nTo Napoe Morengkoer*, *membolo toeama, we'a napalaika*, toen de Napoeërs M. belegerden, vluchtten de mannen door een gat in de dorpsheining, de vrouwen lieten zij achter.

timbolo, gat, hol, *timbolo mbalesoe*, muizenhol.

PmB. *bolo ngkosoe*, een struik die in moerassen groeit.

Amp. *bolo ngara*, *lupus*, *kasaa ntja mangika engomoe bolongara*, *marosi jaoe*, hoe komt je neus door *lupus* aangetast, hij stinkt; *pambolo*, venster.

bolobíangi (Boeg. *polobia*, Sa'd. *ma'biang*); *mobolobiangi*, wichelen, door *wichelkunst* de toekomst uitvorschen (Tor. I, 418).

bolóbosi, soort worm, die gerookte visch of *doe'o* aantast, donker v. kleur, m. e. harig lichaam.

boloe (vgl. 1. *wojoe*), plooi, biz. v. d. sarong zooals de vrouwen in PmB. en de Berglandschappen die dragen, een- of meermalen geplooid hangende over den sarongband om 't middel, *topi ndaboloe*, een aldus gedragen sarong (afb. Kaud. Cel. Ob. I, 284); *moboloe topi nTo Poe'oe mBoto*, de sarongs der PmB.-vrouwen staan uit in plooiën, *moboloe pulinja*, hare wangen vallen in plooiën; *meboloe*, uitpuilen, *meboloe komponja*, zij is zwanger.

boloeke, veelprater, kletskaus, iemd. die aldoor praat of 't zelfde vertelt of aldoor vraagt.

boloeleoe, pr. t.; *moboloeleoe ri patu*, over de planken loopen.

boloembœ (vgl. 1. *boembœ*), een groote *baso* (rugmand), niet geschikt om gedragen te worden, maar vroeger veel gebruikt om er allerlei in te bergen; er was een deksel op.

boloesoe (Boeg. *baloesoe*, Mong. *bolesoe*), schelparmbanden (*jokoe*), ten getale v. 2 of 3 aan de polsen gedragen; *ane moboloesoe tave*, *da re'e ojotinja*, *boi mombedengkoer boloesoe*, als iemand meer dan één schelparmband aan één pols draagt, dan is er een armband (v. rotan of iets soortgelijks) tusschen de armbanden, opdat ze niet tegen elkaar stooten (en breken); *pole (simpole) boloesoe*, zie *pole*.

bolola (vgl. *bola*), een vlechtsel v. d. vorm v. e. peperhuis, om er den kooklepel enz. in te steken, hangt aan een stijl v. het haardrak; ook in de *lobo* aan een stijl, ter bewaring v. d. trommelstukken.

bololaia, L. = P. *balolaia*, zie aldr.

bolombóari (vgl. 1. *boa*), met wijde opening, *bolomboari welanja*, hij heeft eene wijd gapende wond, *wojo setoe bolomboari*, die bamboe heeft eene wijde opening.

bolómbongi (vgl. *balamba*); *mebolombongi*, verkwistend met iets omspringen, *laeembe napebolombongika*, *nawai mpakaria*, met de sirih springt hij al te ruim om, hij geeft ze te veel weg; *mobilombongi*, eene soort versperring oprichten (die dan *bolombongi* heet) bij het *mebolai* (zie *bola*), om den bruidegom, als hij in optocht doorkomt, een geschenk af te vragen, eer hij doorgelaten wordt (Tor. II, 21).

bolompoeqi, Tobj. n. v. e. kruid.

bólongi, Amp., trom; *mobilongi*, trommelen, bv. bij het *mowerake*; *rabolongi*, geslagen worden.

bolóngkoeri (vgl. *longkoe*, [*bolongkori*, *bonongkori*, *boenongkori*]); *mebolongkoeri*, op luiden toon spreken, bv. tot iem. wien men iets te verwijten heeft, of met het doel om gehoord te worden door een derde, voor wien de woorden eig. bestemd zijn; *ma(nga)bolongkoeri*, *mampebolongkoeri*, op luiden toon toespreken, *napebolongkoeri To Napoe, nato'o: ane koerata taoe mantima goakoe, da koetawala*, hij sprak op luiden toon (tot een ander) over de Napoeërs en zeide: als ik iemand aantref die mijne maïs steelt, dan steek ik hem dood.

bolongkori, zie 2. *longko*.

bolonta, spilziek, te weinig zuinig, onnadenkend met de dingen omspringend, *manto'o to'o manianja napobolonta, maoe maria nakoni be mabosoe*, door het uitspreken van den naam van zijne schoonmoeder is hij gekomen in den toestand v. e. verkwister; al eet hij veel, hij wordt niet verzadigd; *mabolontanaka*, verkwisten, verspillen.

bóloli (vgl. *balasi* en Mal. *balas*. Jav. *walés*). wat als vervanger of ruilmiddel dient. *bolosinja*, het vervangmiddel, ruilmiddel, de vervanger; *mabolosi*, iets verwisselen, vervangen, door iets van gelijke soort of v. gelijke waarde; *mombobolosi*, elkaar verwisselen, vervangen;

mbobolosi, dikwijls vervangen, verwisseld geworden.

bolowoejoe (vgl. *wojo woejoe*), P.; *rabolowoejoe*, gladgeschuurd worden, bv. met bamboe-bladeren of andere harde bladeren, *totoea rabolowoejoe*, de plank voor 't kloppen v. boomchors wordt gladgeschuurd.

1. **bomba** (Mal. *bémban*, Jav. *bamban*, Boeg. *bampěng*), *Maranta dichotoma*, Cl. 2187, eene plant welker geheel gladde en rechte stengels spreekwoordelijk zijn, *bombapa lionja, bare'epa kono ntjagala*, zijn gezicht is nog glad, nog niet door pokken aangetast; *bomba* als geneesmiddel, Tor. I. 406, om te wichelen. II, 204, 357; gespleten *bomba* dient om mandjes van te vlechten, heiningen te binden en atap te rijgen, *ata ndabombai, ndabombangi*, atap wordt met *bomba* vastgeregen; verder: *mabombai*, met grove steken naaien, rijgen (v. katoenen stof); *salana bomba²*, een met goud- en zilverdraad doorstikte broek.

2. **bomba** (vgl. *bombali*); *mebombalaka*, zich tegen iets aanslaan, zooals eene slang die geslagen wordt zich tegen den grond slaat; *mabombalaka*, iets tegen den grond slaan, bv. om het plat te maken; *tebombalaka*, tegen iets aangeslagen, tegen den grond geslagen.

bombaboela, soort geweven goed, uit Rongkong afkomstig.

bombaisi, n. v. e. boom.

bombajoe, zie 1. *wajoe*.

bómbali [vgl. 2. *bomba*]; *mebombali*, slaan, met de hand of met eenig voorwerp; *mabombali*, iets slaan, *nabombali inodo*, zij bewerkte de boomschors met een knuppel.

bómbangi (Str. B., uit het Boeg. *bombang*), golf, baar.

bombeoe, groote soort sprinkhaan; de eieren worden aangewend tegen incontinentia urinae (Measa 75, 63).

1. **bombo** (vgl. *wombo*): *mabombo*, gekneusd. *mabombo ri rajaanja*, inwendig gekneusd. *taripa manawoe, mabombo ri oeninja*, een gevallen mangga, v. binnen gekneusd, *kadjoe mabombo, nabombosi ngkasikadjoenja mampere*, een beschadigde boom, beschadigd

door een anderen boom die op hem gevallen is.

2. **bombo** (Nap. *wombo*), bloemknop, ook wel w. t. v. *sese* (bloem); *bombo mpoeso*, de knopvormige vrucht v. e. *Amomum*-soort, die een langen steel heeft, vdr. dat *bombo* vaak syn. is met *poeso*, [zie ook *soelajo*]; *mobombo*, knoppen dragen, als w. t. bloeien, bloesems dragen.

homboekoe, zie *woekoe*.

bombojoe, zie 1. *wojoe*.

bómboli (vgl. 1. *bobo*), Str. B. (uit het Saoes.), dom, onwijs.

bombonóko (Meerstr.), dez. mand als *pamoena*, *kambimbo*.

bonátangi (vgl. *binata*, [*binatangi*]), Amp. w. t. v. *wawoe* (varken).

bonátí, dez. boom als *donato* en *kamoni*.

bonda, Amp.; *mabonda eo*, de zon komt op; *kabondanja*, het Oosten.

bonde (Loin. *bondoí*, Tonsw. *bondoí*), droog rijstveld, waarin geen godsdienstige gebruiken worden verricht, ook: een veld dat voor den 2den keer wordt gebruikt, in P. een alg. naam, syn. m. *podjamaa* (Tor. II, 239); *mobonde*, een akker aanleggen, zonder godsdienstige verrichtingen; *ma(nga)bondesi somanja*, het erf van zijn huis beplanten; *na-bondesi mara*², hij zuiverde het (stuk grond) geheel van onkruid; *mampobondeka towoe*, voor het planten v. suikerriet den grond schoonwieden.

motalibondé, gezamenlijk of naast elkaar akkeren, akkerburen zijn.

bondi, pr. t., onbewegelijk, roerloos en sprakeloos.

a) *ne dja bondi ndoë*², weest niet onbewegelijk,

b) *ne dja oendo*²*mele*, blijft niet stil zitten.

a) *djamo bondi ndoë*², ze zijn maar onbewegelijk,

b) *djamo oendo*²*mele*, ze blijven maar stil zitten.

rabondi-ndoënakamo (Tor. III, 684, 180), er worde mee opgehouden.

bondjil, w. t. v. *bokoë* (zoetwaterschelpdier).

bondo, in *to bondo*, w. t. v. *boengoe* (srt. visch).

bóndori (vgl. *wondo* en Boeool *buwendogoe*, vloed), uitgezet, opgezwollen, v. d. buik; *mebondori*, zich uitzetten, opzwellen.

bone (Boeg. id., O. Jav. *hëni*, Sang. *ëne*, Gaj. *one*; [vgl. *boni*, *wone*, *one*]), zand, *bone lanto*, drijfzand, *bone oti*, zandbank die bij eb droogloopt, *bone mbaro*, grond die bestaat uit klei, gemengd met zand.

kebone, zanderig; *kabone-bone*, verstopt door zand (zie ook *ben.*); *djaja ndabone*, een weg die met zand is opgehoogd.

sabone, eene (niet algemeen bekende) uitdrukking voor 100.000; *liemo sabone*, *popabone*²*mo*, 't is meer dan 100.000, tot ontelbaarheid (als 't ware zand) toe; *napobone*²*ntana*, *tepapobone*²*ntana pae*, de rijst beschouwt men als, wordt gelijkgesteld met zand v. d. grond (zooveel is er); *sawi ri kabone*², gestegen tot ontelbaarheid, in poëzie, van een rijken rijstoogst.

boneagi (vgl. *bone*, *boeniagi*, en den plaatsnaam *Boneaka* op het eil. Peling), zandbank.

pr. t., zand, asch, stookplaats.

bonebala (uit 't Boeg. *bone bala'*), losse vrijster, tijdelijke minnares; *napobonebala nto poweloea*, een doortrekkende reiziger heeft haar tot losse vrijster gehad.

bonei balo, pr. t. = B. *tabo boeja* (witte kom).

bonene (soms *boenene*, vgl. *sene*, [*woenene*]); *mebonene*, zich de dingen aantrekken ([missch.] wdl. „er van uit elkaar gaan”, vgl. *boengere*, *boenge'a*), zich bekommerd maken; *mampobonene*, zich bekommeren, bezorgd maken over iets, *silaoe rongonja madjoe'a*, *be sako napobonene*, daar ligt zijne vrouw ziek en hij trekt het zich niet eens aan, *ane koedonge*, *da koepobonene*, als ik er van hoor, zal ik 't ter harte nemen, *dja kajori noepobonene*, ge zijt maar op versjes uit.

bonewe, Amp., de balken die in 't B. *pantoeke* heeten; zie *toeke*.

bonga (vgl. *benga* [enz.] en Jav. *wënga*); *bobongaa*, wijd geopend, wijd v. opening.

Mongisi Longa (n. v. e. meisje), *motogantja bonga*², M. L. die wijde armbanden draagt.

mabongati, eene opening in iets maken,

mabongati jondo, een brug opbreken, *waja ndabongatika baeola*, de heining wordt opengebroken voor de buffels.

timbonga; *ndatimbonga*, syn. m. *ndabongati*, opengebroken worden, bv. een heining of een wand.

lombonga (wrsch. uit *bolombonga*). *jombonga*, doorgang, opening tusschen twee steilten, bergwanden, hooge oevers of randen, opening in een graf dat niet werd dichtgegooid, maar met een vloertje gedekt, waarop aarde werd gestrooid; door die opening liet men spijs voor den doode neder; *melombonga*, opening, doorgang vertoonen, *pelombonga*, opening; *malombongani*, opening, doorgang maken, *waja ndalombongani*, *napolioe baeola*, in de heining maakt men eene opening, opdat de buffels (er) kunnen doorgaan; *manoe ndalombongani*, *ndajombongani*, boven den snavel (door de neusgaten) v. d. kip wordt een stukje bamboe (*lombongani*) gestoken, waardoor de kip belet wordt om op te kijken naar de rijstaren of de opgestapelde rijst in 't veld, zoodat ze alleen op den grond voedsel zoekt.

Amp. *limbonga* = B. *lombonga*.

bongge (vgl. *pongge*), gezegd v. hoenders, die dun in de veeren zitten en geen staart hebben.

tebongge woli, zegt men v. e. vloek of vervloekten toestand, die niet meer verandert, *poeloroemo mpalioe*², *sako makoempoenja mampotebongge woli*, hij is voorgoed vervloekt, zelfs zijne kleinkinderen zijn daardoor onder den vloek geraakt.

bonggo (vgl. [2. *bongko*], *boengkoe*, enz., [1. *bangka*, enz., 1. *onggo*]), gebukt, krom; *mobonggo*, bukken, gebukt zitten of loopen; *mabonggosi*, *mampobonggosi we'a*, eene vrouw besluipen, nachtelijke vrijerij met eene vrouw plegen, *mabonggosi lagiwa*, een hert besluipen; *mobonggosi*, nachtelijke vrijerij houden.

*kabonggo*², zich aldoor bukkend.

bongi (vgl. *wengi*, enz.), pr. t. = B. *wengi* (nacht, duister); *mobongi* = B. *mawengi* (nacht, duister), *maroembongi*, id.; *ntesabongi*, *ntesa'ando*, bij nacht, bij dag.

bongka (vgl. *boka*, *wongka* en Mal. *bongkar*); *ma(nga)bongka*, uit elkaar halen, vaneen-

halen, *mabongka madoeë*, een doerian vaneenhalen, *mabongka ombo*, den rouw ontbinden, den rouw opheffen; voor het onwettig opheffen of schenden der rouwbepalingen werd de boete *bongka ombo* gevraagd (Tor. II, 102); *mabongka Dongi*, met een gemeenschappelijke vischpartij de rouwbepaling opheffen, die den plas Dongi voor de vischvangst afsloot; *ndabongka ira mpobatoea wawoe*, de bladeren waarop het varkensvleesch is kleingehakt, zijn uit elkaar gehaald, verstrooid; op de jacht geschiedde dit met de woorden: *koebongka raneo*, *koebongka naipoea*, ook morgen en overmorgen zal ik bladeren uiteenhalen (buit behalen), Tor. II, 359; *mabongka ira* heette ook het *motoë*, 't woord voeren op een tempelfeest na het eten (als de bladeren werden opgeruimd), door een hoofd, dat van den afgeloopen sneltocht vertelde, bevelen gaf, enz., Tor. I, 241; *kami dja noebongka*, je haalt ons maar uiteen, laat ons niet bijeen blijven; *tebongka*, uiteengehaald, verstrooid, *tebongka taoe*, de menschen zijn uiteengegaan, *tebongka taoe mate*, het lijk is ontbonden.

bongkasi, P., eene ziekte die zich openbaart in het splijten der huid van handpalmen en voetzolen, ook gebruikt voor 1. *bojo*; *mabongkasi*, uiteenhalen, *mabongkasi oeani*, de bijen uiteenjagen, *wawoe sangkajali woejoenja*, *ndabongkasi*, met dat de haren van 't varken er af zijn, wordt het uiteengehaald.

bongkara, Str. B. (uit het Boeg. *bongkara*); *mabongkara balango*, 't anker lichten; *pabongkara balango*, toovermiddel, gew. een formulier, waardoor een vastgehaakt anker kan gelicht worden; ook is zulk een middel goed om eene vertraagde geboorte te bespoedigen. Tor. II, 47.

1. **bongki** (Mal. *bēngkil*); *tebongki*, naam v. e. ziekte-toestand, bij menschen die opeenhooping v. bloed hebben, bv. door al te zware inspanning, *tebongki korokoe*, *tebongki jakoe*, ik heb opeenhooping van bloed; *taoe mangkeni anoe manee*, *ntje'e ganggara katebongkinja*, menschen die zwaar dragen, die hebben spoedig last van bloed-opeenhooping.

2. **bongki**, n. v. e. boom met onbruikbaar hout.

1. **bongko** (vgl. 1. *bangka*, [enz.] en Bad. *bo- ngko'*, stinkend), rot, bedorven, v. vleesch of visch, *bongko apoe* (vgl. *boento*), oppervlakkig gerookt of gedroogd, van visch of vleesch, zoodat het binnenste rot is.

2. **bongko** (vgl. *bonggo*, enz.), Amp.; *malibo- ngko*, krom, gebogen. [Zie ook *libongko*.]

bongkóli, sarongband, vaak een kralensnoer, waarmee de vrouwen in PmB. hare aan den bovenrand geplooidde sarongs opbinden; lijf- band der priesteres, vaak een reep katoen, hier en daar dichtgesnoerd, waar er toover- middelen in gewikkeld zijn; [*rabongkolini topi* (PmB.), de sarong wordt met de *b.* ge- bonden (MS.)].

bongkoroe, zie *koroe*.

1. **bongo** (vgl. *bangali*, *bongola*, *wongo*), doof, zonder dat 't oor ziek is.

2. **bongo** [Mor. id. „slaan“], Str. B., *bongo noe dio*², de klepel eener klok.

Amp. *mebongo*, slaan; *mabongo* 'taoe, iemd. slaan.

bongola (vgl. 1. *bongo*, *bangali*, *wongo*), onwijs, dwaas, ongevaarlijk gek, *bobongola rajanja*, hij is een beetje gek.

bongononi, Todj., n. v. e. kruid.

boni (vgl. *bone*), hoofdvuil, haarschubben, *boni mantotosi wogjoekoe*, de haarschubben vernielen mijn haar.

bono (vgl. 2. *woenoe* en Tontmb. *woe'noet*), eene ficus-soort (Cl. 1534); de bast is geschikt tot draagzeelen en om er touw van te draaien, de vruchten zien er uit als geitenkeutels. De bast v. d. *bono* wordt zóó afgeklopt, dat hij gaaf blijft en dient dan om er sago-meel in te doen, vdr. dat een vat voor sago v. suikerpalmladeren, *balabati*, *tongki*, *samere* of iets derg. ook wel *bono* wordt genoemd [vgl. echter Mong. *bonoe*, indoen (MS.)].

mebono, 1) *bono* halen; 2) ruim, wijd zijn, als een sago-vat, *tambangoni ndawali-bangani*, *napebono moeni*, het hoofdkussen wordt weder gevuld, opdat het opnieuw omvangrijk zij.

Amp. *bono*, bos, *pae simbono*, één bos rijst.

bonoeo (vgl. *banoea*, enz.) of *bonoeoki*, een gang v. tunnelvorm of een horizontaal gat, ook wel een open goot, die uit een kom, een hol

of een gat loopt, waarin men bv. de visschen drijft uit een grooteren plas, om ze met de hand te vangen; zulk een *bonoeo* is soms natuurlijk, soms gegraven; ook de zijgangen of de vluchtgangen in muizenholen heeten *bonoeo*, evenzoo de ettergangen die in eene wond uitkomen; *mobobonoeo timbolo mbalesoe*, *nabonoeoki ntoempoenja*, het muizenhol heeft zijgangen, de muis heeft er haar hol van voorzien. *Bonoeo* (*ki*) is ook w. t. v. *soeno*, *soki*, hoek.

bonoë ragi, pr. t., maïs.

bonóngkori (vgl. *boenongkori*, *bolongkoeri*, [*bolongkori*, *tanongko*]); *mabonongkori*, tegen, op iets kloppen, *ndabonongkori kadjoe*, er wordt tegen een stuk hout geklopt, bv. om apen te verjagen, *ne'e noebonongkori teolakoe*, *boi teto-ntosaka banganinja poera*², klop niet zoo tegen mijn kalkkoker, opdat niet alles wat er in is worde uitgestort; *mabonongkori taoe*, tegen iemd. opspelen, uitvaren, aangaan.

bonta, Str. B., plank, lat of stuk hout, tot zitplaats dwars in eene prauw gelegd; *bontani mpaoe*, 't een of ander dier dat geslacht of gegeven wordt, om bespreking eener zaak te verkrijgen, dus „zitplaats voor de bespreking“; *baela ndaroro*, *ndapobontani mpaoe*, een buffel wordt toebereid, om te dienen tot „zitplaats der bespreking“; *ndabontani pogo*, er is vastgesteld om welken prijs het godsgericht zal gehouden worden.

bontawe (vgl. *gontawe*), eene stelling van twee paar stokken, in x-vorm tegenover elkaar geplaatst, met een horizontalen stok er over, soort schraag dus, om er hout, bamboe, hoofdkussen, slaapmat, of wat ook op neer te leggen; *winaloe ndabontaweni*, bamboekokers met rijst, gelegd op zulk eene stelling.

bontinge, een zoetwatervis, Adrianichthys Kruytii, ongev. 1 span lang, met witten buik en zwart met goudgelen rug (beschreven en afgeb. Weber, bl. 205), w. t. *sendewera*, [*tantjendewera*], *la'inge*.

bontingo, weervlekken, vlekken v. vocht; *ke-bontingo*, met weervlekken, met het weer er in.

bontje (Par. *ose*, Pobat. *onje*), rijstepap, niet

droog gekookte rijst, *bontje ndaripoe*, vrij hard gekookte rijstepap, *bontje ngkakoe*, eenigszins zachte rijstepap; in PmB. is *bontje* w. t. v. 1. *pae*, 1. *wea*, *kina'a*; *oeë bontje*, rijstewater, ook wel: het lijkvocht in den mond v. e. doode.

mobontje, rijstepap maken, *mampobontjeka ananggodì*, rijstepap maken voor een kind; *ma(nga)bontjeka*, tot pap maken voor, *wea ndabontjeka ananggodì*, gekookte rijst wordt tot pap gemaakt voor het kind; *pae ndabontjei*, *ndabontjeni*, de rijsthalmen worden in rijstepap gedoopt (om ze te voeden, Tor. II, 255); *mabontje*, pappig, brijig, *mabontje djilanja*, zijne tong is wit beslagen.

montje-montje, licht, helder v. kleur, duidelijk te zien, *montje² rangi'i*, *ewa bontje kaboejanja*, het zand is licht v. kleur, zoo wit als rijstepap.

bontji (Mong. *bonsig*); *ma(nga)bontji*, openrijten, splijten, opensnijden, *nabontji i ntjando komponja*, de dokter sneed hem den buik open (opereerde hem in den buik), *pelanja nabontji ndoei*, de dorens reten zijne huid open; *mabontji*, opengereten, *naroentjoepaka rombe*, *mabontji*, zij stampte den zak op den grond en hij reet open.

bontjingi (Mong. *bosing*, Tom. *boensili*, Jav. *badjing*), Tog., eekhoorn.

bontjo (Bad. *boso'*, heining, Boeg. *bo'tjo'*, gordijn), hok, stal voor huisdieren, valhok, omheinde val, *bontjo ndangisi*, *nalengko noe garanggo sajombonja*, *meroentjoe ngisinja*, een val wordt van een valluik voorzien, een krokodil beweegt de lijn er van, het valluik valt neer; *bontjo* is ook w. t. v. *waja* (heining); *mobontjo*, een hok, eene heining maken; *wawoe ndabontjo*, een in een hok opgesloten varken.

bontjoroeroe, zie 2. *roeroe*.

1. **bonto** (vgl. *bontoe*), in *tali bonto*, haarband der vrouwen in PmB. en de Berglandschappen, bestaande uit een hoepel v. bamboeschil. Tor. II, 220.

boeja napebonto² (pr. t.), het speeksel-schuim komt hun op den mond (MS.).

2. **bonto** (vgl. Mak. *bonto*, berg, Boeg. *botto'*, bovenste deel), hoofdentitel bij de To Am-

pana, onder den vorst v. Todjo; ook een titel op Boeton en in Mori.

bontoe (vgl. 1. *bonto*), hoepels v. boomschors of rotan, die ten getale van 10 tot 20 in verschillende wijdden binnen de nog weeke wanden v. e. draagmand (*baso*) worden gelegd, om er den ronden vorm aan te geven; ze worden er later uitgenomen; ook de hoepel die den breeden rand v. d. mond der *baso* vormt; *talinga ndabontoe* of *ndabontoeni*, oorlel waarin een gat wordt opengehouden (door een opgerold *tole*-blad); *laero ndabontoenika baso*, met rotan wordt de draagmand v. binnenhoepels voorzien.

1. **boo** (vgl. 1. *woo*, [*mboo*, *moo*], roepwoord, *boo lamoa sindate*, o goden daarboven! *meboo*, roepen; *mampeboo*, soms *maboo*, iemand roepen, *napeboo*, *naboo ana majoenjenja*, hij riep zijne slaven; *mampebooka*, roepen om iets, *noendjaa noepebooka jakoe*, waarvoor roept ge mij? *mampebooka oeë*, roepen om water, *bere'e djaja da pampebooa*, er was geen middel om hem te roepen; *mombepeboo*, *mombepepeboo*, elkaar roepen.

2. **boo** [Mor. *boo*, *woa*], Amp., rot, verrot.

bo'o (Mal. *bohong*), Amp., niet willen, *bo'ongkoe*, ik wil niet, *bo'onja*, hij wil niet.

bo'o-bo'oti, dicht bewolkt, met wolken bedekt v. d. zon.

booe (vgl. *baoe*), *Ophiocephalus striatus* (Mal. *gaboës*), de slangenkopvisch, de meest gewone zoetwatervis op Midden-Selebes (Weber, bl. 206), w. t. *wajawo*; *booe popongge*, eene biz. soort, Tor. I, 52; *kebooe koro oeë se'i*, in deze rivier is veel *gaboës*.

bopoe, een woord om honden mee te roepen (de eerste lettergreep wordt vaak lang gerektd); *mebopoe*, dit geluid maken.

bora, pr. t. = B. *woro*; *pobora langi* (hemel-doorboorder), zwaard. Zie ook Tor. I, 374.

boraki; *maboraki*, overlans doorgespleten, bv. een proppenschieter, een te zwaar geladen geweer, *maboraki koera*, de kookpot is middendoor gebarsten.

borame, zie *rame*.

borata (Boeg. *baratény*, Sang. *bahateng*), de dwarsliggers of uithouders waaraan de uit-

leggers of drijvers eener prauw zijn bevestigd; *poele borata*, een haarwring die zijwaarts uitsteekt; *ambarale ndaboratani*, een feestmast die van dwarse armen is voorzien.

bore (vgl. *wore*); *mabore*, ontdekt, openbaar geworden, v. e. geheime vrijerij, *mabore pedengkasinja ri pompakareme*, bij het tot den morgen blijven van den man is hunne vrijerij openbaar geworden; *ana ngkabore*, een kind door welks geboorte de vrijerij der ouders aan 't licht is gekomen.

maboresimo tinowoni, de plekken waar de boomen geroid zijn, komen goed te zien.

bori [Mor. id.], spleet, barst, in de huid of in de schil van vruchten; *mebori*, zich splijten, bv. de schil v. e. pisang; *mabori*, *tebori*, gespleten, *tebori tana*, *narara ndeme*, de grond is gespleten, doordat de zon er op gebrand heeft.

boribisi; *maboribisi*, sago, gewikkeld in sago-blad dat met eenige pennetjes wordt vastgestoken, boven het vuur bakken, waartoe ze op een rakje wordt gelegd.

borie, pr. t. = B. *koeriri*, kistje of doosje voor kralen, enz.; *lemo borie*, eene limoensoort (alleen in de pr. t.) van grooten vorm; wrsch. is de naam ontstaan door verwarring met *mborioe* (zie *lemo*), dus *lemo mborioe*, limoen die veel wordt gebruikt bij 't baden; *maborie*, kralen dragen.

boro (Mong. *barang*, Mak. *borongi*), vooruitstekend, groot, dik, v. d. buik, *boro² kompo noe anangodi*, het kind heeft een vooruitstekenden buik.

boro in verbinding met den abstracten vorm v. e. adjectief is wrsch. het voorvoegsel *boro*, zelfstandig gebruikt; de uitdr. beduidt: voortdurend behept met, *boro ngkasengke*, onophoudelijk nijdig, *boro ngkatengo*, onveranderlijk dom, *boro ngkadajo*, altoos ijverig, *dja boro² ngkadjoe'a*, steeds maar ziekelijk; soms verward met *boroeoe*.

maborosi, frisch, krachtig van voorkomen, *Wawo Maborosi*, de Groote Bergen, Tor. II, 129; zie ook *borora*.

Amp. *bórosi*, veel, talrijk, *borosi taoe*, veel menschen, *borosingkani*, dikwijls.

[PmB. *borosi*, flink. (MS.)]

1. **boroe** (Jav. Boeg. *waroeng*, Tag. *balong²*; [vgl. *bambaroe*]), een matje van pandan-bladeren gevlochten, kan op de helft der lengte worden omgevouwen en als een dak over 't hoofd worden gedragen, tegen regen en zonneschijn; *maboroe*, een regenmatje gebruiken; *ndaboroeni*, door een regenmatje overdekt. Tor. II, 188.

maboroe raja, onwelwillend, teruggetrokken; *taboroe*, soms *toboroe*, w. t. v. *mboela*, bok, geit, aldus gend. omdat deze dieren voor den regen schuilen; in Pakambia is dit de gewone benaming; zeide men *mboela*, dan zou de regen in den grond verdwijnen.

2. **boroe**, PmB., een boom die slechts in moerassen groeit.

boroekeo; *siboroekoe*, zie *boeroekoe*.

boroeoe, zie *roeo*.

boroi (vgl. *woro*), koker van boomschors, bij de zoutbereiding in gebruik; Tor. II, 340.

boroele, zie *oele*.

borora, pr. t.; *maborora*, hongerig; *Wawo Maborora*, of *Wawo Maborosi* (de stain is dus *boro*, tenzij *maborora* en *maborosi* niet identiek zijn), zie *boro*.

ambelangi maborora, de aardbewoners lijden honger.

da malajoe bororamo, dan komen ze om van honger.

borosapoe, zie *sapoe*.

borosi, zie *boro*.

bosa (vgl. 1. *bose*); *mabosai*, iemd. overvoeren, hem meer geven dan hij noodig heeft (spijs of and. dingen), *kami nabosai ngkina'a*, hij heeft ons met rijst overvoerd, *jabi ngkina'a nabosaika asoe*, met het overschot der rijst heeft hij de honden overvoerd, *mampebosa²*, zich met iets overvoeren, alles maar alleen opeten.

1. **bose** (Nap. *bosa*, Mal. *běsar*, Oem. *basag*; [vgl. *bosa*]), [PmB. *mabose* (MS.)], groot, omvangrijk, *enoë bosè*, groote kralen, *bose rajanja ri jakoe*, hij houdt veel van me; *talabose*, groot in zijn soort.

kabosenja, vrije, ieder die geen slaaf is; de *kabosenja* v. h. dorp was vroeger het hoofd

(thans *kapala*); ook over de schoonouders wordt wel met *kabosenja* gesproken; *kabosenja ri banoeanja*, hoofd van zijn gezin en verder niets meer, *wa'a ngkabosenja*, de hoofden, het dorps hoofd en de gezinshoofden; *mekaboseni ngkalionja*, op eigen houtje hoofd zijn, zich als hoofd beschouwen, terwijl niemand er om geeft; *mangkaboseni*, *mangkaboseninja*, tot hoofd maken, als hoofd erkennen; *mokakabosenja*, het hoofd uithangen, eigendunkelijk als hoofd optreden, *ane mokakabosenja siko*, *ber'e taoe dangkaboseni*, *dja mekaboseni ngkaliomoe*, als ge voor hoofd gaat spelen, zal niemand je als hoofd erkennen, dan zijt ge hoofd op je eigen houtje.

2. **bose**, pr. t. = B. *uose* (roeispaan).

binose; *rabinose ntjanti*, voortgeroeid met zwaarden.

1. **bosi**, een boom met oneetbare vruchten.

2. **bosi** (Nap. id.), PmB.; *mabosi*, schriël, gierig, voornl. v. iemd. bij wien men weinig te eten krijgt, *ane djela totoka*, *ne'e ndipomabosi*, als er gasten komen, behandelt ze dan niet schriël.

1. **boso** (Nap. *boho*); *maboso*, doorhakken, in loodrechte richting, vooral gebruikt v. bamboespruiten, als ze in groote stukken loodrecht worden doorgehóuwen.

2. **boso** (uit het Boeg. *bo'tjo'*), Tog., gordijn.
bosoe (Jav. *bsoer*, Bis. *bosog*, Boeool *boetoe*, Gor. *boetoe*); *mabosoe*, zat, verzadigd, *mabosoe kompokoe*, ik ben verzadigd; *kabosoe*, verzadiging, *pangkoni oengka'ngkabosoemoe*, eet totdat ge verzadigd zijt; *kabosoea*, benedenarm, wdl. „plaats v. d. dikte" v. d. arm.

mampokabosoe, van iets verzadigd worden, *mampomabosoe*, v. iets genoeg krijgen, vinden dat men er genoeg van heeft; *mampakabosoe*, verzadigd maken, zat voeren; *mabosoenaka*, opzetten, opblazen, *nabosoenaka komponja*, hij zette een dikken buik op.

mangkabosoe, er bij, er van verzadigd worden, *kita da mangkaoroka*, *Rampo da mangkabosoe*, wij blijven er hongerig bij, de Schrokgeesten worden er verzadigd van.

Amp. *mabosoe*, id., dikwijls uitgesproken: *mbotjoe*.

bota (vgl. 1. *wota*), loopend oorsmeer, ooretter; hardhoorend, half doof, ten gevolge v. e. loopend oor, *djamo anoe boeta pai bota be ndjo'oe*, alleen de blinden en dooven gingen niet; *bota ntjoesoe*, de borst verstoppt hebbend door vuil; *mobota*², zich doof houden; *mampobota*²*ka*, zich doof houden voor, *talingamoe noepobota*²*kamo kami*, je houdt je ooren maar doof voor ons, *noe'oamo mampobota*²*ka pompaekoe*, met opzet houdt ge u doof voor mijne woorden; *koepobotakamo taoe setoe*, ik hield dien man voor doof; *ma'ai ngangamoe*, *popabota*² *taoe*, je schreeuwt erg, een mensch zou er doof van worden.

bote (Sa'd. *ba'te*, Mal. *bértih*), (in een pot of potscherf)gerooste maïskorrels, die openspringen; *mebote*, openbarsten, openspringen, *navara ndeme wo'okoe*, *mebote lioso*, de zon brandt op mijn hoofd, de neten springen open; *mampapebote*, doen openspringen; *jakoe naboteki ndjole*, ik ben getroffen door openspringende maïs.

bote'a, PmB., een boom, waarvan hout en bast worden gebruikt.

boti (Boeg. *bati'*, Bim. *bote*, Soemb. *boeti*, Niass. *ba'e*), de baviaan v. Midden-Selebes, de eenige aldaar bekende soort, *Cynopithecus niger*, treedt vaak op in verhalen, *boti patani*, alleen loopende aap, meestal uit den troep gestooten en kwaadaardig; *mangkoni mpoboti*, eten als een aap (telkens angstig omkijkende); *moboti*², doen als een aap, aapje spelen.

1. **boto**, pr. t. = B. *woto*, hoogte, berg, oprijzend ding, en = B. *wata*, stam, balk.

a) *roendoe ndjai tadoe boto*, gekomen aan den voet der hoogte,

b) *ri boto ba dja oelande*, aan eene hoogte die misschien wel steil is.

boto nono, huispaal; *boto toembidja*, arming.

Kininde mPineboto, plaatsnaam (Bliksem als een steilte).

boto ntabango, kokosstam.

2. **boto**, Str. B. (uit het Boeg. *boto'*); *mobotoki*, wedden om iets, een prijkskamp houden.

botoe (vgl. *boetoe* en Nap. Bad. *botoe* = B. *boetoe*); *ma(nga)botoe pae*, de rijst kort af-

snijden, vlak onder de aar, zoodat er geen steel aan blijft, *pae ndatima ri le'enja, nepa ndabotoe*, de rijst wordt vlak onder de aar vastgehouden en dan kort afgesneden; *mebotoe*, ophouden met oogsten (als men naar huis gaat), *pebotoe*, de plaats waar men in den namiddag ophoudt met oogsten; *mabotoemo*, 't is afgedaan.

ma(nga)botoesi, eene zaak uitmaken, beslissen, *mabotoesi baloe*², den prijs van goederen vaststellen; *to pobotoesi paoe*, beslisser van zaken, rechter; *sibotoesimo*, 't is onderling afgesproken; *kasibotoesinja: pataatoe pae*, de afspraak, de beslissing was: 400 bos rijst. pr. t. *botoe*, afscheuren, vaneenscheuren, en = B. *potoe*. familie (zie 2. *bole*).

- a) *taanti olo santoejo*, we nemen een streng kralen,
 b) *taanti tabotoe*², we nemen ze en scheuren ze vaneen.
 a) *talajanaka ri rawa*, we zwaaien er mee in de lucht,
 b) *sangkorawa mabotoemo*, en 't heele lucht-ruim scheurt er van.
 a) *gontoe da embantje'emo*, onze afspraak is dan aldus,
 b) *mabotoemo ntapantole*, we hebben het beslist afgesproken.
 a) *ne'emo melaenaka*, verhef u niet hooger,
 b) *boi mabotoe ri rawa*, opdat ge niet in 't luchtruim vaneengescheurd raakt.
napabotoeaka ndawa, vaneengescheurd door de luchtgeesten.

bago binotoe, aarden omwalling (afgescheurde grond).

botoetoe (vgl. *watoetoe* [en Mor. *wotoetoe*]), gordijn, of wat daarvoor dient, katoenen lappen, stukken foeja, sarongs, om eene ruimte af te scheiden; *koemoe bangke koe-pobotoetoe*, een groote sarong gebruik ik als gordijn (bv. tegen muskieten).

botolai (vgl. 1. *boto* en *lai*, staart), benaming v. jonge hanen, bij welke pas de sporen uitkomen en welker staart lang wordt.

[**botolo**, zie *boetolo*.]

bótori; *mabotori djole*, maïs half roosten, zoodat ze niet openbarst en niet croquant wordt, maar ongaar en taai blijft.

botoro (uit 't Mak. *botoro'*); *mobotoro*, dobbelen, om geld spelen, wedden.

bowo [Mor. *wowo*]; *ma(nga)bowo*, openmaken, de omhulling v. iets ontplooiën, openen, *da koebowomo pakatoe*, ik zal het pakje eens openmaken, *ndabowo woejoea*, de haarwring wordt losgemaakt; *mabowo*, opengegaan, opengesprongen, zooals vallende vruchten; *mebowo*, van zelf uiteengaan, *mebowo onti*, *nabowo ntaoe banoeanja*, de mieren gaan uiteen, de menschen hebben haar nest opengemaakt, *mebowo laboe, be pore*, het ijzer vertoont spleten en gaten, 't is niet massief; *tebowo*, opengemaakt, uit elkaar geraakt, *ane ndaroro koloko, mabowo, tebowo lai apoe*, als men een *koloko*-vogel roostert, gaat hij open, hij raakt uit elkaar boven 't vuur, *tebowo ajapa*, het (naaisel van 't) goed is losgeraakt, *tebowomo oeani*, de bijentros ging uit elkaar.

D. DJ.

(Soms is het niet uit te maken, of een stam begint met *d*, met *nd*, of met *r*; wat men niet op *d* of op *r* vindt, zoeken men dus op *nd* en omgekeerd.)

da (vgl. 2. *a* en Mal. *hëndak*, Sa'd. *ra, la*), part. tot aanduiding der toekomst, *da koetinti siko*, ik zal je slaan, *imbe'i da potoendanja?* waar zal hij zitten? *ewaimbe'i da ka'osanja?* hoe zal hij beter worden? soms alleen versterkend: *be da koepodjo*, dat wil ik bepaald niet, *be da koetjani*, dat weet ik vast niet; bij sommige adjectieven: nog [Mor. id.],

da wo'oe, nog nieuw, *da mata*, nog rauw.

mboda'apa (*da* met pref. *mbo-* en encl. aangevoegd *apa*), verkorting van *mboda'apa ewaintje'e*, moge het blijvend, voortdurend, aldus zijn, z. v. a. moge het maar zoo blijven, een weerwoord dat men geeft als goeden wensch bij het vernemen van blijde tijding, bv. het bericht dat een zieke herstellende